

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

154348

**XIX. YÜZYIL ve XX. YÜZYIL BAŞI
EMİNÖNÜ'NDE OSMANLI BÜRO HANLARI**

Mimar Nil KÖROĞLU

FBE Mimarlık Ana Bilim Dalı Bina Araştırma ve Planlama Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nihal ULUENGİN (YTÜ)

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Ülkü ALTINOLUK (YTÜ)

Yrd. Doç. Dr. Hale TOKAY (MSGSÜ)

Nihal Uluengin
Ülkü Altınoluk
Hale Tokay

İstanbul, 2004

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. BÜRO BİNALARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM AŞAMALARI.....	4
2.1 Büronun Tanımı	4
2.2 Avrupa'da Büro Binalarının Ortaya Çıkış Aşamaları	4
3. XIX. YÜZYILDA OSMANLI'DA BATILILAŞMA HAREKETLERİ.....	13
3.1 Batılılaşma Döneminde Osmanlı Ekonomisi	13
3.2 Tasarruftan Tüketime XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ticaret	16
3.3 XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Hareketleri ve Mimariye Etkileri	17
3.4 Türk – İngiliz Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Ticaretine Etkileri	21
3.5 Endüstri Devrimi ve Osmanlı Ticaret Hanlarına Etkileri.....	23
4. XIX .YÜZYILDA EMİNÖNÜ'NDE BÜRO HANLARININ GELİŞİMİ.....	28
4.1 Fetih'ten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi ve Şehir İçi Han Mimarisi	28
4.2 XIX. Yüzyılda Eminönü ve Osmanlı Ticaret Hanları.....	31
4.2.1 19. Yüzyıl Eminönü'ndeki Klasik Osmanlı Ticaret Hanları.....	34
4.2.1.1 Büyük Yıldız Han.....	35
4.2.2 XIX. Yüzyıl Eminönü'ndeki Geçiş Hanları	37
4.2.2.1 Giritli Mustafa Paşa Hanı	37
4.2.2.2 Yusufyan Han.....	38
4.2.2.3 Caferiye Han.....	39
4.2.2.4 Sabuncu Han.....	41
4.2.3 XIX. Yüzyıl Büro Hanları ve Ortaya Çıkış Aşamaları	42
4.2.3.1 Mahmudiye Han	44
4.2.3.2 Abud Efendi Han.....	46
4.2.3.3 Büyük Abud Efendi Han	47
4.2.3.4 Kayseri Han.....	48
4.2.3.5 Alalemciyan Han.....	50
4.2.3.6 Feşci Başş El Katip Han	52
4.2.3.7 Dilsizzade Han	52
4.2.3.8 Germania Hanı	54
4.2.3.9 I. Vakıf Han.....	56

4.2.3.10	II. Vakıf Han.....	59
4.2.3.11	Kurukahveci Han.....	62
4.2.3.12	Liman Han.....	63
4.2.3.13	Dördüncü Vakıf Hanı	64
4.2.3.14	Balcı Han.....	68
4.2.3.15	Fresko Han	70
4.2.3.16	Sansaryan Han.....	71
5.	SONUÇ	73
	KAYNAKLAR.....	80
	EKLER.....	84
Ek 1 J.	Pervitich Sigorta Haritaları Lejandı	85
	ÖZGEÇMİŞ.....	86

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Uffizi Palace avludan görünüş[2]	5
Şekil 2.2 Somerset House avludan görünüşü[3]	5
Şekil 2.3 St. Paul Katedrali görünüşü[3]	6
Şekil 2.4 Central Hall iç görünüşü[3]	7
Şekil 2.5 Oriel Chambers binası giriş cephesi	8
Şekil 2.6 Galleria Vittorio Emmanuele binası giriş cephesi[4]	9
Şekil 2.7 Galleria Vittorio Emmanuele binası iç avludan görünüş[4]	9
Şekil 2.8 Galleria Vittorio Emmanuele binası iç avludan görünüş[4]	9
Şekil 2.9 Crystal Palace (Barutçu, H., 2000; s:95)	10
Şekil 2.10 Larkin Binası giriş kat planı [5]	10
Şekil 2.11 Larkin Binası iç avludan görünüş [5]	10
Şekil 2.12 Larkin Binası iç avludan görünüş [5]	10
Şekil 2.13 Larkin Binası [6]	11
Şekil 2.14 Larkin Binası giriş cephesi görünüşü [7]	11
Şekil 2.15 Viyana Post Ofisi giriş cephesi görünüşü [3]	11
Şekil 4.1 XIX. yüzyıl sonu İstanbul (Dökmeci, V., 1993)	29
Şekil 4.2 XIX. yüzyıl sonu İstanbul (Dökmeci, V., 1993)	29
Şekil 4.3 İstanbul ve civarı yaklaşık 1900 (Çelik, Z., 1986)	30
Şekil 4.4 Eminönü planı (J. Pervititch)	33
Şekil 4.5 Büyük Yıldız Han (J. Pervititch)	35
Şekil 4.6 Büyük Yıldız Han Mahmutpaşa Yokuşu cephesi	36
Şekil 4.7 Giritli Mustafa paşa Hanı (J. Pervititch)	38
Şekil 4.8 Giritli Mustafa Paşa Hanı	38
Şekil 4.9 Yusufyan Han (J. Pervititch)	39
Şekil 4.10 Caferiye Han Mercan caddesi cephesi	40
Şekil 4.11 Caferiye Han planı (J. Pervititch)	40
Şekil 4.12 Sabuncu Han (J.Pervititch)	41
Şekil 4.13 Sabuncu Han Sabuncu Hanı sokağı görünüşü	41
Şekil 4.14 Mahmudiye Han planı (J. Pervititch)	45
Şekil 4.15 Mahmudiye Hanı Fındıkçılar sokağı cephesi	45
Şekil 4.16 Abud Efendi Han planı (J. Pervititch)	46
Şekil 4.17 Abud Efendi Han Marpuççular sokağı görünüşü	46
Şekil 4.18 Büyük Abud Efendi Hanı planı (J. Pervititch)	47
Şekil 4.19 Büyük Abud Efendi Hanı Mahmutpaşa Yokuşu girişi	48
Şekil 4.20 Büyük Abud Efendi Hanı Tarakçılar Hanı sokağı girişi	48
Şekil 4.21 Kayseri Han planı (J. Pervititch)	49
Şekil 4.22 Kayseri Han Mimar Kemalettin sokağı cephesi	50
Şekil 4.23 Kayseri Han çıkma detayı	50
Şekil 4.24 Alalemciyan han planı	50
Şekil 4.25 Allaemciyan Han Yeni Postane Sokağı Görünüşü	51
Şekil 4.26 Feşçi Başı El Katip Han planı (J. Pervititch)	52
Şekil 4.27 Feşçi Başı El Katip Han Aşir Efendi sokağı cephesi	52
Şekil 4.28 Dilsizzade Hanı Planı (J. Pervititch)	53
Şekil 4.29 Dilsizzade Hanı Aşir Efendi caddesi cephesi	53
Şekil 4.30 Germania Hanı	54
Şekil 4.31 S. Pietro tapınağı[3]	54
Şekil 4.32 Germania Han planı (J. Pervititch)	55
Şekil 4.33 Germania Han girişi	55
Şekil 4.34 I. Vakıf Hanı planı (J. Pervititch)	56

Şekil 4.35 I. Vakıf Hanı giriş cephesi	57
Şekil 4.36 I. Vakıf Han Zemin Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)	58
Şekil 4.37 I. Vakıf Han Asma Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)	58
Şekil 4.38 I. Vakıf Han I. Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)	58
Şekil 4.39 I. Vakıf Han II. Kat Planı (Y.Yavuz, 1981).....	58
Şekil 4.40 II. Vakıf Han Ön cephesi	60
Şekil 4.41 II. Vakıf Han planı (J. Pervititch)	60
Şekil 4.42 II. Vakıf Han giriş kat planı (Y:Yavuz, 1981)	61
Şekil 4.43 II. Vakıf Han normal kat planı (Y:Yavuz, 1981).....	61
Şekil 4.44 Kurukahveci Han planı (J. Pervititch).....	62
Şekil 4.45 Kurukahveci Han arka cephesi	62
Şekil 4.46 Liman Han planı (J. Pervititch).....	63
Şekil 4.47 Liman Hanı Yalı Köşkü caddesi	64
Şekil 4.48 Liman Hanı Yalı Köşkü caddesi	64
Şekil 4.49 IV. Vakıf Han planı (J. Pervititch).....	65
Şekil 4.50 IV. Vakıf Han Hamidiye Caddesi sol yan cephesi.....	66
Şekil 4.51 IV. Vakıf Han Hamidiye Caddesi cephesi [9]	66
Şekil 4.52 IV. Vakıf Hanı I. kat planı (Y:Yavuz, 1981)	67
Şekil 4.53 IV. Vakıf Han Hamidiye caddesi cephesi (Y:Yavuz, 1981).....	68
Şekil 4.54 IV. Vakıf Han en kesiti (Y:Yavuz, 1981)	68
Şekil 4.55 IV. Vakıf Han yan cephe (Y:Yavuz, 1981)	68
Şekil 4.56 Balcı Han planı (J. Pervititch).....	69
Şekil 4.57 Balcı Han Vasıf Çınar caddesi cephesi.....	69
Şekil 4.58 Fresko Han planı (J. Pervititch).....	70
Şekil 4.59 Fresko Han Fıncancılar sokağı görünüşü.....	70
Şekil 4.60 Sanasaryan Han planı (J:pervititch).....	71
Şekil 4.61 Sanasaryan Han Mimar Kemallettin sokağı giriş cephesi.....	71
Şekil Ek 1.1 J. Pervititch Sigorta Haritaları Lejandı.....	85

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 5.1 Dönem özellikleri bakımından XIX. yüzyıl Eminönü hanları.....	75
Çizelge 5.2 Plan şemasına göre XIX. yüzyıl Eminönü hanları.....	76
Çizelge 5.3 Kat adetlerine göre XIX. yüzyıl Eminönü hanları.....	77

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında kıymetli bilgileri ile bana yol gösteren, yardımlarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim değerli hocam Yrd. Doç Dr. Nihal Uluengin'e ve araştırma süresince, sorduğum hiçbir soruyu yanıtızsız bırakmayan, yapıcı eleştirileri ile katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Bülent Uluengin'e; fotoğraf çekiminde, düzenlenmesinde ve yardıma ihtiyaç duyduğum her zaman yanımda olan arkadaşım, meslektaşım Uğur Alp Orbeyi'ne; çalışmalarımı her zaman destekleyen, benimle üzülüp benimle sevinen annem Neşe Sancaklı'ya ve babam Nusret Köroğlu'na ve son olarak araştırmanın metin düzeltmelerini yapan ve daima yanımda olan çok sevdiğim ablam Işıl Aydemir'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

XIX. yüzyılda iflasın eşiğine gelen Osmanlı, batılılaştırılmaya çalışılan ve modern bir görünüm kazanması amacıyla üzerinde sayısız reform denemesi yapılan bir ülke konumundadır. Bu çalışmada Osmanlı'nın öncelikle bu yüzyıldaki genel durumu gözler önüne serilmekte ve ülkenin modern ve batılı anlamdaki değişimine temel hazırlayan etmenler incelenmektedir.

Eminönü bölgesinde geleneksel sistemle yapılmış Klasik Osmanlı Ticaret Hanlarının, Osmanlı'da meydana gelen değişimlerin etkisiyle, özellikle planlamasında meydana gelen değişimin incelenmesi ve bugünkü büro binalarının Osmanlı'daki ilk örneklerinin oluşumuna etki eden nedenlerin açıklığa kavuşturulması bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Giriş bölümünde, araştırmayı yapmamızdaki neden açıklanmış, çalışmamıza yön veren eserler vurgulanmış ve araştırma yöntemimiz belirtilmiştir.

İkinci bölümde, XV. yüzyıldan günümüz büro anlayışının Avrupa'daki ilk örneklerine kadar geçen sürede, büro yapılarının katedraller, saraylar ve son olarak evleri kapsayan mekanlardaki gelişim çizgisi izlenmiş ve bu süre zarfında yapılmış olan ve birçok büro binası için model olacak Avrupa'nın en önemli büro binalarından örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Osmanlı'nın Avrupa devletlerine göre geri kalmışlığını fark ettiği dönemde, Avrupa modellerinin çağdaşlaşma araçları olarak benimsenmesinin gerisindeki sosyo-ekonomik sorunlara cevap aranmış ve Osmanlı'nın diğer devletlerle ve özellikle İngiltere ile yaptığı ticari antlaşmalar ve Endüstri Devriminden ne derece etkilendiği araştırılmıştır.

Dördüncü bölümde, Eminönü bölgesinde ilgilendiğimiz döneme ait hanlar plan, strüktür ve yerleşim özellikleri bakımından fotoğraf, harita ve çizimlerle desteklenerek incelenmiştir.

Sonuç bölümünde, elimizdeki belgeler ışığında hazırlanan tablolar sayesinde, aynı yüzyılda farklı planlama anlayışı ile yapılmış olan hanların, plan düzenlenmesi, kat adetleri ve dönem özellikleri bakımından incelenerek senelere göre yerlerinin tespiti ve aralarındaki farklılaşmanın kolaylıkla izlenebilmesini sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Büro binaları, büro hanları, XIX. yüzyılda Osmanlı, Eminönü bölgesi, batılılaşma.

ABSTRACT

In 19th century, Ottoman Empire which was almost bankrupted was like a country that was trying to westernized and in order to do that countless reform trials were tried on it. In this project, especially Ottoman's condition of that period and the factors that prepared the base for the changing in the modernization and westernization process were examined.

The subject of this research clarifies the causes that take place at the formation of first samples of today's office buildings in the Ottoman Empire and the effect of the changes that especially were made at the planning of the Classical Ottoman Commercial Inns and the reason that they were built with traditional system in Eminönü region.

In the introduction part, the reason of this research was explained, the resources that directed our study were emphasized and our research method was pointed out.

In the second part, we followed the progress of the office buildings at the localities that covers the cathedrals, palaces and finally the houses from the XV. century up to today's first European examples and most important office buildings from Europe that would be chosen as models for many office buildings were built in this period.

In the third part, answers were tried to be found out the socio-economic problems that lie behind the adaptation of the European models as means of modernization and the effect of commercial pacts with the other countries, especially with England and industrial revolution in the period that Ottoman Empire became aware of being backward against the European countries.

In the fourth part, the inns in Eminönü region that belong to the same period were examined from the point of their plans, structures and settlement characteristics which were supported with photographs, maps and drawings.

In the final part, the graphics that were prepared by the help of the documents that we have make it easily observable and possible to show the state and the difference caused by the years between the inns that were built in the same period with different plannings, characteristics as they were examined from the point of planning order, number of floors and period characteristics.

Keywords: Office buildings, office inns, Ottoman Empire in 19th century, Eminönü region, westernization.

1. GİRİŞ

XIX. yüzyıl, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un batılılaştırılma çalışmalarının en yoğun olduğu dönem olması bakımından önemlidir. 1838 yılında imzalanan İngiliz-Türk Ticaret Antlaşması ve bunun devamında diğer devletlerle yapılan benzer antlaşmalar ile 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı diye tanımlanan reform yasaları ve teknik gelişmelerin üretim alanında uygulanmaya başlamasıyla doğan ve etkilerini kısa zamanda Osmanlı'nın da hissettiği Endüstri Devrimi, Osmanlı başkentinin modern ve batılı anlamdaki kentsel değişimine temel hazırlayan etmenler olmuşlardır.

Araştırma kapsamında cevap aranan sorunlardan ilki Avrupa'da yapılan büro binalarının planlamasının Osmanlı ticaret yapıları üzerinde etkili olup olmadığı ve etkili olduysa bunun ne ölçüde olduğudur. Büroların dünyada ilk ortaya çıkışı bir anda olamamış geçirdiği tarihsel evrimin neticesinde belli bir gelişim sürecinde meydana gelmiştir. Bu gelişim süreci incelenerek, Avrupa'da meydana gelen değişimlerin Osmanlı'daki yansımalarının daha kolay anlaşılabilmesi için zemin hazırlanması amaçlanmaktadır.

XIX. yüzyıl Avrupa için bu gelişimin en hızlı yaşandığı dönemdir. Avrupa bu yüzyılda gittikçe gelişirken Osmanlı için aynı durum söz konusu değildir. Ekonomisi günden güne iflasın eşiğine gelen Osmanlı, sömürgeci devletlerle yaptığı anlaşmalarla, bu devletlere fazlaca taviz vermeye başlamıştır. Bunun yanında, İstanbul'un harap görüntüsü hükümdarları o kadar rahatsız etmiştir ki başkenti batı standartlarına kavuşturmak için birçok girişimde bulunulmuştur. Bu girişimlerin sonucu, Osmanlı tamamen farklılaşmasa da izleri günümüze kadar ulaşan bir değişim geçirmiştir.

Bu çalışmada, Eminönü bölgesinde geleneksel sistemle yapılmış Klasik Osmanlı Ticaret Hanlarının, batılılaşma hareketlerinin etkisiyle planlamasında meydana gelen değişim izlenmiş ve böylece bugünkü büro hanlarının ilk örneklerinin oluşumuna etki eden faktörlerin temelini çevreleyen olayların ve fikirlerin açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu sebeple Osmanlı ticaret yapılarının tarihsel gelişimine değinilmiş ve Osmanlı mimarlık tarihindeki köklü değişimlerle belirlenen, geçiş niteliğindeki bu zaman diliminde ve bu değişimler ışığında büro binalarına zemin hazırlayan ilk büroların temeline inilmeye çalışılmıştır.

Klasik Osmanlı Ticaret hanları hakkında bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış ve bunların bir çoğunda detaylı bir şekilde incelenmiş olmasına karşın, büro niteliği taşıyan hanlar, belli bir takım Mimarlık (Söylemezoğlu, H.K., 1978), ve Sanat Tarihi çalışmalarında kısa bölümler halinde ele alınmıştır.

İlk olarak Ceyhan Güran'ın Klasik Osmanlı Ticaret Hanlarını kapsamlı bir biçimde inceleyen "Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi" isimli kitabı karşımıza çıkmaktadır. Bu eserde, hanların ilk müslüman Türk devletlerinden itibaren tarihsel gelişimi izlemiş ve sonrasında İstanbul'da fetihten XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan zaman diliminde yapılmış Klasik Osmanlı Ticaret Hanları detaylı olarak sunulmuştur.

Yıldırım Yavuz'un "I. Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar Kemalletin" isimli kitabında Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar Kemalletin tarafından bu dönemde yapılmış eserler incelenmiştir. Mimar Kemalletin'in tasarlamış olduğu Vakıf Hanlarının planları ve mekan düzenlenişleri, malzeme ve cephe düzenlemeleri ile strüktürü detaylı bir şekilde incelenmiş ve bizimde araştırmamızın gelişiminde oldukça yardımcı bir kaynak olmuştur.

Zeynep Çelik tarafından yazılan "XIX. yüzyılda Değişen İstanbul" adlı kitap ise XIX. yüzyılda İstanbul'da oluşan değişimlerin izlenmesi bakımından oldukça yararlı bir eserdir. Çok zengin kaynaklara sahip olan bu eser, XIX. yüzyılda başkentin genel görüntüsünü gözler önüne sermekte ve incelenen konularla İstanbul'un kent dokusunda ve daha sonra mimarisinde meydana gelen değişimlerle ilişki kurduğu için araştırmamızın gelişiminde oldukça etkili olmuştur.

Araştırmaya Eminönü bölgesindeki XIX. yüzyılda ve XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olan hanların tespit çalışması ile başlanmıştır. Tespit çalışmasında faydalandığımız ilk kaynak J. Pervititch'in sigorta haritalarıdır. Çok kapsamlı bir çalışma olması, ilgilendiğimiz döneme ait hanların tespitinde oldukça yardımcı olmuştur. Haritaların üzerlerindeki lejand sayesinde, hanların hangi dönemde yapılmış olduğu, planlamalarındaki farklılıklar, strüktürleri hakkında detaylı bilgiler, kat adetleri ve hatta cephe özelliklerini belirlememiz mümkün olmuştur. Burada kabaca tespit edilen hanlar yerinde yapılan incelemelerle ve kaynak taraması sonucunda 22 adet han seçilmiş ve araştırma kapsamına alınmıştır. Seçim yaparken bugün halen ayakta olanlar ve orijinal halini iyi korumuş olan hanlar tercih edilmiştir.

Birçok eserde, araştırmamızda "büro hanları" diye tabir ettiğimiz hanların büro binaları şeklinde ifade edilmesine rağmen* "büro hanları" kavramı ilk kez Şehnaz Gülenaz'ın İstanbul Teknik Üniversitesinde yapmış olduğu "İstanbul'daki 19. yüzyıl ve sonrası Osmanlı ticaret han ve pasajlarının stil ve fonksiyon bakımından incelenmesi" isimli doktora tezinde

* Akozan, F., (1963), "Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri", Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'at Tarihi Enstitüsü Yayınları, 137, İstanbul.

kullanılmıştır. Bu çalışmada XIX. yüzyıl sonuna kadar yapılmış büro hanları mekan ve fonksiyon bakımından incelenmişse de daha çok cephe düzenlemesi üzerinde durulmuştur. Bu tez baz alınarak oluşturulan araştırmamız, hanların özellikle plan ve daha sonrasında strüktür ve yerleşim özellikleri ile yapılmış oldukları dönemlere göre tasarımlarında meydana gelen değişimlerin incelenmesi doğrultusunda gelişmiştir.

Özellikle yukarıda saydığımız dört eser temel olmak üzere pek çok yazılı ve görsel bilgiden faydalanarak konu yeniden ele alınıp geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, 1800 “XIX. yüzyılın başlangıcı” ile 1923 “Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı” arasındaki 123 yıllık dönemde, Eminönü bölgesindeki hanlar incelenmiştir. Bu zaman diliminin özelliği, Osmanlı’nın bu dönemde çağdaşlaşma arayışının getirdiği hızlı değişimlere sahne olmasıdır. Eminönü bölgesi ise İstanbul’un en eski ve en yoğun aynı zamanda ana ticaret merkezi olmasının yanında, batılı görünüme ile gelenekseli harmanlayan karmaşık, bir o kadar da ilgi çekici bir görüntüye sahip olduğu için tercih edilmiştir.

Bu araştırma ile Osmanlı toplumundaki köklü değişimlerin han planlaması üzerindeki ekonomik, toplumsal ve endüstriyel etkileri gözler önüne serilmekte böylece günümüz büro mimarlığını inceleyen araştırmacılara katkıda bulunulması ümit edilmektedir.

2. BÜRO BİNALARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM AŞAMALARI

Büro binalarının ilk ortaya çıkışı ve Avrupa'daki tarihsel gelişiminin incelenmesi sayesinde büro binalarının Osmanlı'daki yansımalarının bizce daha doğru değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

2.1 Büronun Tanımı

Büro, yazı ve yönetim işlerinin görüldüğü çalışma yeri, büro binası ise bürolar ile bunların gereksinimlerini karşılayacak diğer hacimleri barındıran bina olarak tanımlanabilir (Hasol, D., 1998).

Kelime anlamı olarak ofis ise, büro yerine kullanılan bir sözcük olup çok genel bir terimdir. Ofis bir işin ve ya uğraşın yapıldığı her yerdir. Bu tanımın içine bir avukat ve ya mimarın çalışma yeri, bir yazar ve ya doktorun muayenehanesi gibi birçok mekan girmektedir. (Dökmeci, V., 1993, s:45).

Ofis ile büro kelime anlamı olarak literatürde eş anlamlı olarak kullanılmasına rağmen farklı köklerden gelmiş kelimelerdir. Büro kelimesi Latince "burro" olarak söylenip kaba saba giysiye verilen isimdir. Eski Fransızcadaki "bure" kelimesi de az çok aynı anlama gelmektedir. XII. yüzyılda Floransa'da "bureau"nun anlamı daralmış ve bugün ofis olarak kullanılan mekanlarda bulunan şık yazı masalarını örtmekte kullanılan, yeşil bir kumaş adlandırmakta kullanılmıştır. "Bura" adı verilen bu kumaş önce çalışma masalarına daha sonra da bulunduğu mekana ismini vermiştir (Dökmeci, V., 1993, s:46).

Ofis sözcüğünün kökü ise Latince'de "opus" sözcüğünden gelmiş olup "yapıt-ış" anlamına gelmektedir. Ofis sözcüğü günümüzde haberleşmenin ve teknolojinin gelişimiyle evde de, trende de iş yapılabilir olduğundan çağdaş büro anlayışını temsil eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2 Avrupa'da Büro Binalarının Ortaya Çıkış Aşamaları

Para işlerinin yürütüldüğü bilinen en eski mekan günümüzden 2000 sene önce Yahudilerin Jerusalem'de kullandığı bir mabettir ve burası aynı zamanda bir toplanma mekanı olarak ta kullanılmıştır. Bu mekan bir büro yapısı olarak tarif edilmemesine rağmen, bu iş amacıyla uzun yıllar boyunca kullanılmıştır (Duffy, F., 1976).

XIX. yüzyıldan önce inşa edilmiş bugün büro yapıları diye tabir edilen binalar, önceden de bu işlevi sürdüren ancak ismi konulmayan yapılar olup, saraylar, katedraller ve iş amacıyla kullanılan evler olarak üç ana yapı türünde etkili olmuştur.

Avrupa’da hükümetler büro işlerini yürütmek için kraliyet saraylarını kullanmışlardır. Bu binalar adını saray yapılarından almalarına rağmen prensip olarak günümüz modern büro yapısı kavramına yakınlık göstermektedir. Bunların en önemlilerinden biri olan “Uffizi Palace” 1558 yılında Giorgio Vasari tarafından Floransa’da inşa edilmiştir.

Şekil 2.1 Uffizi Palace avludan görünüş [2].

Binanın inşasına 1560 yılında başlanmış ve 1581 yılında tamamlanmıştır. Önceden Piazza della Signoria’da bulunan yargıçların büroları bu mekana sığmamaya başladığı zaman daha büyük bir mekan arayışı başlamıştır. Bu sebeple özel bir mekana ihtiyaç duyulması durumunda Uffizi Palace’ın yapımına karar verilmiştir [1].

Şekil 2.2 Somerset House avludan görünüş [3].

İtalya'nın en sevilen binalarından biri olan yapı Arno nehrine açılan sıra dışı at nalı formu ile yapıldığı dönem için bir yeniliktir (Şekil 2.1). Eski işlevini yitirmiş olan yapı, bugün dünyanın en önemli sanat galerilerinden biri olarak kullanılmaktadır [2].

Uffizi Palace ve daha geç tarihli, plan tipolojisi bakımından benzerlik gösteren Somerset House (Şekil 2.2) ile London Foreign Office binaları daha büyük ölçekli büro binaları olarak günümüz modern büro yapılarının işlevlerinin yürütüldüğü yapılar olarak dikkat çekici örneklerdir.

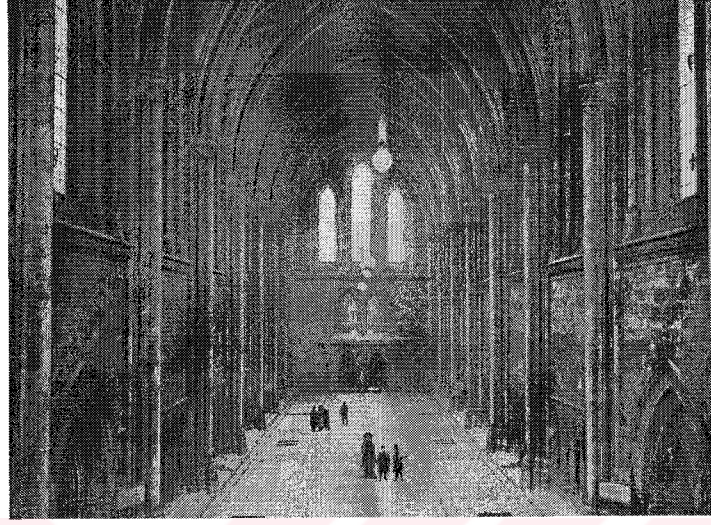
Büro işlevlerini yürüten diğer bir yapı türü ise katedrallerdir. Bu mekanlar geniş açıklıklı ve kolonlu ana mekana sahip olmaları sebebi ile kullanılmışlardır (Şekil 2.4). Bunların en önemlilerinden biri 1598 yılında Londra'da inşa edilmiş olan St. Paul katedralidir. St. Paul katedrali, bir ibadet mekanı olmasının yanında aynı zamanda bir toplanma mekanıdır (Şekil 2.3). Bu fonksiyonu sebebi ile çok geniş bir ticaret organizasyonunu bünyesinde barındırdığı bilinmektedir. Ayrıca açık mekanda bulunan "London Stone"da, kilise ve katedrallerin önlerinde toplanan iş adamları iş anlaşmaların ve ticari faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Burasının açık bir mekan olması hem de finansal aktivitelerin gittikçe büyümesi sebebiyle geniş mekanlara ihtiyaç duyulduğundan işlerin daha karmaşık bir hal alması uzmanlaşma gerektiren borsa binalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Şekil 2.3 St. Paul Katedrali görünüşü [3].

İlk olarak 1750 yılında Mısır Borsası (Şekil 2.6) ve daha sonra 1802'de Hayvan Borsası kurulmuştur. Bunları 1849 yılında Kömür Borsası ve 1874'te Yün Borsası izlemiştir. Bu yapıların her birinde görülen önemli bir benzerlik ise, esas planlarının küçük farklılıklarla bazilikal plan tipine dayanmasıdır (Duffy, F., 1976).

XVIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde İngiltere’de hükümet görevlileri ofis olarak Londra evlerini kullanmaya başlamışlardır. Özellikle burjuva kesimi, evlerinin yola bakan cephelerinin alt katlarını ticari amaçlı, üst katlarını ise konut olarak kullanmışlardır. Londra evlerinin çoğaltılarak zenginleşmesi zamanla büroların temelini oluşturmuştur.

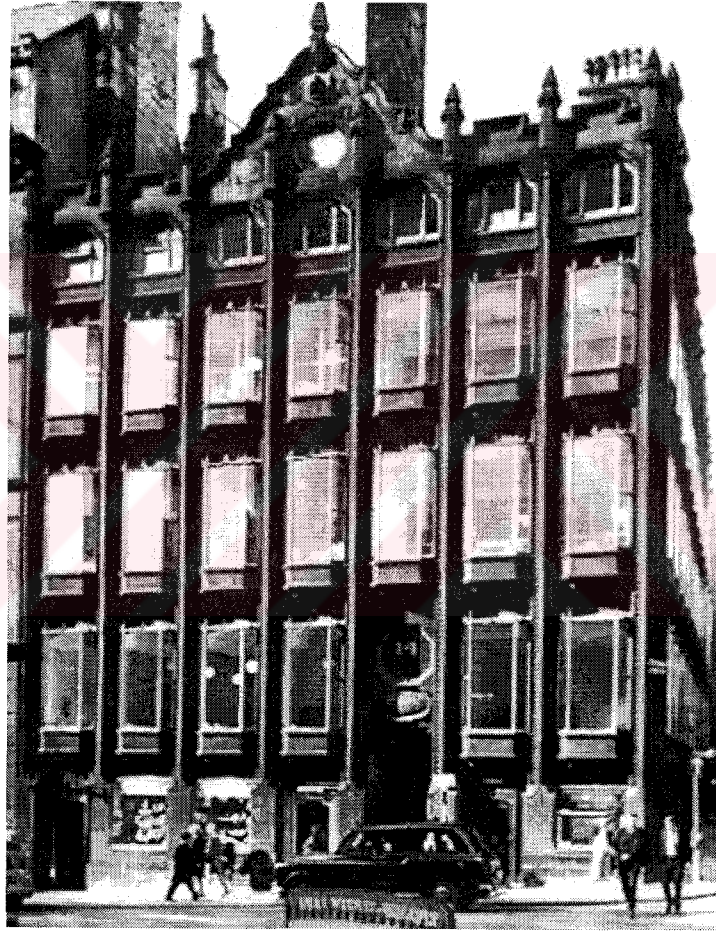
Şekil 2.4 Central Hall iç görünüşü [3].

1849 yılında C.R.Cockrell tarafından tasarlanan “Sun Life Assurance Company” temel ev fonksiyonları taşıyan ve sadece içinde bulunan mobilyalar ile büro olarak kullanıldığı hissedilen bir eve taşınmıştır. 1777 yılında Llyod Coffee House firması da özel ofisini bir Londra evine kurmuş ve uzun yıllar firmayı buradan yönetmiştir (Duffy, F., 1976).

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde evler gelişerek “chamber” adını almışlardır. Aynı zamanda bu yapılar farklı şahıslarla birlikte kullanılan yapılar olarak dikkat çekicidir. Mimar Peter Ellis’in Liverpool’da 1864’te tasarladığı Oriel Chambers binası, kiralanabilir büro mekanları ile büro binaları tarihinde çığır açmıştır (Şekil 2.5). Zamanla ev kelimesi o kadar gelenekselleşmiştir ki büyük İngiliz ofis bloklarını tarif etmekte kullanılır olmuştur (Bucklersbury House, London) (Duffy, F., 1976).

Bilinen anlamdaki ilk büro binaları XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri, iş yöntemlerini kökten değiştiren iletişim devrimleri olmuştur. 1844’te Mors alfabesinin, 1866’da daktilonun ve 1874’te de telefonun icadı ile, önceki asırlarda yaşadıkları evlerde ve birbirlerine yakın çalışan insanlar, birbirlerinden ve evlerinden bağımsız farklı bina, semt ve ya kentlerde çalışma olanağı bulmuşlardır (Dökmeci, V., 1993).

Büro yapılarının ortaya çıkışına etki eden faktörlerden bir diğeri ise Fransız Devrimi (1789) ile ortaya çıkan statü esaslı idare biçimi olmuştur. Bu devrim, çalışanlar arasındaki statü farkına göre seviyelerinde paralellik sağlamış ve bu da büro yapılarının çalışma prensiplerini etkileyen önemli etmenlerden olmuştur. XIX. yüzyıla kadar konutları işyerinden ayıramayan ekonomik düzen söz konusu olduğundan bu devirde merkezîyetçilik büro mekanlarına hakim olan düşünce tarzıdır. Bu sebeple büro mekanları fiziksel bölümlere ayrılarak çok sayıda odalar şeklinde tasarlanmıştır. Ayrıca endüstriyel üretimdeki gelişmelere paralel olarak artan “iş bölümü” gelişimi sonucu ortaya çıkan rutinleşme ile ofisler fabrikalara benzemeye başlamıştır (Dökmeci, V., 1993, s:47).

Şekil 2.5 Oriel Chambers binası giriş cephesi

Endüstriyel malzemelerin kullanılmaya başlanmasını sağlayan Endüstri Devrimi de büro yapılarının ortaya çıkışını etkileyen önemli etmenlerden bir diğeri olmuştur. 1865 yılında G.Mengoni tarafından Milan’ın merkezinde tasarlanan Galleria Vittorio Emmanuele (Şekil 2.6), Crystal Palace’ı (Şekil 2.9) hatırlatan yarı dairesel, demir ve camın birlikte kullanıldığı çatısı (Şekil 2.8) ile Endüstri Devriminin büro yapılarındaki yansımaları görebildiğimiz

önemli binalardandır [4]. Ayrıca XIX. yüzyılda Mısır Borsasının yürütüldüğü bir mekandır (Duffy, F., 1976).

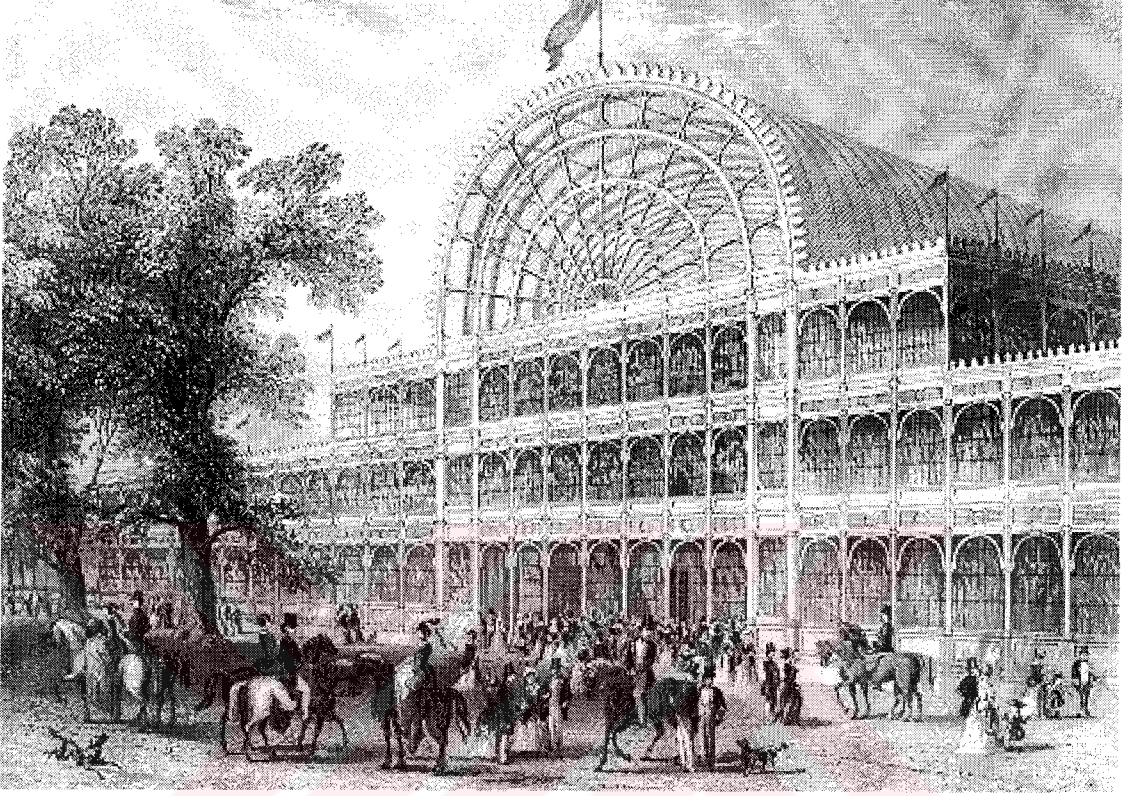
Şekil 2.6 Galleria Vittorio Emmanuele binası giriş cephesi [4].

Şekil 2.7 Galleria Vittorio Emmanuele binası iç avludan görünüş [4].

Şekil 2.8 Galleria Vittorio Emmanuele binası iç avludan görünüş [4].

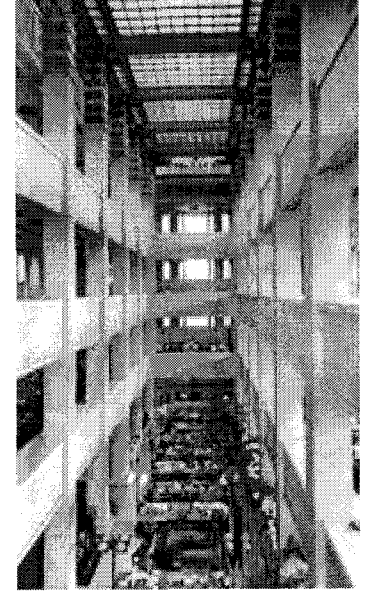
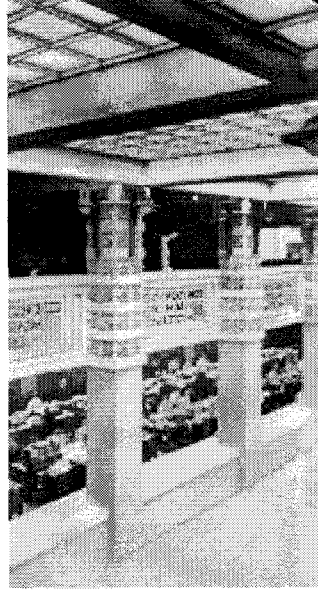
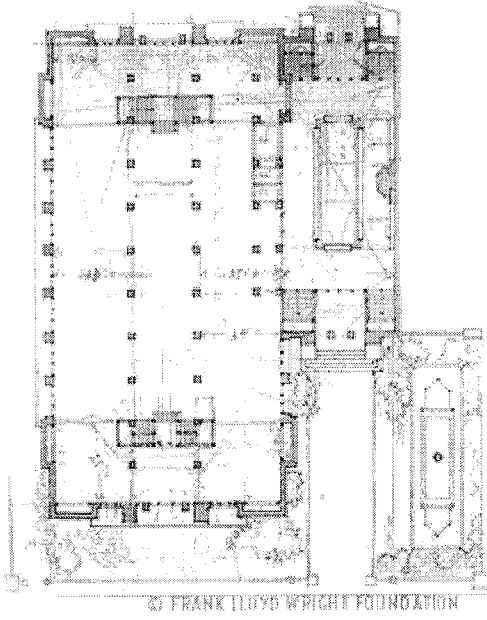
XX. yüzyılın başına gelindiğinde, endüstriyel ürünlerin gelişimi ile fabrikalara benzemeye başlayan bürolarda çalışan kişi sayısı ile bu mekanlarda çalışan kadınların oranı da eskiye göre bir artış göstermiştir (Dökmeci, V., 1993). Bu sayısal ve kavramsal değişiklikler ofis binalarında değişimlere yol açmıştır.

Şekil 2.9 Crystal Palace (Pamir, H., 2000; s:95)

Örneğin F.L.Wright'ın 1904 yılında New York Buffalo'da tasarladığı “Larkin Binası”, geniş açıklıklı alanları, kolon sistemi ile oluşturulmuş özel amaçlı kullanım mekanları ile olduğu kadar ofis binalarına ek olarak tasarladığı kadın ve erkekler için ayrı tuvaletleri, duş ve dolapları, revir ve kütüphaneleri ile ofis binalarına örnek olmuş önemli büro binalarındandır (Şekil 2.10).

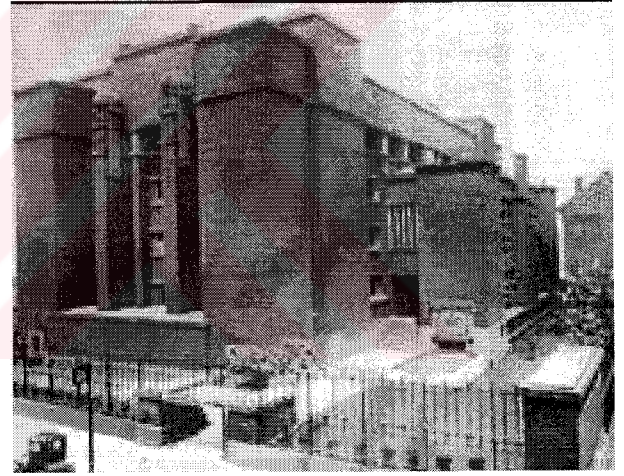
Mimaride etkili olmuş ilk protestan yapısı olan Larkin Binası katedrallere benzeyen plan şeması ile dikkat çekmesinin yanında diğer büro binalarından farklı ölçeği ile o güne kadar yapılmış büro binalarına göre daha fabrikavidir (Şekil 2.11-12). Önemli özelliklerinden biri ise, Amerika'da yapılmış ilk havalandırılmalı bina olmasıdır. İç mekanın, New York tren istasyonundan gelen zehirli gazlar içeren dumandan etkilenmemesi amacıyla, duvarlar hava giremeyecek bir şekilde sıkı tuğla ile örülmüştür. Tüm bu özellikleri ile bina, XX. yüzyıldan sonra yapılan birçok büro binasına model olmuştur (Şekil 2.13).

Şekil 2.10 Larkin Binası giriş kat planı [5].

Şekil 2.11 Larkin Binası iç avludan görünüş [5].

Şekil 2.12 Larkin Binası iç avludan görünüş [5].

Şekil 2.13 Larkin Binası [6].

Şekil 2.14 Larkin Binası giriş cephesi görünüşü [7].

Açık orta mekanlı çözümlerden bir diğeri ise Otto Wagner'in tasarladığı "Viyana Post Ofisi"dir. Wagner'in Post Ofis Bankası 1903'te bir yarışmayı kazanması sonucu, birincisi 1904'te ikincisi 1910'da olmak üzere iki aşamalı olarak inşa edilmiştir (Şekil 2.15). 1906'da tamamlanan koridorunun çatısı, büyük projenin küçük bir parçasını oluşturmasına rağmen getirdiği büyük yenilik ile projenin en ilgi çeken bölümünü oluşturmaktadır [3]. Camlı tonoz orijinal tasarımında kablolarla asılmış ve daha büyük bir mekanı örtmekte kullanılmış olmasına rağmen, en son tasarımda ikinci bir çatı eklenerek eğrisel bir tavanla birleştirilmiştir.

Ayrıca koridorun zemini camla kaplandığından odaların altından girebilen ışıkla mekanların aydınlanması sağlanmıştır [3].

Şekil 2.15 Viyana Post Ofisi giriş cephesi görünüşü [3].

Büro binalarının ilk ortaya çıkışı XIX. yüzyılda konut ve işyerlerinin fonksiyon olarak birbirinden ayrılması ile başlamaktadır. Bunun fiziksel bir yansıması olarak da mimari anlamda büro işlevleri için ayrı mekanlar ve binalar yapılmaya başlanmıştır.

3. XIX. YÜZYILDA OSMANLI'DA BATILILAŞMA HAREKETLERİ

3.1 Batılılaşma Döneminde Osmanlı Ekonomisi

Osmanlı Ekonomisinin temeli tarıma dayandığından, Osmanlı topraklarının hakimiyetini elinde tutmak amacıyla denetlemek ve genişleterek sürekliliğini sağlamak zorundadır. Toprağını genişletmek amacıyla yaptığı savaşlar XVII. yüzyılda yenilgiyle sonuçlanmaya başladığında, bugüne kadar süregelen olan “toprak-işgücü” düzeni bozulmaya ve ekonomisi bunalım içine girmeye başlamıştır. Bu bunalım XVII. ve XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Bu sırada dış devletlerde meydana gelen değişimler, Osmanlı ekonomisini zedelemiş ve İmparatorluk kendini bir iktisadi bunalım içinde bulmuştur.

XVIII. yüzyıl sonunda İngiltere’de ve daha sonra diğer Avrupa devletlerinde meydana gelen Sanayi Devrimi neticesinde, önceki dönemlerden daha güçlü bir duruma gelen Avrupa sömürgeci devletleri, dünya ekonomisinin merkezi konumuna gelmişlerdir. Bu sırada Osmanlı bu hızlı gelişmeye ayak uyduramamış ve ilkel bir teknolojinin egemen olduğu, durağan bir yapıya sahip olmuştur.

XIX. yüzyıla gelindiğinde yine önceki yıllarda olduğu gibi Osmanlı ekonomisi, tarım faaliyetlerinin egemen olduğu bir ekonomi içerisinde bulunmaktadır. Önceki yüzyıllarda Balkanlar’dan, Batı Anadolu’dan ve Suriye’den Avrupa’ya yapılan tarım ürünleri ihracatında bazı artışlar olduğu gözlenmesine rağmen XIX. yüzyılın başlarında üretim kapasitesi, sermaye birikimi ve teknolojik gelişme açısından Osmanlı ekonomisi tamamen bir durgunluk dönemine girecektir (Ş. Pamuk, 1985).

Osmanlı toplumu ve ekonomisi açısından XIX. yüzyılın ilk çeyreği merkezi devletin gücünün artması sebebiyle önemlidir. Burada sözü edilen merkezîyetçi eğilimlerin gözlenmesinde, İngiltere’nin Osmanlı’nın toprak bütünlüğünü koruması ve gözetmesinin yadsınamaz bir etkisi olmuştur. Ekonomi açısından Osmanlı’nın dünya pazarına açılması ve ticaretinin hız kazanması tam da bu döneme rastlamaktadır. Merkezi bürokrasi, bir yandan taşradaki grupların gücünü sınırlamaya çalışırken, bir yandan da Avrupa devletleri arasındaki rekabetten yaralanarak kendisi için belirli bir hareket alanı yaratmayı amaçlamaktadır.

XIX. yüzyılda çevre ülkelerinin dünya kapitalizmine açılışları, esas olarak ticaret ve merkez ülkelerinden sermaye ihracı yolları ile olmuştur. Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa ülkelerinin bir yandan mamul mallarına pazar, öte yandan da bol ve ucuz hammadde kaynakları arayışları, dünya ticaretinin hızla gelişmesine yol açmıştır. Genişleyen dış ticaret

çevre ülkelerindeki üretimin iki yönden etkilenmesine sebep olmuştur. Bir yandan dünya pazarları için tarımsal meta üretimi yaygınlaşırken, öte yandan da sanayileşmiş ülkelere ithal edilen mamul malların rekabeti karşısında, zenaatlara dayanan tarım dışı üretim faaliyetleri yıkılmıştır.

Bunun yanında XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı dış ticareti daha önceki dönemlerde görülmemiş boyutlarda gelişmiştir. Osmanlı ekonomisi giderek artan boyutlarda dünya kapitalizmine açılmış ve Osmanlı-Avrupa ticareti hız kazanmıştır. Ancak, vurgulamak gerekir ki bu süreçler yüzyıl boyunca aynı tempoda sürmemiştir. Yine bu yüzyılda sanayileşmiş sömürgeci ülkelerin üretim düzeylerinde ve dünya ticaretinde uzun dönemli dalgalanmalar görülmektedir. Yani Osmanlı'nın dış ticarete açılması ile başlayan bu dönem kesintisiz olarak sürmemiş inişler ve çıkışlar göstermiştir (Ş. Pamuk, 1985).

Osmanlı tekerrür eden toprak kayıpları ve giderek bozulan ekonomisinin yanı sıra bunları biraz da olsun düzene sokmak amacıyla öncelikle İngiltere ve daha sonrasında diğer Avrupa devletleri ile yapılan ticaret anlaşmaları ile sömürgeci devletlere yarı bağımlı bir hale gelmiştir. Özellikle 1838 Serbest Ticaret Anlaşması, Avrupa'daki sanayi devriminin sonrasında Osmanlı'da meydana gelen ve dünya ölçeğinde etkileri görülen gelişmelerin bir parçası olarak değerlendirildiğinde bu anlaşma, Osmanlı pazarlarının ve hammaddelerinin Avrupa ticaretinin çıkarları doğrultusunda, dış ticarete açılması için gerekli hukuksal düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan bu anlaşma, Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine açılması sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

Yine bu yüzyılda devlet siyasi ve mali birçok sorunun içine gömülmüş, ancak yüzyılın ortalarına doğru da başta askeri reformlar olmak üzere birçok önemli reforma imza atmıştır. Bunun yanında XIX. yüzyılın son çeyreğinde sanayileşmiş ülkelere sanayi üretiminin artış hızının yavaşladığı gözlenmiş ancak üretim düzeylerinde mutlak düşüşler görülmemiştir. (Ş.Pamuk, 1984).

Sanayileşen ekonomiler ve genel olarak dünya ekonomisi için bir genişleme dönemi olan yüzyılın üçüncü çeyreğinde, İngiltere'nin gücünün doruk noktasına ulaştığı görülmektedir. Bunu takiben Osmanlı dış ticareti de hızlı bir gelişim evresine girmiştir. Bu arada Kırım Savaşı ve Amerikan iç savaşının etkileri dış ülkelere açılan ekonomide etkisini göstermeye başlamıştır. Bunun ilk örneği, Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak amacıyla 1854'te başvurulmuş ve bunu takiben Borçlar İdaresi'nin kurulduğu, mali iflasın ise bundan beş yıl kadar önce açıklandığı ilk dış borçlanma süreci olarak görülmüştür. İlk borçtan yaklaşık 10 yıl

sonra, 1865 yılı, vadesi gelen dış borcu ödeyebilmek için borçlanmak, yani borcu borçla kapatmak için borçlanmaya başlanması bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1860'ların sonunda dış finans ve siyaset çevrelerinde Osmanlı borçlarının takip edilemeyecek bir seyir izlediği görülmektedir.(Ş. Pamuk, 1985).

Giderek artan mali rahatsızlıklar Kırım Savaşı'nın patlak vermesi ile had safhaya varmış, daha önceki yıllarda da gündeme gelmiş olan uluslararası finansal piyasalardan, borçlanma girişimlerinin daha da ciddi boyutta ele alınması gerekliliği doğmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere yayılma politikasına karşı çıkan İngiltere ve Fransa'nın, Kırım Savaşı'nda Osmanlı tarafını tutmaları ise ilk dış kredinin alınmasında uygun bir ortam doğurmuştur. [8]

Bu noktada Osmanlı borçlanması ile ilgili olarak iki öngörü ileri sürülebilmektedir. Birincisi, bugün az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolunda başvurduğu gibi, Osmanlı yöneticileri de, dış borcu ulusal geliri artırmak yönünde kullanarak, gelecekte bu borcun kolayca ödenebileceğini düşünmektedirler. İkinci öngörü ise, Osmanlı yöneticilerinin, bu ağır tablonun farkında olmadıklarıdır. [9]

1860'ların sonlarına gelindiğinde İngiliz yatırımlarının hemen hemen durduğu gözlenebilecek İngiltere'nin Osmanlı dış ticaretine nüfuzu Dünya Savaşına kadar sürmüştür. Bu sırada Almanya ve Fransa demir yollarının yapımıyla imparatorluğu nüfuz bölgelerine ayırmayı hedeflerken, Osmanlı bunun sayesinde askeri, siyasi ve aynı zamanda tarımsal yararlar sağlamayı ummaktadır. Bu demir yolları, Osmanlı tarımsal üretiminin artmasını ve buna bağlı olarak da vergilerinin yükselmesini sağlamıştır. Bu da Osmanlı topraklarındaki en büyük yatırım dalgası olmuştur.

Yüzyıl sonlarında, iktisadi ve mali olarak önemli farklılıklar gözlenmiştir. Demir yollarının yapımından sonra gelişen ekonomi küçümsenmeyecek düzeydedir. Dış ticaret daha hızlı büyümeye başlarken üretim kalıplarının değişmesi süreci de hızlanmaya başlamıştır. Öte yandan dış borçlanma 1901'den itibaren yoğunlaşmaya başlamış ve bunun ardından devletin askeri harcamalarının yirmi yıllık bir aradan sonra tekrar büyümeye başlaması mali buhranı derinleştirmiştir (Ş. Pamuk, 1985).

Son olarak, 1910'lara gelindiğinde Osmanlı ekonomisi çok daha açık ve yine tarıma dayalı bir yapı göstermektedir. Bu senelerde ihraç edilen ürünlerin yüzde oranları daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak bir şekilde artmıştır. Osmanlı ekonomisinin ithalat ve ihracattaki payı daha önceki hiçbir dönemde bu düzeye ulaşmamıştır.

3.2 Tasarruftan Tüketime XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ticaret

XIX. yy'a kadar Osmanlı, geleneksel, geçimlik bir yapı sürdürmüştür. Üretim yerel niteliktedir ve pazar, kent ya da yöre ile sınırlıdır. Mal ve hizmet seçenekleri dar, gelir düzeyi düşüktür. İhtiyaçların karşılanması öncelik taşımakta üretici ve tüketici yüzyüze ilişki kurmaktadır.

XIX. yy'da kaybedilen savaşların doğurduğu güvensizlik ortamında, Osmanlı üst sınıfı Avrupai yaşam tarzını benimsemeye başlamış, padişah ve aydınlar bu Avrupai biçimleri Osmanlı kültürüne katmakla, o dönemdeki gelişmede pay sahibi olmayı ve imparatorluğun bir kısmını kurtarmayı istemişlerdir. Ama bu kaybedilen savaşlar bir taraftan bu değişimin nedeni iken, bir taraftan da engeli olmuştur. Çünkü Avrupa medyasında açıkça hasta adam olarak aşağılanmak, Avrupa kültürüne heves duyan aydınların da canını sıkıya başlamıştır.

Osmanlı'da tüketim örüntülerinde esas köklü dönüşüm XIX. yy ortalarındaki Kırım savaşı ile başlamıştır. Cepheye giden binlerce yabancı asker Karadeniz'e çıkmadan önce İstanbul'da konaklamaya başlamışlar ve Batı normlarını, İstanbul ahalisine sergilemişlerdir. Osmanlı'da öğle yemeği yeme alışkanlığının dahi bu döneme denk geldiği söylenmektedir.

Böylece, her ne nedenle olursa olsun, XIX. yy. ortalarında Osmanlı'da tüketim örüntüleri değişime uğramaya başlamıştır. İstanbul, İzmir ve Selanik'te yaşam değişmiş batı ile yakın ilişki bazı katmanlar lehine refahı artırmaya başlamış, ekonomi parasallaşmış, parasallaşma ve ticarileşme geleneksel dengeleri bozmuştur. Osmanlı'da yeni bir orta sınıf katmanı olan Osmanlı burjuvazisi ortaya çıkmıştır. İthalat da bu doğrultuda biçimlenmiştir. 19 yy. sonlarında artık yaşam tarzında ciddi değişimler olmasıyla özellikle İstanbul'da büyük mağazaların ortaya çıkması da bu döneme rastlamaktadır. Osmanlı'da bu mağazaların mekanı Cadde-i Kebir, Galata, Tünel, Karaköy civarında toplanmıştır (Z. Çelik, 1998).

İstanbul, iki farklı ticaret alanına bölünmeye başlamıştır. Aradaki sınır Haliç olmak üzere Beyoğlu yani Galata ve Pera'da, gayrimüslimlerin ve levantenlerin benimsedikleri batı tüketim normları hakimken, Haliç'in güneyinde sur içinde ise, büyük ölçüde çarşı-yı kebir ve mısır çarşısının oluşturduğu tüketim normları sürdürülmektedir.

İthal edilen ürünlerin yarıdan fazlası mamül mallardan meydana gelmekte ve bunların en önemlilerini pamuklu ve yünlü tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Yerli zenanat bu ürünlere karşı XIX. yüzyıl boyunca direnmiş ama yine de gerilemesi durdurulamamıştır.

3.3 XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Hareketleri ve Mimariye Etkileri

XVI. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı kendini Avrupa'ya karşı hep üstün görmüştür. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanan bozuklukları gidermenin yolunun eskiye dönüş olacağı düşünülmüş ancak, XVII. yüzyılın sonunda Osmanlı batıya karşı geri olduğunun farkına varmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra da geri kalmışlığın eksikliklerini gidermek amacıyla batıya yönelme çalışmaları başlamıştır.

“Batılılaşmak” kavramı Osmanlı'nın hayatında XVIII. yüzyıldan beri varlığı hissedilen ancak XIX. yüzyılda izleri her alanda görülmeye başlanılan bir kavramdır. Özellikle askeri konularda batı üstünlüğünün hissedilmesi nedeniyle Avrupa yaşantısına duyulan ilgi, XVIII. yüzyıl boyunca öncelikle sanatta ve saray çevrelerinin yaşamında Batı etkisinin başlamasına neden olmuş ve bu etki XIX. yüzyılda giderek kuvvetlenmiş, Avrupa kültür ve düşüncesi Osmanlı kültürünün zararına, özellikle başkent çevrelerinde yerleşmiştir.

Batının gelişimi, önceden tasarlanarak bilinçli bir şekilde yapılmamıştır. Birçok etmenin yüzyıllar boyunca kendiliğinden gelişmesinin sürecinde oluşmuştur. Batı kavramı da Aydınlanma Çağı'ndan itibaren söylene gelmiş ve olumlu olarak anılır olmuştur. Bu da her şeyden önce Batının bilinçli bir çabasının eseridir (T. Taner, 1985; s: 139).

Kökene III. Selim dönemine dayanmakla beraber Tanzimat ile başlayan bu süreç Osmanlı'da Batıdakinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Osmanlı'da Batıdaki gibi bağımsız bir düşüncenin ürünü olarak değil farklı bir toplumda oluşmuş bir “toplum modeli” olarak benimsenmiş ve aynen gerçekleştirmeye çalışılmıştır. Burada batıdan farklı olarak Osmanlı'nın önünde bir model vardır ve bu modeli kendi fiziki coğrafyasına, ekonomisine ve toplumsal yapısına uydurmak durumundadır.

Batılılaşma kavramı yeni bir dünya görüşü olarak, özellikle III. Selim ve II. Mahmud gibi “yeniliğe dönük padişahlar” tarafından resmen onaylanmış ve böylece eski yozlaşmış sistemden belli bir ölçüde vazgeçilme kararı alınmıştır. XVIII. yüzyılda bazı “çekingen” yenileşme hareketlerine girilmiştir ancak “ıslahat hareketleri” diye adlandırılan reform girişimleri temel olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

1800 ile 1923 tarihleri arasında hüküm süren padişahlar çeşitli alanlarda batıyı örnek almaya çalışmışlardır (Y. Yavuz, 1981; s: 139). XIX. yüzyılın başında Sultan III. Selim'in (1789-1807) tahta çıkmasından sonra Avrupalı yaşam biçim, davranışı ve mimarisi Osmanlı toplumunda kendini hızla göstermeye moda olmaya başlamış ve etki alanını oldukça

arttırmıştır. Sultan III. Selim yenilik hareketlerine hız vermiş ve imparatorluğun ıslahatıyla uğraşmış, daha önceki padişahlara oranla daha bilinçli çalışmış ve programlı yenileşme hareketleri başlatmıştır. Bunların yanında III. Selim, yeni bir seçkinler grubu oluşturmak için sefaretlerini gençlerin Avrupa dillerinde eğitim görecekları yerler olarak kullanmıştır (C.V.Findley, 1981; s: 260). Bu yüzyılda dini yapıların yanında askeri ve sivil yapılarda da önemli bir artış kaydedilmiştir. Ne var ki, bütün yeniliklerin uygulamaya geçirildiğini söylemek pek mümkün değildir. Yapılmaya çalışılan askeri alandaki yenilikler, III. Selim'in sadece getirmek istediği yeniliklerin değil, saltanatının da sonu olmuştur.

III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmud (1808-1839) ta Batıyı örnek alarak sıklıkla, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında teknoloji açısından geri kaldığını düşündüğü askeri alanda yenileşme faaliyeti gösterdiği göze çarpmakta, askeri okullar açılmakta ve Batıdan eğitmen subaylar getirilmektedir. II. Mahmud'un getirmek istediği düzen, ne düşünce ne çalışmalar bakımından yeni değildir. II. Mahmut'un reform hareketleri yeniden merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. Bunun yanı sıra köklü bir değişim olarak Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış ve onun yerine yeni bir birlik kurmuştur.*

III. Selim'in düşündüğü, II. Mahmud'un başlattığı Batılılaşma hareketlerini en hızlı uygulatan padişah 1839-1861 tarihleri arasında hüküm süren II. Mahmud'un oğlu Abdülmecid olmuştur. Hükümdarlığı sırasında Avrupa'da 1830 ihtilali patlamış ve Fransa tekrar cumhuriyet idealine dönmüştür. Avrupa'nın bu cumhuriyetçi görüşlerinin yoğunlaştığı bir dönemde Mustafa Reşit Paşa, batı ülkelerinin de desteğiyle 1839'da II. Mahmud döneminde hazırlanan Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'na tepeden indirilmiş reform hareketleri olmasına karşın Osmanlı Toplumunda değişimlere yol açmış ve Batılılaşma ideali ancak bu tarihten sonra kendini hissettirir derecede ortaya çıkmaya başlamıştır. Tanzimat reformları Osmanlı toplum ve devlet yapısında bir ikiliğe yol açmakla birlikte önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Tanzimat ile gelen bir dizi reform hareketleri 70 yıl boyunca gücünü sürdürmüştür. Batılılaşma yönünde Tanzimat Fermanı'nı Islahat Fermanı (1856) izlemiştir.

Tanzimat Fermanı Osmanlı'nın kendi isteği ile hazırlanmış bir ferman olmasına karşın, 1856 Fermanı Osmanlı'ya İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından, Kırım Savaşı sonucunda Hıristiyan uyrukluları korumak amacıyla dayatılan hükümlerdir. Osmanlı sultanlarının otuz

* Bu birlik Askar-i Mansure-i Muhammediye'dir ve 1826 tarihinde kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulmuştur.

üçüncüsü olan ve küçük yaştan itibaren özel bir eğitim ile yetiştirilen V. Murad'ın kısa süren hükümdarlığı süresinde yenilik hareketlerine ara verilmiştir. Tanzimatın gündeme getirdiği Osmanlı-Batı diyalogu, II. Abdülhamit' in tahta çıkışıyla ara verilen batılılaşma hareketleri ile birlikte yeni yönelimlere girmiştir. Ayrıca saltanat sağlamlaştırılmış ve Tanzimat mantığının bulunduğu diğer bir çözüm olan "Kanun-i Esasi" büyük bir törenle ilan edilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra askıya alınması Tanzimat'ın son yenilgisi olmuştur (T. Timur, 1981; s: 150)

Tanzimat Fermanı'ndan önce batılılaşma, teknoloji, bilim ve eğitim alanlarıyla sınırlı kalmış ve neredeyse tümüyle devletin askeri gücünü geliştirmekte kullanılmıştır. Ancak Tanzimat Fermanı ile hayata geçirilen kurumsal reformlar, kentin dokusunda ve daha da detayına inilirse mimarisinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda İstanbul klasik kent imajından sıyrılmış ve Avrupalı biçimlenişle kaynaşan yepyeni bir imaja bürünmüştür.

Genel olarak Osmanlı hükümdarları İstanbul'un görüntüsünden oldukça rahatsız olmuşlar ve başkenti Avrupa ülkeleri ile aynı standartlara ulaştırmak amacıyla pek çok girişimde bulunmuşlardır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, askeri ıslahat işlerinde Avrupalı elemanlardan faydalanılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, yabancı elçiler ve padişahın Avrupa yaşayışını Osmanlı toplumunun üst kademelerine sokmaya çalışması batılılaşma hareketlerine hız kazandırmıştır. Osmanlı reformcuları zaman zaman kendi aralarında anlaşmazlığa düşseler de, İstanbul'un düzensiz sokak dokusu, bölünmüşlüğü ve köhneliği olmak üzere üç ana sorunda hemfikir olmuşlardır. Bu sorunlar nedeniyle Osmanlı batılı kentlerle tamamen bir tezat yaşamaktaydı. Avrupa tarzına ayak uydurmak amacıyla bir dizi reform yapılmalı ve böylece İstanbul batı standartlarına göre modernleştirilmeliydi. Modernleşme ile İstanbul'un çeşitli semtleri ve bunların arasındaki iletişim sağlanabilir ve böylece kentin görünümü güzelleştirilebilirdi (C.Güran, 1976; s: 75).

Çalışmalarda şehrin dar sokaklarının yerine kesin hatlı ana arterler yapılması ve ulaşımın başkentin belli başlı noktalarında kolaylaştırılması sağlanmıştır. Yeni arterlerde işleyen tramvay hatları, İstanbul ve Galata'nın dağınık semtlerini birbirine bağlamış, Haliç üzerine iki köprü yapılmış ve yapılan yeni rihtimlerle da deniz ulaşımı kolaylaştırılmıştır.

İstanbul'un görüntüsünü güzelleştirmek amacıyla sayısız proje yapılmıştır. Ancak bu projelerin çoğu kağıt üzerinde kalmıştır. Bunun esas nedeni ekonomik sorunlar değil İstanbul'un bu kadar köklü değişimlere hazırlıklı olmayışındır (Z. Çelik, 1998; s: 128). Köklü değişim zor olmakla beraber, ufak tefek Avrupalı unsurlar şehrin belirli yerlerinde parça parça kullanılmaya başlanmış ve bu da şehrin geleneksel dokusuyla fazla çelişmeden ve göze

batmadan uygulandığı için toplumca kabul görmüştür. Kültürüne ve geleneksel mirasına sahip çıkmaya çalışan bir toplumda daha radikal çözümlerin uygulanması da pek mümkün olamamıştır.

Yetişme tarzları, Osmanlı mimarlarının daha çok geleneksel, Osmanlı toplumunun ihtiyaç duyduğu evcil ölçekte ve yöresel işlevler için geçerli bir tasarım ve uygulama becerisi edinmelerini sağlamıştır. Bununla beraber yerli mimarların daha cazip olan iş alanlarını tümüyle yabancı yada azınlık kökenli mimarlara kaptırmakta olmaları da büyük bir sorun yaratmıştır. Reformcu sultanların yeni ve çağdaş gereksinimler için yeğledikleri yeni ithal mimari, XIX. yüzyıla kadar Hassa Mimarları Ocağı'nda yetişen ustalar tarafından yürütülen mimarlık işlerinin bu yüzyılda, gelişen karmaşık mekansal problemlerin çözümüne geleneksel yapı yöntemleriyle yanıt veremeyen bu ocağın tekelinden çıkararak yabancı uyruklu, ya da batı eğitimi görmüş azınlık mimarların eline geçmesine önayak olmuştur (Z. Çelik, 1998; s: 25).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul artık yalnız yaşam tarzı özelemleriyle toplum yaşamında değil, tüm kent yapısında yoğun bir batılılaşma sürecini yaşamaya başlamıştır. Bu süreçte, Vallaury ve Jachmund gibi yabancı mimarlar, yöresel etkiler altında tasarladıkları yapılarla, batı seçmeciliğine göre biçimlenmiş kütleler üzerine eklenen Osmanlı ve Arap mimarisinden esinlenilmiş yapı öğeleriyle, garip bir mimari üslup karmaşası yaratmışlardır. Bunun neticesinde son demlerini yaşamakta olan imparatorluk, Batıdaki örneklere benzeme çabasıyla kabullendiği, dev ölçekli, seçmeci biçimli, abartılmış ölçüde bezemeli ve batı emperyalizminin İstanbul'daki simgeleri olarak görülebilecek bir çevre anlayışına sahip olmuştur (Y. Yavuz, 1981; s: 8).

Avrupa'da gelişen ulusçuluk akımının, Osmanlı başkentinde yapılan XIX. yüzyıl yapılarındaki biçimsel yankıları, öncelikle bu azınlık mimarlarının kendi toplumları için gerçekleştirdikleri binalarda görülmektedir. Tanzimatla birlikte gelen yaşam ve eğitim eşitliği içinde gerçekleştirilen ve bugün çoğu halen işlevlerini sürdüren azınlık okullarının, kiliselerin ve diğer yapıların biçimlenmeleri, o yıllarda batıda da moda olan eski Yunan ve Roma yapı sanatından esinlenerek oluşturulmuştur. Öte yandan toplumu ve kurumları yenileştirmek için batı modelini seçen saray ve çevresinin önderliğindeki yoğun yapı çalışmalarında görev alan yabancı uyruklu ya da azınlık mimarlarının tasarladığı yapıtlarda, Osmanlı mimarisi, askeri gereksinimler doğrultusunda inşa edilen kışlalar ve toplumun kullanımına ve ticari ilişkilerin sağlanmasına hizmet eden meydanlar, dükkanlar, konutlar, pasajlar, iş hanları, mağazalar, bürolar, eğlence sektörünün gereksinimleri doğrultusunda oteller, pansiyonlar ve lokantalar gibi son dönem Klasik Osmanlı mimari tiplerinden fonksiyon ve biçimlenişler açısından

farklılık gösteren yapılarla sürmüştü, bu yapılara şimdiye kadar hiç uygulanmamış yangın kulesi, saat kulesi, fabrika, tiyatro ve hastane gibi yeni bina türleri eklenmiştir (Y. Yavuz, 1981).

Bu seçmeciliğe yapıtları ile tepki gösteren Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin başlıca temsilcilerinden olan Türk mimarlarının Kemalettin ve Vedat Beyler olduğu söylenebilir (Y. Yavuz, 1981; s: 11). Jön Türk Devrimi'nin ana etmeni olan Türkçülük akımının bir yan ürünü biçiminde ortaya çıkan ve 1908-1930 yılları arasındaki yaklaşık yirmi iki yıllık bir süreyi kapsayan Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, Türk mimarisinin doğal gelişmesini engelleyen "batılılaşma" eğilimine ilk tepkilerin gösterildiği, bu mimarın yabancı etkilerden arındırılmasına çaba harcandığı bir dönem olarak tanınmıştır. "I. Ulusal Mimarlık" diye adlandırılan ve Osmanlı mimarlığının son 20 yılına damgasını vuran bu yeni hareket, bir "gelenek icadı"nın peşinde olduğundan, aslında Türkiye mimarlığının ilk gerçek "modern" hareketi niteliğini taşır. Başka bir deyişle, Osmanlı mimarlığı, modernleşmenin zorunlu bir adımını kendi tarihindeki kaynakları kullanarak var etmeye koyulur. Ancak bu dönemdeki yapı sanatını Türkleştirme çabalarının yüzeysel olmaktan öteye gidemediği, özünde yine batıdan kaynaklanmış yapı kütleleri üzerine tarihi Osmanlı mimarisine göre biçimlendirilmiş kılıfların geçirilmesiyle yetinildiği görülmüştür.

Batılı canlandırma hareketlerinin etkili olduğu XIX. yüzyılda mimari, kimlik değişimine uğramış, toplumun her alanında görülen değişimler mimariye çok kuvvetli etkiler yapmıştır. Geleneksel Osmanlı mimarisi prensipleri kaybolarak, yerini canlandırma hareketlerinin ve batılı formların etkilerinin görüldüğü bir mimariye bırakmıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa'da olagelen siyasal gelişmeler Osmanlı İmparatorluğunu yakından etkilemiş ve zaten zayıf olan imparatorluğun sorunlarını iyice karmaşıklaştırıp yavaş yavaş çözümlenmesine yol açmıştır. Endüstri ve Fransız Devrimleri'nin başlattığı sınıf çatışmaları XIX. yüzyıl Avrupa'sını batıdan doğuya sarsarak, yeni sosyal görüşlerin doğuşunu meydana getirirken, çok uluslu Osmanlı imparatorluğu da kendi yapısındaki bozuklukların ve Batıdan aktarılan yeni düşüncelerin etkisinde çözümlenerek ufalanmış ve 1922'de varlığını yitirmiştir.

3.4 Türk – İngiliz Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Ticaretine Etkileri

Askeri ve mali açıdan güçsüz olan Osmanlı devletinin ve bürokrasinin İngiltere ve sonraları diğer Avrupa devletlerinin baskılarına karşı uzun süre direnmesi mümkün değildi. 1838 Ticaret Antlaşması, İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin siyasi ve idari alanlardaki

taleplerinin can damarını oluşturmaktaydı.

XIX. yüzyılın başlarında İngiliz yetkilileri, Osmanlı Devleti'nin ekonomik siyasi ve idari hayatında bazı reformların yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Ekonomik alandaki reform talepleri Osmanlı ekonomisinin, kendisini dış rekabete karşı koruyan himayeci özelliğinin değiştirilmesini ve böylece liberalleştirilerek dışa açılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Nitekim İngiltere'de yapılan 1838 Ticaret Antlaşması bütün bu talepleri fazlasıyla karşılamıştır. İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin siyasi ve idari alanlardaki taleplerinin can damarı ise, imparatorluğun bütün uyrukları arasında tam bir eşitliğin sağlanması noktasında odaklaşmaktadır. [10]

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıl boyunca izlediği dış politika, genellikle büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarından ve dengelerden yararlanmak esasına dayanmaktaydı. Büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde çok sıkı kontrol etkileri olduğundan ekonomik ve mali yönden Batılıların kontrolü altında olan imparatorluk, siyasi yönden de onların etkisi altında bulunmaktaydı. Uzun bir süre İngiliz himayesinde varlığını sürdüren ve dış politikasını da buna göre ayarlayan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü politikasından ayrılması üzerine, Alman himayesine ve etkisine girmiş ve bu etki Osmanlı Devleti'nin dış politikasını da değiştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyılda hızlı bir çöküntü içinde olduğu sırada, İngiltere, yine onun toprak bütünlüğünü korumak için çalışmıştır. Birçok olaya doğrudan karışarak, özellikle, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıp, mirasını ele geçirmesine karşı çıkmıştır. Doğu Akdeniz ve İngiliz sömürge yollarının güvenliği için bu politikayı izleyen İngiltere, diğer yandan 1838 Ticaret Antlaşması, Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın hazırlanışlarındaki rolü ile giderek Osmanlı Devleti'ni mali, ekonomik ve siyasi etkisi altına almış ve Rusya'nın ortaya attığı "Avrupa'nın Hasta Adamı"nın mirasını paylaşma önerilerini de reddetmiştir. Fakat 1838'den sonra İngiliz politikasının değişmeye başlamasıyla, milli mücadele dönemi Türk dış politikası 1838 ticaret antlaşması ile İngiliz tüccarlarına yerli tüccarlarla aynı haklar tanınarak, imparatorluğun her yerinde mal satın alma hakkı İngilizlere de verilmiştir. [11]

Osmanlı İmparatorluğu'na Avrupa'dan makine yapımı malların girmesine olanak sağlayan 1838 Ticaret Antlaşması'nın etkisi çok büyük olmuştur. Bu antlaşma ile yabancı bir tüccar Osmanlı topraklarında sattığı mal üzerinden %5 vergi öderken aynı durumda bir yerli tüccar imparatorluk içinde aynı mal için %12 oranında vergi ödemek zorunda bırakılmıştır (Z. Çelik, 1998; s: 29). Bu antlaşmalara göre imparatorluk dahilinde ticaret yapan yerli tüccardan vergi alınmakta ancak yabancı tüccarların malları sadece Osmanlı İmparatorluğu'na giriş ve çıkış

yaptıkları noktalarda vergilendirilmektedir.

1838 ve sonrasında Avrupa devletleriyle yapılan antlaşmalarda, ulusal nitelikte bir sanayiye teşvik edecek ve ya koruyacak hiçbir önlem alınmamıştır. Buna göre devletin bir takım önlemler alması gerektiği yerde giderek batı sanayiine daha fazla nüfuz etmeye başlamıştır.

3.5 Endüstri Devrimi ve Osmanlı Ticaret Hanlarına Etkileri

Devrim öncesinde de var olan sanayi, bu devirde zanaat düzeyinde idi. Örneğin işçiler dokumacılıkta, imalatçı tacirler adına evlerinde çalışıyorlar; demirciler, dökümhanelerden dışarıdan sipariş alıyorlardı. Oysa XVIII. yüzyıl sonunda bu konuda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Üretim araçları hem nitelik hem de nicelik bakımından farklılaşmıştır (E. Vial, 1993; s: 186). Bunların yanında rönesans ve reform hareketlerinin yol açtığı özgür düşünce, bilim ve teknik alanındaki gelişmelere ortam hazırlamıştır. Coğrafi Keşiflerin başlattığı sömürgecilik hareketleri ile Avrupa zenginleşmiş ve bu ortamda gelişen bilim ve tekniğin üretim alanında uygulanmaya başlanmasıyla da ilk olarak İngiltere’de ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde yayılan devrim doğmuştur.

Endüstri Devrimi ile Avrupa devletlerinden önemli bir bölümünün bilim ve teknikte gelişme yoluna girmeleri, hem devletlerinin güçlenmesine hem de toplumlarının kalkınıp ilerlemesine yol açmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarında, Batı uygarlıklarında, Endüstri devrimi denen yeni bir gelişme ve kapalı dünyayı sarsan oluşumlar görülmektedir. Endüstri devrimi ile, Batılı toplumların yaşamlarında, köklü değişiklikler olmuştur. Üretim ve ulaştırma araçlarında da büyük gelişmeler oluşmuştur. Batı toplumu hızla genişleyen bir makineleşmeye yönelmiş, nüfus daha hızla artmaya başlamıştır. Buluşlar arka arkaya ortaya çıkmış ve bu buluşlar da üretimi artırırken üretim için harcanan fiziksel çabayı giderek azaltmıştır.

Bu dönemlerde bulunan ve yüksek ısı elde edilebilen kok kömürünün kullanımı 1780’lerde yaygınlaşmış ve böylece bugüne kadar demiri eritebilecek sıcaklığa erişemeyen Avrupa böylece dökme demirden fırında çelik üretme tekniğini bulmuştur (D.M.Benasteau, 1993; s:392). Bu teknik 1930’a doğru benimsenmiş ancak yatırıma hazır sermayenin olmayışı ve sömürgelere işlenmiş ürünün ihraç edilmesi gereği ile ülke içinde dolaşım kolaylığı olmadığından hızla yayılamamıştır. Ayrıca malın işlenmesi için büyük ölçekte kömür yataklarına ihtiyaç duyulmaktadır (E.Vial, 1993; s:187).

1830’larda sanayiye itici güç olarak demiryolu ağının gelişimi İngiltere’nin dünyanın atölyesi konumuna gelmesine sebep olmuştur. Böylece demiryolları Avrupa’yı bir uçtan diğer uca

bağlamaya başlamış ve bu sayede pazarlar birleşmiş, mesafeler kısalmış, bölgesel ekonomilerin uzlaşması için gerekli koşullar oluşmuş ve şehir-köy arasındaki ayırım azalmıştır. Bunların haricinde belki de en önemlisi demiryolunun gelişimi, sanayi devriminin etkilerinin yayılmasında da büyük katkı sağlamıştır [12].

Osmanlı'nın 1838 yılında yapılan ticaret antlaşmasında tanıdığı haklarla kapılarını, öncelikle İngiltere ve sonrasında diğer sanayileşmiş Avrupa ülkelerine gümrüksüz olarak açan Osmanlı İmparatorluğu bunun sonuçlarına katlanmak zorunda kalmış, Osmanlı sanayisi yabancı rekabet karşısında çökmüş, batı ülkeleri güç ve teknoloji ile hızla gelişme gösterirken, Osmanlı ekonomik, siyasi nedenlerle gelişmemiştir. Osmanlı'nın Avrupa için askeri alanda bir rakip olarak zayıflamasının yanında, Osmanlı sanayi devrimi neticesinde artık ekonomik bir rakip olmaktan da çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Endüstri Devrimi'nin dışında kalmıştır. Bunun temel nedenleri, bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmelerin izlenememesi, uzağında kalınması ve bu gelişmeleri yaratacak sermayenin olmayışdır.

Osmanlı'nın, sanayi ve ekonomik bakımdan geri kalmışlığına karşın gittikçe sanayileşen Avrupa devletlerine sömürgeleri yetmemeye başlamış ve yeni kaynak arayışına girmişlerdir. Zengin doğal hammadde yatakları ile sömürgeci devletler için açık hedef konumunda olan Osmanlı, bir yandan boğazlardan sıcak denizlere ulaşmak isteyen Rusya, diğer yandan Balkanlar'ı ele geçirmeyi amaçlayan Avusturya-Macaristan ve son olarak da dünya ekonomisinin kalbinin attığı yerler olan Fransa ve İngiltere'nin hammaddesinden faydalanmak istediği bir devlet haline gelmiştir. Bütün bunlar düşünülmesine karşın İngiltere, Rusya'nın boğazlardan geçip kendi sömürgesi olan Hindistan yolunun tehlikeye girmesini, Fransa ise Balkanlar'ın tamamını almış ve güçlenmiş bir Avusturya-Macaristan istemiyordu. Bu açıdan XIX. yüzyılın sonuna kadar Fransa ve İngiltere, Osmanlı'yı ayakta kalabilmesi için desteklemişlerdir. Osmanlı ise bu genel durum karşısında dağılmasını engelleyecek tedbirler almaya çalışırken bir yandan da Fransa ve İngilteresiz olamayacağını bildiğinden bu devletlere bolca taviz vermeye başlamış ve neredeyse yarı sömürge bir devlet olmuştur. Bunun neticesinde ise batılılaşmayı tek çare olarak görmüştür (Ş. Pamuk, 1985).

Yukarda da belirttiğimiz gibi Avrupa ülkelerinin canlandırdıkları ve yönlendirmeyi başardıkları Doğu ticareti, bir dış etmen olarak Osmanlı kentlerinin sosyo-ekonomik yapısını ve doğrudan mimarlığı etkileyen yanı sıra mekanları kentsel değişime zorlamıştır (A. Batur, 1986; s: 1039).

1830-1840 yıllarında önce askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulan fabrikalar ile başlayan sanayileşme süreci Batılılaşma / Sanayileşme yaklaşımına paralel olarak ilerlerken batının asıl etkisi en açık biçimde mimarlık ve bina yapımı alanlarında görülmeye başlamıştır. Değişen yaşam biçimi yeni bina tipolojilerinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Çok katlı apartman blokları ve iş merkezlerine olan ihtiyaç hızla artarken bu tür binaların yapımında kullanılan ve Avrupa'dan ithal edilen teknolojiler geleneksel malzemedeki farklı malzemelerin ve tekniklerin kullanımını gerektirmiştir [13].

Endüstri Devrimi, teknolojiyi ve bunun daha kolay uygulanmasını sağlayacak malzemede standartlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu standartlaşma, kullanılan malzemelerin boyutlarının geleneksel kalıpların dışında ve belli ölçülerde uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Bu malzemelerle yapılan yeni yapılarda yeni bir strüktür birkaç örneğin dışında oluşturulmamıştır. Bu yapılarda yeni malzemelerin hafiflik, kesitlerinin inceliği, geniş açıklıkları geçebilmeleri ve yapım sürelerinin kısalığı gibi özelliklerinden faydalanılmıştır. Bunların içinde geniş açıklıkların geçilebilmesi özellikle ticaret yapıları için önemli bir gelişmedir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ile olan ticari ilişkilerin gelişmesi sonucunda çelik, cam, çimento ve bunlar gibi pek çok endüstri ürünü yapı gereçleri, böyle bir endüstriden yoksun imparatorluk içinde kârlı bir Pazar bulabilmiş ve ayrıca çelik iskelet ve betonarme gibi yapı teknolojisinde görülen birçok yenilik de batıdan aktarılmış ve böylece bu yeni gereç ve yöntemlerle biçimlendirilen çağdaş yapılar, geleneksel Osmanlı sistemine göre gerçekleştirilmiş tarihi dokuyla çelişen fakat aynı zamanda birbirlerini yadırgamayan görüntüler oluşturmuşlardır.

Araştırmamızın kapsamını oluşturan Eminönü Bölgesinde gittikçe azalan arsalar ve buna ters oranla artan hanların inşası için gerekli olan arsa yetersizliği ve burada tasarlanacak hanların fonksiyonlarının fazlaşması ile daha geniş mekanlara ihtiyaç duyulması ile yatayda yayılamayan binaların düşeyde yükselmesi gerekliliği doğmuştur. Çelik malzemenin yapılarda kullanılmaya başlanması ile yapılarda hafiflik, geniş açıklıkların geçilebilmesi ve zamandan büyük oranda tasarruf sağlanmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı han yapılarında ışıklıkta ve ya cephede kullanılan demir malzeme XX. yüzyılın başlarında hanların strüktürünü oluşturan bir eleman olarak kullanılmıştır. Bu yapılar dışta geleneksel bir görüntüye sahipken içte demir kullanılan geniş bir strüktür ve mühendislik yapıları haline gelmişlerdir (Vakıf Hanları).

Demir malzeme ile birlikte kullanılan ikinci malzeme camdır. XIX. yüzyılda camın dökme demirle birlikte kullanımı doğrudan mimari öğelerin dönüşümünü getirecek bir değişimi başlatmıştır. Demir ve çelik malzemenin kullanımı yayılmaya başlamasıyla yapılarda sınırlı miktarda uygulanan camın kullanımı da artmıştır (J. C. Mailly, 1993; s: 408). Daha çok pasajlar ve hanların çatılarında ışıklık olarak kullanılmıştır. Önceden açık avlulu olan hanlar bile zamanla gelişen malzeme ile demir ve camın birlikte kullanımı ile üzerinden ışık alan kapalı avlulara dönüşmüşlerdir (Giritli Mustafa Paşa Han, 1868).

Dökme demirden çeliğe uzanan bu yeni strüktür ve cam, mekâna da yeni anlamlar taşımış, mimarlığın geleneksel kapalı mekânı yerini açık mekâna, giderek mekânsal sürekliliğe ve bitimsizliğe bırakmıştır. Bu değişim, mimari öğelerin, açık/kapalı, sürekli/sürekli gibi karşıtlıkları belirleyen rolünde kendini göstermiştir. Endüstri Çağı, mimari öğelerin geleneksel anlamsal yüklerini ortadan kaldırmıştır. Başka bir deyişle cam ve metalik strüktür mekânın çeperini ve giderek mekânı yeniden tanımlamıştır (A. Köksal, 1995; s: 85-98).

Demir ve camın haricinde kullanılan diğer bir malzeme de çimentodur. XVIII. yüzyılda teknolojik yeniliklerle çağdaş niteliğini bulan çimento, batı dünyasında yapı üretiminde yeniliklere yol açarken, Osmanlı'da da sosyal ve siyasi gelişmelere paralel olarak oluşan burjuvazi, batılıların yaşam biçimlerinin benzerini kurma çabalarında da bu yeni malzemeye, yapım tekniklerine ve olanaklarına başvurmaktadır. Büyük kentlerde apartman ve iş hanları beton teknolojileri ile yükselirken, hızlanan demir yolu ve liman inşaatları da çimento tüketimi için yeni pazarlar oluşturmaya başlamıştır (Y. Sey, 2003).

Osmanlı İmparatorluğu ise sanayileşmede çok gecikmiş, XIX. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan yeni yapı malzemelerinde olduğu gibi yeni inşaatlarla artan çimento ihtiyacı yurt içinden karşılanamadığı için Avrupa ülkelerinden ithalat yoluna gidilmiştir. 1830-1840 yıllarında önce askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla başlayan sanayileşme sürecinin inşaat sanayisine sıçraması ise XX. yüzyılın başlarında kurulan çimento fabrikaları ile gerçekleşebilmiştir (Y. Sey, 2003)

XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başları özellikle İstanbul'da çıkan büyük yangınların ortaya çıkardığı zarar nedeniyle imar yönetmeliklerinde yapılan değişikliklerin kagir yapı sistemini teşvik etmesi de çimento kullanımını genişletmiştir. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında liman şehirlerindeki gelişmeler ve nüfus artışı da inşaat sektörüne de bir canlılık getirmiştir.

Betonarme karkas taşıyıcı sistemin XX. yüzyıl başlarına kadar uygulamaya geçirilmediği söylenebilir. İlk uygulamalar zamanın ünlü mimarları Kemalettin ve Vedat Bey'lerin binalarında görülmektedir. 1919 yılında başlayan ve 1922 yılında tamamlanan “Harikzedegan Apartmanları” İstanbul'daki ilk betonarme iskelet sistemli yapı grubu olarak dikkati çekmektedir (Y. Yavuz, S. Özkan, 1985; s: 1078-1085).

Endüstri Devrimi, zaten gerekli olan ihtiyaca cevap verecek teknolojiyi ve buna bağlı olarak ta malzemede standartlaşmayı beraberinde getirmiştir. Önceleri bu gelişmelerin gerisinde kalan Osmanlı, ithal ettiği malzemeler ve buna bağlı olarak gerçekleştirdiği yapıları ile teknolojiye ayak uydurmaya çalışmıştır.

4. XIX .YÜZYILDA EMİNÖNÜ'NDE BÜRO HANLARININ GELİŞİMİ

4.1 Fetih'ten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi ve Şehir İçi Han Mimarisi

İstanbul 1507'den başlayarak üç asır boyunca dünyanın en kalabalık şehri olmuştur. Haliç ise tüm bu asırlar boyunca şehrin doğal limanı ve ticaret merkezi olma özelliğini devam ettirebilmiştir.

Fatih'in inşa ettirdiği bedestenler de, özellikle bugünkü iç bedesten olan Bedesten-i Atik, ticaretin kalbinin attığı yer konumuna gelmiştir. Daha sonraları bu merkez etrafına kurulan dükkanlar ve hanlarla da ticaret yapıları Haliç kıyılarına kadar inmiştir (C. Güran, 1976; s:21).

Cenevizliler döneminde gelişmeye başlayan ticaret limanıyla Galata, fetihten sonra da hareketli ve bir o kadar da zengin bir ticaret bölgesi haline gelmiştir (G. Bilecik, 2002, s: 764). Bunun yanında Fatih, Cenevizlileri dünyaya açılan bir pencere olarak gördüğü için onlara geniş bir ticaret özgürlüğü vermiştir (A. Hacimirzaoglu, 1996; s: 155). Sonraları ticaretin bankacılık ve denizcilikten daha fazla gelişmesiyle ve Cenevizlerin yerini almaya başlayan Fransızlara verilen ticari olanaklar sonucunda Galata'nın kozmopolit yapısı daha da gelişmiş ve bu bölgede ticaretin konut alanları aleyhine gelişmesine neden olmuşlardır (Dökmeci, V., 1993, s:21).

XVI. yüzyılda II. Beyazıt döneminde şehrin ticaret bölgesi, Unkapanı-Sirkeci arasında gelişmiştir. Haliç iskelelerinde birbirinden farklı mallar kabul edilmektedir. Deniz yolu ticaretinin yanında İstanbul kara yolu ile de beslenmeye başlamış, Edirnekapı ve Topkapı Trakya'dan gelen malların şehre giriş noktaları olmuşlardır (G. Bilecik, 2002, s: 764).

XVII. yüzyılda şehir nüfusunun artması ve önceden boş olan mekanlarda mahalleler oluşması sebebiyle, ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurmuş olduğu çarşı kompleksi ile birleşmiştir. Özellikle Eminönü-Beyazıt arasında kurulmuş han ve kervansarayların inşa tekniğinde ahşap sistem terk edilmiştir. Böylece İstanbul, Klasik Osmanlı çağının sonlarına doğru gerek şehir dışı gerekse fiziksel dokusunun bütün özelliklerini ortaya koymuştur (G. Bilecik, 2002, s: 769).

XVIII. yüzyıl ticaret hanlarının en önemli örneklerinin inşa edildiği ve han mimarisinin gelişimini tamamladığı bir dönemdir. Bu yüzyılda batıda gelişen şehircilik uygulamaları İstanbul'u da etkilemiştir. Ayrıca üç katlı hanlar ilk bu dönemde inşa edilmiştir. Ancak imparatorluğun iktisadi gücündeki zayıflama nedeniyle, imar faaliyetleri daha önceki

dönemlere oranla azalma göstermiştir. Bununla beraber kayda değer bir yapı inşaatı yapılmamışsa da Avrupa mimarisindeki modaların benimsenmesine doğru ilk adımlar atılmıştır (Z. Çelik, 1998; s: 25). Her ne kadar İstanbul yarımadası için durağan bir dönem olduysa da Galata bu dönemde de büyümeye devam etmiştir.

Şekil 4.1 XIX. yüzyıl sonu İstanbul (Dökmeci, V., 1993).

Fetihten sonra İstanbul'daki en önemli ticaret yapılarından olan hanlar, çeşitli malların depolandığı, alınıp satıldığı, insanların ve hayvanların konakladığı yapılardır. İstanbul'da daha çok ticaretin yoğun olduğu bölgelerde Kapalıçarşı civarında, Eminönü-Beyazıt-Laleli arasında ve Haliç sırtlarında yoğun bir biçimde görülürler. İnşa edilmiş hanların yarısına yakın bir bölümü şehir içi hanlarının en yoğunlaştığı bölge olan Kapalıçarşı civarında bulunmaktadır.

Şekil 4.2 XIX. yüzyıl sonu İstanbul (Dökmeci, V., 1993).

Çarşının fetihten sonra İstanbul'un en önemli ticaret merkezi olması bu toplanmanın esas sebebini oluşturmaktadır. Buldukları alana uygun olarak yapılan ve bunun için de muntazam plan ve cephelere sahip olamayan hanlar genelde zemin kat ve üzerinde bir kat olarak inşa edilmişlerdir. Fetih'ten sonraki ilk devrelerde ahşap hanlar görülmüşse de bu gidişat uzun sürmemiş yerini kagir yapılara terk etmiştir. İstanbul şehir içi han mimarisinde sağlam bir malzeme olan taşa gereken önem verilmişse de bu malzemeyi tuğla ile beraber kullanmayı uygun görmüşlerdir (C. Güran, 1976; s: 33).

İstanbul şehir içi hanları ana fikir, inşa tekniği, giriş ve örtü sistemi bakımından Bursa hanlarının bir devamı olarak görülür. Zemin kat depolara, üst kat ikamete ayrılmıştır. Ancak XVII. yüzyıla gelindiğinde plan şemalarında mekana uyum bakımından organik bir düzen başlamıştır. İlk defa ahırsız hanların ortaya çıktığını görmek mümkündür. Günümüze kalan hanların büyük bölümünün XVIII. yüzyılda inşa edildiği gözlenmektedir. İstanbul'un gelişimine paralel olarak ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla bolca han inşa edilmiş ve bunlar yer yer bitişik nizamda planlanmış ve kat adetleri de yükselmiş ancak inşaat tarzı yönünden fazla bir değişiklik görülmemiştir. Misafirhane hanları da bu dönemde ortaya çıkmış ve plan eğriliğinin çıkmalarla düzeltilmesi gibi yenilikler de yine bu dönemde gözlenmiştir.

Şekil 4.3 İstanbul ve civarı yaklaşık 1900 (Çelik, Z., 1986)

XIX. yüzyıla gelindiğinde İstanbul hanları bir duraklama devresine girmiştir. Bu dönemde yapılmış olan hanların sayısı önceki dönemlerle kıyaslanmayacak kadar azdır. Bu yüzyılda evvela duraklayan hanlar, yüzyıl sonuna doğru sosyal gelişmenin getirdiklerine uyarak gittikçe ticaret hayatında iş yerleri konumunu almaya başlamışlardır.

Osmanlı Devletinde ilk defa rastlanan çok katlı hanlar ve hanların çeşitli işlere tahsisi, İstanbul hanlarında en gelişmiş şekillerini vermiştir. Şehrin ihtiyacına cevap verecek şekilde büro olarak kullanılacak olan hanların plan şemaları değişmemiştir. Tek merkezli avlu ve etrafında sıralanan odalar şeklindeki bu plan şeması gelişim göstermiş ve yeni eklenen fonksiyonların ihtiyacına göre biraz farklılaşmıştır. Giriş yine binanın önemli bir yeri olarak gözükmese de rağmen abartılmamıştır. İstanbul hanlarında yapı tonoz ve ya kubbeyle örtülmüş ancak endüstri devrimi ile kullanılmaya başlanılan sanayi ürünü malzemeler ile çatı strüktüründe değişimler meydana getirmiştir. Osmanlı devrine gelinceye kadar barındırıcı olduğu kadar koruyucu da olan hanlar, şehirlerde değişik vazifeler üstlenmişler ve böylece yeni bir anlayışla inşa edilmişlerdir (Y. Yavuz, 1981).

İstanbul şehir içi hanları, fetihten itibaren Türk sosyal ve ticaret hayatının en büyük merkezi olan İstanbul'da eski geleneklerden hareket etmekle beraber, Türk toplum tarihinde şimdiye kadar rastlanmamış bir tarzda yoğun bir şehir yaşantısı ve ticaret hayatının gereklerine cevap vermek amacıyla gelişmiş ve büyük bir önem kazanmıştır. Konumu ve özellikleri itibarı ile yüzyıllardan beri ticaret merkezi durumunda olan İstanbul, günümüzde de bu konumunu devam ettirmektedir. Eski ticaret yapıları yer yer yıkılmış kimileri de fonksiyon değiştirmelerine rağmen varlıklarını sürdürmüştür. Bunların yanında çağa uygun olarak düzenlenmiş modern çarşılar ve çok katlı iş merkezleri, yeni ticaret yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2 XIX. Yüzyılda Eminönü ve Osmanlı Ticaret Hanları

Kapalıçarşı'nın Beyazıt Meydanındaki girişinden başlayarak Mısır Çarşısının Haliç'e bakan kapısına kadar uzanan, Mahmutpaşa Yokuşu çevresindeki hanları, Sultanhamam arastalarını, Mahmutpaşa Külliyesi, yeni Cami ve Rüstem Paşa Külliyesini de içine alan bu bölge, daha Bizans döneminden başlayarak İstanbul ticaretinin kalbinin attığı yer olmuştur (A.Hacimirzaoğlu, 1996; s: 75). Kent yaşamının çok önemli odak noktalarından ve dünyanın en ünlü ticaret limanlarından biri olan Eminönü'nün doğuda kesin bir sınırı yoktur ve batıda eskiden "odun kapısı" diye anılan bugünkü ticaret odası binasının bulunduğu alana kadar uzanır (D. Kuban, 1994; s: 163).

Bizans döneminde olduğu gibi, Osmanlı döneminde de kentin ithal ettiği malların boşaltılıp, saklandığı, binlerce denizci ve tüccar ile onlara hizmet verenlerin işlerini gördüğü yoğun bir iş merkezi olmaya devam eden Eminönü, aynı zamanda İstanbul'un büyük bir liman semti idi. Kente denizden gelen mallar, Haliç kıyısında kapan adı verilen gümrükten geçtikten sonra

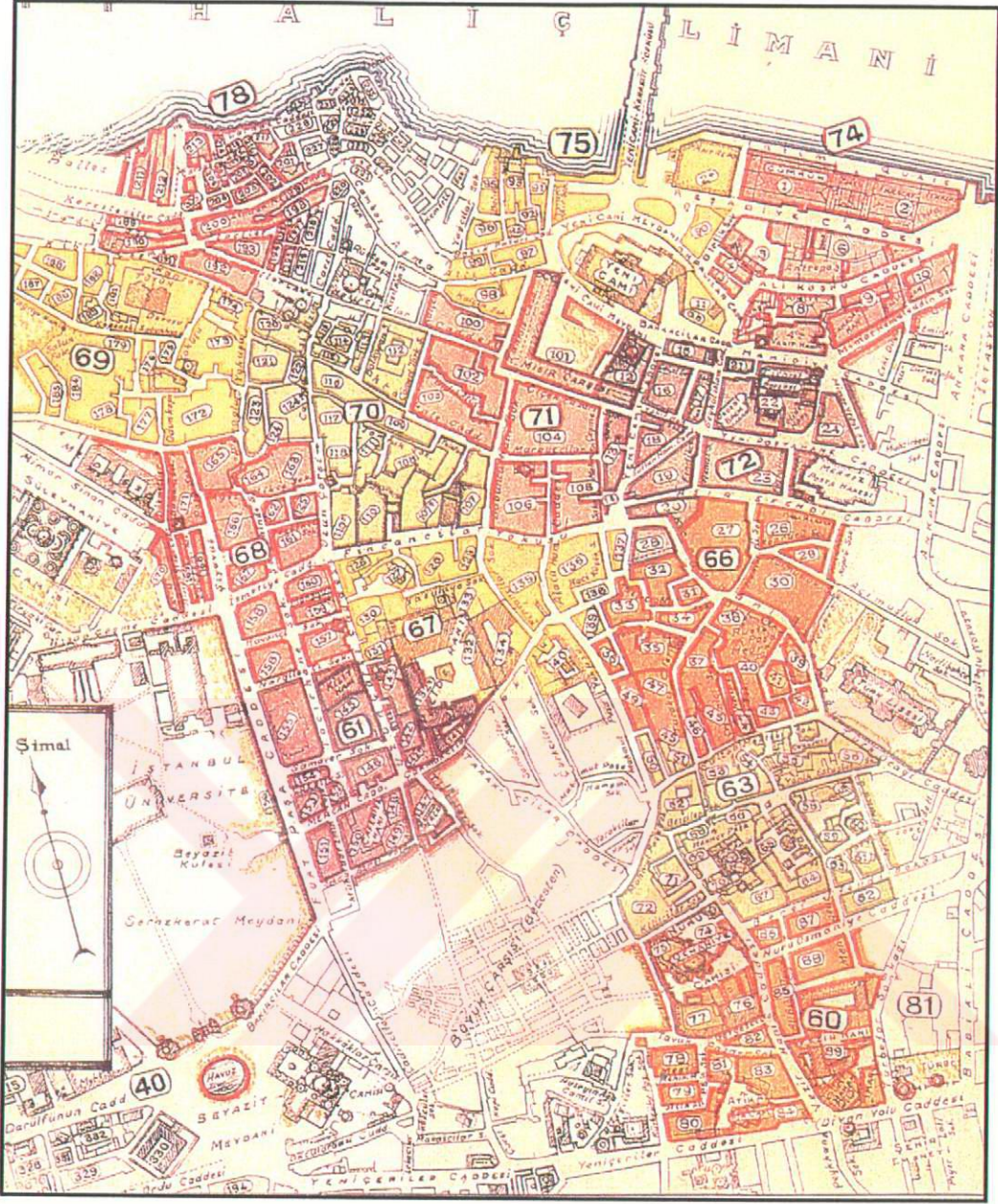
buradaki satıcı ve tüccarlara ulaşmaktaydı. İstanbul'un bu büyük liman semti hem kentin ithal ettiği malların boşaltılıp saklandığı, hem de binlerce denizci ve tüccarla onlara hizmet verenlerin yükünü taşıyan oldukça yoğun bir iş merkezi idi. Bu yoğunluğa cevap verebilmek amacıyla limanın hemen arkasında yoğun bir hanlar bölgesi ve çarşılar oluşmuştur. (G.Bilecik, 2002; s: 769).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, günümüzdeki işlevlerine uygun ilk iş hanları XIX. yüzyıl sonlarında görülmeye başlanmış, XX. yüzyıldaki ticari gelişmeler sonucu bu tür yapılar özellikle İstanbul'un ticaret merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Önceleri başkentte ticareti ellerinde bulunduran yabancılar ve azınlıkların yaptırdıkları iş hanlarına sonradan yerli zenginlerin hanları da katılmıştır. Eminönü-Laleli ve Beyazıt hattı içinde kalan bölge şehir içi hanlarının en yoğunlaştığı bölge olmakla beraber İstanbul'un ilk önemli ticaret çekirdeğini teşkil eder.

Ticaret hanları bir şehir hayatı içinde ortaya çıkmış ve Osmanlı'ya gelinceye kadar da görülmeyen bir tarz oluşturmuşlardır. Genellikle içinde ticareti yapılan malların adıyla anılmışlardır. Bu tür hanlarda han mimarisinin esas mekan anlayışı değişmeyip zemin katlar ikamet için değil servis ve depolar için ayrılmıştır. Üst katlar ise büro olarak kullanılmıştır. Bu hanlardaki en büyük fark ise konaklamanın yer almasıdır.

Özellikle Meydanı, pek çok yabancı seyyahın gravürlerine konu olan Eminönü'ne deniz tarafından bakıldığında fark edilen eski hali, limanın sıkışık, insan ve etkinlik dolu atmosferi, deniz üzerinde sandallar, ilginç profilleriyle büyük kayıklar, Yeni Camii'nin muhteşem silüeti, deniz kenarına sıkışmış ahşap dükkanlardan oluşan mimari karakteri oldukça değişikliğe uğramıştır. Bu değişimde İstanbul'u birbirine bağlayan Galata köprüsünün rolü oldukça büyüktür. Böylece eskiden kıyıda oluşan kent mekanı, Galata'ya doğru uzanan bir şekillenmeye yönelmiştir [14]. Özellikle başkent İstanbul'un fethinden beri Avrupa ile olan ticari ilişkilerini yürüten Galata yöresi, XIX. yüzyıl sonlarında gerçek bir Avrupa kenti görünümüne bürünmüş, tarihi İstanbul yarımadasında da, Galata'nın karşısına rastlayan Eminönü, Sultanhamam ve Sirkeci yöreleri, iş merkezi nitelikleriyle bu görüntüye ayak uydurmuşlardır.

İmparatorluğun son yıllarında, İstanbul yarımadasında, özellikle Eminönü yöresinde yükselmeye başlayan bu tür ticari yapılara karşı, kentin genel görünümünü bozdukları için, bir takım eleştiriler getirilmiş, ancak eleştiriler bu tür bir yapılaşmayı durdurmak için yeterince etkili olamamıştır.

Şekil 4.4 Eminönü planı (J. Pervititch)

Hanlar	Pafta	Ada
Abud Efendi Han	71	104
Alalemcıyan Han	72	23
Balcı Han	67	136
Büyük Abud Efendi Han	62	265
Büyük Yıldız Han	63	52
Caferiye Han	61	150
Dilsizzade Han	72	23
Fesçi Başı El Katip Han	66	26
Fresko Han	67	133
Germania Hanı	72	19
Giritli Mustafa Paşa Hanı	67	134

Hanlar	Pafta	Ada
Kayseri Han	74	9
Kurukahveci Han	71	102
Liman Han	74	6
Mahmudiye Han	67	135
Sabuncu Han	71	104
Sansaryan Han	74	9
I.Vakıf Han	72	17
II.Vakıf Han	71	105
IV.Vakıf Hanı	74	8
Yusufyan Han	67	135

Eminönü İlçesinin önemli semtlerinden biri olan Sirkeci, Osmanlı döneminde Topkapı Sarayı'na yakın oluşu, sonra da Babıali'nin, yani hükümet konağı merkezinin iskelesi olması sebebiyle önemini korumuştur. Bu yöre hem ulaşım, hem de ticaret açısından Babıali'nin denize doğru uzantısı konumunda bulunmaktadır. Demiryolları ve Sirkeci Garı'nın yapılması buranın daha da önem kazanmasına yol açmıştır. Gar semte farklı bir canlılık ve işlev kazandırmıştır.

Eminönü sanayileşmenin etkilerini köprü ile birlikte görmeye başlamıştır. Demiryolu, atlı tramvay, tünel, buharlı gemiler ve daha sonrada elektrikli tramvay, Eminönü ve Galata bölgesi arasında sıklaşan ticari faaliyetler, saray erkani ve elit tabakanın boğaz kıyılarında yaşamayı tercih etmesi ve XIX. yüzyılda Galata ve Eminönü rıhtımlarının ve depoların görüntüsü Eminönü'nün görünümünü oldukça değiştirmiştir. Eminönü yapılmaya başlanılan kagir yapıları ve bunların yabancı dillerdeki isimleri ve diğer yandan ahşap dükkanları ile kozmopolit bir yapılaşmaya sahne olmuştur (D. Kuban, 1994; s: 163). Konumu ve içinde barındırdığı farklı özellikleri ile yüzyıllardan beri İstanbul'un değişmez ticaret mekanı olan Eminönü bu özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir.

4.2.1 XIX. Yüzyıl Eminönü'ndeki Klasik Osmanlı Ticaret Hanları

Osmanlı hanları arasında biri şehirler arası hanları ve diğeri şehir içi hanları olmak üzere iki kategori bulunmaktadır. Şehirlerarası hanlar, menzil hanları yani kervansaraylardır. Bu hanlar yollar boyunca konaklamalarda geceye kalmadan bir gün içinde varılabilecek şekilde 35-40 km.lik mesafelerde kurulmuşlardır. Koruma amaçlı oldukları için kale gibi sağlam yapılarıdır. Tüccarlar, iş için seyahat edenleri, şehirde ve seyahat yolları üzerinde hayvanlarıyla ve eşyalarıyla beraber barındıran ve onlara yataklı emin bir yer ve yiyecek temin eden binalardır (F. Akozan, 1963; s: 133).

Şehir içi hanları ise isminden de anlaşılacağı üzere şehir içinde bulunan hanlardır. Kervansaraylar gibi ücretsiz değil, bağlı oldukları vakfa gelir sağlamak amacıyla ücretli olarak çalışmaktadırlar. XVIII. yüzyıla kadar çok az şehir içi hanın konaklama işlevi varken birçok handa ikamet edilmemekte yalnızca ticaret yapılmaktadır. İşte bu tür hanlar Klasik Osmanlı Ticaret Hanlarıdır. İlk Türk hanları mimarisinden, Osmanlıya uzanan evrelerde, hanlar bir kale görünümünde inşa edilirken, mimari de dışa kapalı bir planlama söz konusu idi. Osmanlı devri ile beraber kale görüntüsünden uzaklaşmış ve yapının dışla ilişkisi artmış ve zemin katlarında dükkanlar yer almaya başlamıştır. Böylelikle hanlar gittikçe ticaretin içindeki yerlerini almaya başlamışlardır.

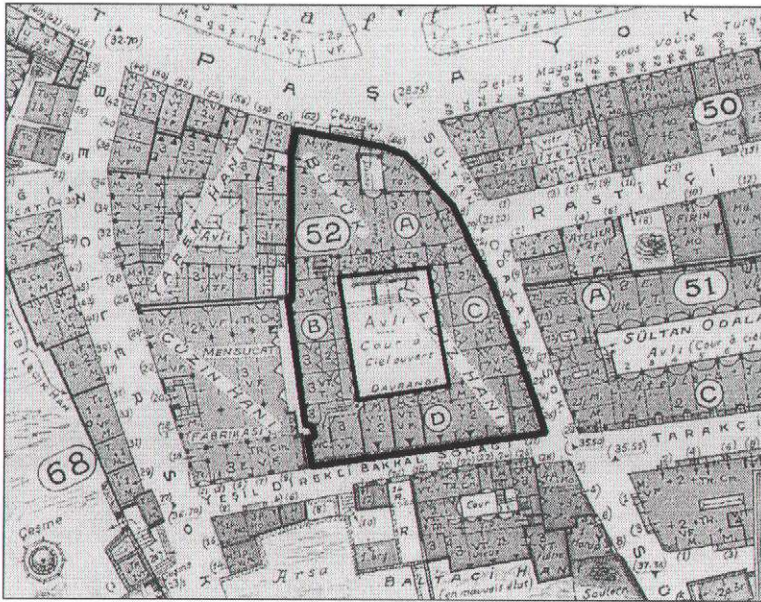
Bu tip hanlar imparatorluğun başından itibaren ortaya çıkmış ve diğerlerine göre daha gelişmiş bir plan tarzı göstermişlerdir. Genelde iki katlı olup, zemin katları depo, ahır tamirhane gibi servis kısımlarına ayrılmış, üst katları ise tamamen büro işlevini sergilemeye başlamıştır. Bu dönem hanlarının pek azında ahır bulunmaktadır.

XIX. yüzyıl ortalarına kadar başta İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret yapılan bütün şehirlerinde inşa edilen hanlar Klasik Osmanlı Ticaret Hanı kavramıyla tanınır. İstanbul'da 150'ye yakın Klasik Ticaret Hanı yapılmıştır. Ancak bunların yalnızca üç tanesi XIX. yüzyılda yapılmıştır. Bunlardan orijinal halini koruyabilmiş en iyi örnek Büyük Yıldız Hanıdır (1817). Bu dönemde yapılmış olan hanların, XVIII. yüzyılın özelliklerini sürdürdükleri görülmektedir. Özellikle Büyük Yıldız Han, taş kemerli ve revaklı avlusunun yanında üç katlı olması ve cephe çıkmaları ile bu yüzyıl özelliklerini sergilemektedir. (C.Güran, 1976; s: 47).

Fatih devri ile başlayıp XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden han mimarisi XIX. yüzyılın başından önce duraklamış ancak yüzyıl sonlarına doğru önceki bölümde bahsettiğimiz sosyal, ekonomik ve ticaret hayatındaki gelişmeler sonucunda giderek ticari hayatın iş yerleri, büroları halini almaya başlamışlardır.

4.2.1.1 Büyük Yıldız Han

Yıldız Hanı, Mahmutpaşa Yokuşunda, Sultan Odaları ve Yeşildirek Sokakları arasında, köşesi eğrisel bir parsel üzerinde inşa edilmiştir.

Şekil 4.5 Büyük Yıldız Han (J. Pervititch).

Kitabesi olan ender hanlardan olan Büyük Yıldız Han, dikdörtgen planlı, revaklı ve açık bir avlu etrafında 3 katlı olarak, 1817 yılında inşa edilmiştir. Tek girişi Mahmutpaşa Yokuşundadır. XIX. yüzyıldan önceki dönemlerde yapılan ticaret hanlarının birçoğunun da konumlandığı gibi Büyük Yıldız Han da Osmanlı ticaretinin kalbinin attığı yer olan Kapalıçarşı etrafında yoğunlaşan hanlardandır.

Planı yol ve arsa konumuna uyması sebebiyle düzgün değildir. XIX. yüzyılda inşa edilen ender Klasik Osmanlı Ticaret hanlarından biri olmasının yanında İstanbul'da az sayıda kalmış üç katlı hanlardan biri olan yapının zemin katı sadece depolara, üst katları ise ticaret bürolarına ayrılmıştır (C. Güran, 1976; s: 144).

Şekil 4.6 Büyük Yıldız Han Mahmutpaşa Yokuşu cephesi

Hanlar, şehrin içinde korunaklı bir alanda inşa edilmesi sebebiyle artık kale görünümünden kurtulmaya başlamıştır. Özellikle ticaretin yoğunlaştığı bir bölgede olan Yıldız Handa da bunun XIX. yüzyıldaki ilk örneklerini görmemiz mümkündür. Zemin katı dükkanlı olan handa, üst katlar iyi korunmuş olmasına rağmen dükkanları oldukça değişmiş olduğundan bunlar hakkında fikir edinmek pek mümkün olamamaktadır. Açık avlulu olarak inşa edilen handa üst kat odaları geniş avluyu çepeçevre saran koridora açılmaktadır (Şekil 4.5).

XVIII. yüzyılda uygulanan cephelerde çıkma yapma sistemi Yıldız Han'da da değişik bir şekilde tatbik edilmiştir. Parsele uymak amacıyla yapılan çıkma kırıklıkları zeminden itibaren yükseltiletilen konsollarla taşınmaktadır. Hanın inşasında, İstanbul Hanlarının inşa tarz ve üslubunun yansımaları görülmektedir. Klasik hanların karakteristik yapı malzemesi, taş ve tuğla yapımında kullanılan esas inşaat malzemeleridir. Cepheler muntazam kesme taşlarla

örülmüştür. Cephelere hakim olan enine hatlar, mekanları birbirine bağlayan çıkıntıların dikine hatlarını dengeler ve bu hareketle cepheler kirpi saçakla sonlanır (Şekil 4.6).

XIX. yüzyılda yapılmasına rağmen, XVIII. yüzyıl özelliklerini sergileyen han, planlamasında olmasa da cephesinde görülebilen batı etkileri, ileriki yıllarda han mimarisini derinden etkileyecek yeni oluşumlara sahne olduğunun habercisidir.

4.2.2 XIX. Yüzyıl Eminönü'ndeki Geçiş Hanları

XIX. yüzyılda ticaret hanları içerisindeki diğer kategoriye Geçiş Hanları oluşturmaktadır. Geçiş hanları diye tabir edilen hanlar, yapım tarihi itibarı ile Klasik Osmanlı Ticaret Hanları ile Büro Hanlarının yapıldığı dönemler arasında bir zaman diliminde yapılan hanlar değildir. Öyle ki geçiş hanlarından bazılarının büro hanları ile aynı tarihlerde yapıldıkları görülmektedir. Bu hanlardaki geçiş sözcüğü, hanların planlaması ve cephe düzenlemesi ile fonksiyonları bakımından klasik ticaret hanları ile büro hanları arasındaki yerini ifade etmektedir.

Geçiş hanları daha çok planlama bakımından ticaret hanlarını çağrıştırır. Örneğin Caferiye Hanı planlaması bakımından Klasik Osmanlı özelliklerini çağrıştırmaktadır. Kat sayıları genelde üçü geçmez. Cepheler çok yoğun bezemeli olabileceği gibi (Giritli Mustafa Paşa Han, 1868), klasik ticaret hanları gibi dingin de olabilir (Yusufyan Han).

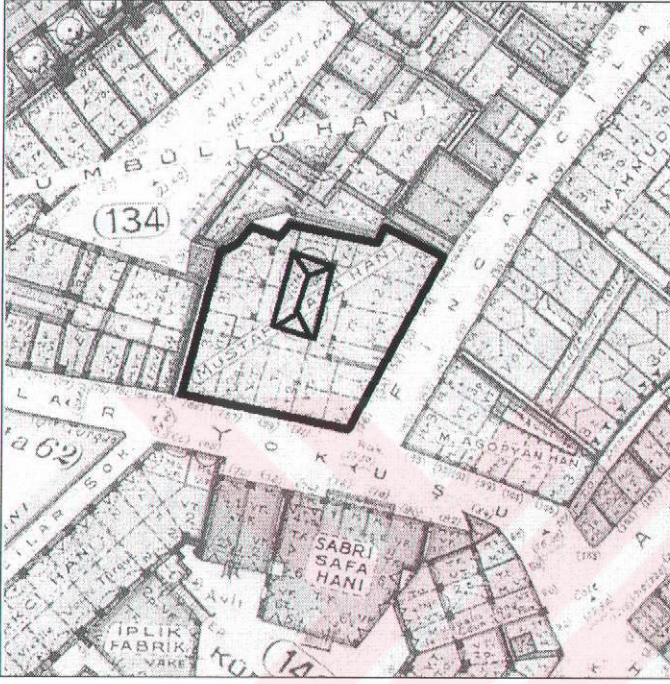
Planlama bakımından klasik ticaret hanlarına benzese de yapı malzemesi olarak kullanılan demir putreller ve ya demir konstrüksiyon cam bir ışıklık ile büro hanlarında görülen özellikleri de sergileyebilirler.

4.2.2.1 Giritli Mustafa Paşa Hanı

Eminönü, Mercan Ağa Mahallesi, Çakmakçılar Yokuşu ile Fincancılar Sokağı'nın keşiştiği köşe parselinde yer almaktadır. Girişi Fincancılar Sokağından olan hanın Çakmakçılar Yokuşuna bakan cephesi dışındaki diğer iki cephesi Sümbüllü Han ile bitişik nizam olduğundan sağırdır.

Yapının kitabesi bulunmamaktadır, yapım tarihi ile ilgili herhangi bir kaynaktan bilgiye de rastlanmamıştır. Ancak yapının mimari özellikleri ve birçok büro hanının bulunduğu sokakta inşa edilmiş olması dikkate alınarak XIX. yüzyıl başlarına tarihlenebilmektedir. Ayrıca 1868 tarihli ticaret yıllıklarında izine rastlanması da bu tarihten önce yapıldığını kanıtlamaktadır (Cervati, 1868).

Fincancılar sokağından girilen hanın planı oldukça yamuktur. Zemin katında bulunan dükkanların 3 tanesi iki katlıdır ve kendi içlerinden birer merdivenle üst katlara ulaşmaktadır. Zemin katlarında iki katlı olan dükkanlar üst katlarda koridora açılmamakta yalnızca dışarıdan kullanılmaktadırlar. Zemin katında bağımsız dükkanlar olan hanın üst katında kimisi galeri boşluğuna kimisi ise galeri boşluğunu çevreleyen koridora bakan büro odaları bulunmaktadır. Galeri boşluğunun üzeri cam bir çatı ile örtülüdür (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 Giritli Mustafa paşa Hanı (J. Pervititch)

Şekil 4.8 Giritli Mustafa Paşa Hanı

Oldukça hareketli batı izlerini taşıyan cephesinin yanında klasik planlaması ile dikkat çeken han 3 katlı yapılmış nadir örneklerdendir (Şekil 4.8).

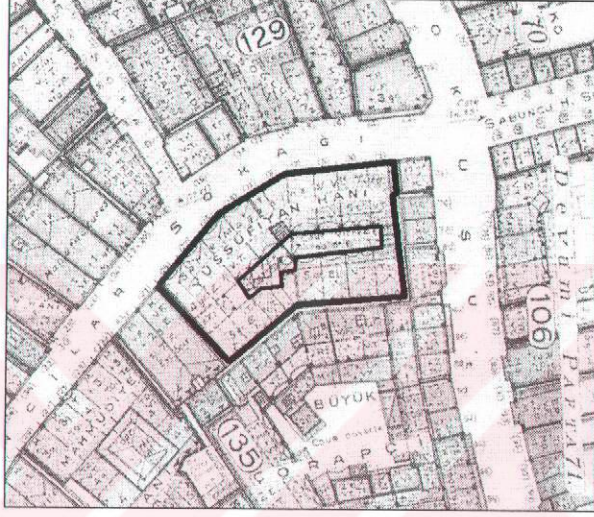
Planlaması bakımından her ne kadar Klasik Osmanlı Hanlarını çağrıştırsa da, üzeri camekanlı galeri boşluğu ve dökme demir korkuluklar bu hanın bir geçiş hanı olarak diğer hanların yanında yerini almasını sağlamışlardır. Bugün hala inşa edildiği dönemdeki fonksiyonunu koruyor olması oldukça dikkat çekicidir.

4.2.2.2 Yusufyan Han

Eminönü, Mercan Mahallesinde, Fincancılar sokağı üzerinde bulunan han parsele uygun olarak tasarlanması sebebiyle tek cephesi olan giriş cephesi kırık hatlardan oluşmaktadır. Aynı sokak üzerinde tam karşısında bir büro hanı olan Fresko Han, aynı sırada Mahmudiye Hanı ve karşı sırasında köşede yine bir geçiş hanı olan Mustafa Paşa Hanı yer almaktadır.

Giriş cephesi dışındaki tüm cepheleri bitişik nizam olduğundan sağırdır.

Eğimli bir sokak üzerinde konumlandırılmış olan yapıda, kot farkından dolayı, zemin katı farklı kotlardan girilen dükkanlara sahiptir. Zemin kat planı oldukça karmaşıktır. Girişin tam karşısındaki galeri boşluğu, hanın planına uyarak iki kanada ayrılır (Şekil 4.9). Sağır cephelere bitişik olan odalar galeri boşluğundan gelen ışıkla aydınlanmaktadır. Üst katlara iki merdiven ile ulaşılmaktadır. Üst kat büro odaları galeriyi çepeçevre saran koridora açılmaktadır. Zemin kat cephesi, dükkan vitrinleri sayesinde oldukça değişmiştir. Hanın oldukça dingin gri cephesinin tek süsü kat silmeleri ile pencerelerin taş söveleridir

Şekil 4.9 Yusufyan Han (J. Pervititch)

Yusufyan Han, oldukça yamuk bir parselde konumlanmasına rağmen uygulanan çözümleri ile olduğu kadar, planlaması ile de bir Klasik Osmanlı Ticaret Hanını çağrıştırmaya rağmen, cam çatı örtülü avlusu ve kullanılan yapı malzemeleri ile batı mimarisinin özelliklerini yansıtan bir geçiş hanıdır.

4.2.2.3 Caferiye Han

Eminönü, Mercan Ağa Mahallesiinde Mercan Caddesi üzerinde bulunan hanın giriş cephesinin de bulunduğu tek cephesi yine bu cadde üzerindedir. Diğer cepheleri bitişik nizam olduğundan sağırdır. Uygulandığı parsel çok düzgün olmadığından hanın planı da buna uyum sağlamıştır (Şekil 4.11).

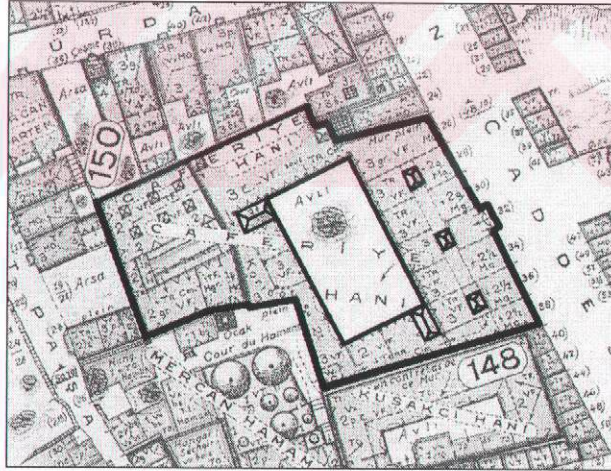
Yapım tarihi 1888 olan hanın ortasında havuz bulunan, geniş ve açık bir avlusu bulunmaktadır. Zemin katındaki dükkanlar günümüzde uygulanan vitrin düzenlemesi ile orijinal hallerini tamamen kaybetmişlerdir (Şekil 4.10). Zemin katı dükkanlı olmasına rağmen

diğer üç cephesinin sağır olması ve geniş açık avlusunun etrafına sıralanan odaları ile içe dönük bir planlama göstermektedir. Üst katta galeriye bakan odaların arkasında bulunan koridora açılan diğer büro odaları ile karmaşık bir plan sergilemektedir.

Şekil 4.10 Caferiye Han Mercan caddesi cephesi

Cephe tarafındaki koridorun üzerinde 3 adet ışıklık bulunmaktadır. Üst kat koridoru buradan aydınlanırken alt kattaki koridor da üst kat döşemesinde bulunan ızgaralar sayesinde aydınlanmaktadır

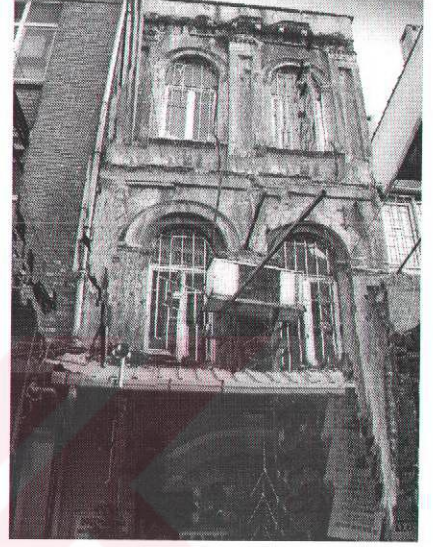
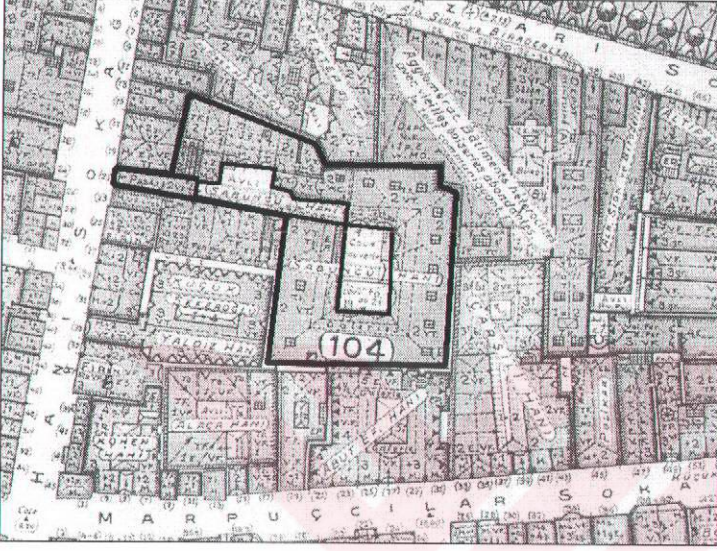

Şekil 4.11 Caferiye Han planı (J. Pervititch)

Nadir olarak yapılmış 3 katlı hanlardan olan Caferiye han, geniş açık avlusu ile Klasik Osmanlı hanı olarak görülmesine rağmen yapımında kullanılan volta döşeme, üst katları çevreleyen koridorda bulunan dökme demir sütunlar ve XIX. Yüzyıl büro hanlarında görülen cephe düzenlemesi ile geçiş hanı olarak nitelendirilebilmektedir. XIX. yüzyılda yapılmış açık avlulu tek örnek olması bakımından da oldukça ilginç bir örnek olan Caferiye han yapıldığı dönemdeki fonksiyonunu koruyor olması bakımından özellikle dikkat çekici bir örnektir.

4.2.2.4 Sabuncu Han

Eminönü'nde, Sabuncu Han Caddesi üzerinde ve Fındıkçılar Sokağı karşısında bulunan yapı kitablesiz olup, plansal ve yapısal özellikleri dikkate alınarak XIX. yüzyılın başlarına tarihlenebilmektedir. Hanın çok dar olan giriş cephesi dışındaki bütün cepheleri bitişik nizam olduğundan sağırdır. Hanın planından, inşa edilmeden önceki dönemlerde yapılmış birçok hanın arasında kalan, oldukça biçimsiz bir arsada sıkışmış olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.12).

Şekil 4.12 Sabuncu Han (J.Pervititch)

Şekil 4.13 Sabuncu Han Sabuncu Hanı sokağı görünüşü

2 katlı olarak inşa edilen han günümüzde oldukça harap bir durumdadır ve inşa edildiği zamandan itibaren birçok değişiklik geçirmiştir (Şekil 4.13). Hanın İstanbul hanları tarzını devam ettirdiği görülmektedir. Yapımında kullanılan malzemeler olan taş ve tuğla cephede muntazam bir titizlikle uygulanmıştır. Han, bulunduğu bölgenin çok sıkışık olması ve arsa durumuna uyma zorunluluğuna bağlı olarak biçimlenmiş ve ard arda iki yapı bloğu şeklinde tasarlanmıştır. Hanın dar cephesinden tonozlu bir girişle önce etrafında belirli hacimlerin bulunduğu birinci avluya daha sonra buradan da başka bir kapı ile ikinci bir avluya ulaşılan eklemeli bir planı vardır.

Sıkışık ve bitişik nizam bir parselde, mekanların aydınlatılması amacıyla bırakılan açık avlulardan merdivenlerle üst katlara ulaşılmaktadır. Yapı yapıldığı dönemden itibaren bir çok değişim geçirmiş ve eski kimliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu değişimlerde ikinci avlu birinci avluya oranla daha özgün kalabilmiştir (G. Cantay, 1994; s: 382-383). Üst katlardaki odalar revaklı avluların etrafını çevreleyen koridora bir pencere ve kapı ile açılmaktadır.

1800 sonrasına tarihlenebilen han, zorunluluktan oluşmuş plan şeması ve bulunduğu yer bakımından klasik han mimarisinin geleneğini yaşatan, yapıldığı dönemde genişlemeye başlamış olan Eminönü Bölgesindeki ticaret sınırının içinde bulunan bu yapı, bugün halen yapıldığı dönemki işlevini koruyan ender geçiş hanlarından biridir.

4.2.3 XIX. Yüzyıl Büro Hanları ve Ortaya Çıkış Aşamaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü işlevlerine uygun ilk iş hanları XIX. yüzyıl sonlarında görülmeye başlanmış ve XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yapımları devam etmiştir. Bu yüzyıldaki ticari gelişmeler ile bu tür iş hanları, özellikle İstanbul'un ticaret merkezlerinde yoğunlaşmıştır.

Büro hanları kavramı ortaya çıkmadan önce imparatorluğun ticaret işlemleri merkezi hanlar, bedestenler* ve dükkanlarda yürütülürken XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kentlerindeki görüntü eskisine göre daha karmaşık bir görünüm kazanmıştır. Yine bu yüzyılda batıda gelişen iş hacmi uzmanlaşmayı gerektirmekte ve kent merkezinde ortaya çıkan işlevsel çeşitlilik yeni yapı türlerine olan gereksinmeyi arttırmaktadır. Büyüyen ticaret ve sanayiye bağlı olarak artan yeni ürünlerin ticareti Osmanlı'ya yabancı olduğundan bu malların ticareti için yapılacak yapılar için yine batıda geliştirilmiş örneklerle bakma zorunluluğu doğmuştur. Bu nedenle özel bankaların, şirketlerin ve çeşitli sanayi ve ticaret örgütlerinin yapıları ile donanan Avrupa kentlerinin yanı sıra, Batılılaşma eğilimi giderek artan ve Avrupa sömürgeci devletlerinin bir anlamda yarı sömürgesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nda da yüzyıl sonlarında benzer gelişmeler görülmüş ve böylece çağdaş Avrupa kentlerindeki benzer bir ölçek ve planlama anlayışı ile İstanbul'un yüzyıllar boyu değişmeyen ölçülü dokusuna egemen olmuştur (Y. Yavuz, 1981; s: 70).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında han mimarisine hakim klasik anlayış terk edilmiş ve XVIII. yüzyılda mimari dekorasyonda görülmeye başlanmış olan batı etkisi, değişen ekonomi ile birlikte değişen ihtiyaçlar sonucu ve teknolojisindeki ilerlemeler sayesinde kitle, hacim ve planlara da yansımıştır. Bir başka değişle, han mimarisinde köklü bir değişim yaşanmıştır ki, bu değişim, bugünkü büroların ilk örneklerini meydana getirmiştir.

Büro hanlarının ortaya çıkışı, ilk olarak Osmanlı'nın ekonomik alandaki reform taleplerini karşılamak amacıyla dış ticarete adım atmak isteğiyle İngiltere ve diğer Avrupa devletleriyle

* Farsça, içinde değerli eşya satılan kapalıçarşı, bezesten.

yapılan benzer ticaret antlaşmaları sonucu İstanbul'un ticaret ve yatırım yapmak üzere Avrupalı akınına uğramasıyla doğrudan bağlantılıdır. Burada adı geçen antlaşmalar ile kazanılan haklar Avrupalılarla birlikte azınlıkların da Avrupa ülkelerinden birinin vatandaşlığına geçmek veya himayesine girmek suretiyle onlara tanınan ticari imtiyazlardan faydalanmalarına olanak sağlamış ve talebi arttırmıştır.

Bunun yanı sıra yüzyıl dönümünde kurulan demiryolu şebekesi Avrupa ile doğuyu birbirine bağlayan uzun hattın dirsek noktasını oluşturacak biçimde, denizlerle sarılı ticaret bölgesinde Anadolu yakasında da Haydarpaşa'da ve Avrupa yakasında Sirkeci'de konumlandırılmıştır. Garın bir parçasının Sirkeci'de yapılması ve yine bu yüzyılda batı ülkeleriyle ilişkilerde büyük bir artış olmuş ve bunun sonucunda tüketim malları kalemleri çeşit ve hacim olarak fazlaşmış, böylelikle çeşitli malların komisyonculuğunu yapanlarla ithalat ve ihracatçı tüccarların sayısında büyük artış gözlenmiştir. Bütün bu gelişmeler zamanına göre modern, büro olarak kullanılabilir işyerleri gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na en büyük yatırım dalgası 1888-1896 yıllarında ortaya çıkmış ve en çok büro hanı da bu dönemde yapılmıştır. En çok yatırım yapılan alanlar demiryolları, bankacılık, sanayi, su ve gaz gibi belediye hizmetleri, ticaret ve madenciliktir [18].

Büro hanları en az üç katlı, genellikle dört katlı olup, XIX. yüzyıl sonları ve XX. Yüzyılın başlarında kat adetlerinde bir artış gözlenmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren artan yer sıkışıklığının yol açtığı parsel yamukluğu ve yol durumu nedeniyle düzgün plana sahip han çok azdır. Yamuk parsel üzerindeki pek çok hanın üst katlarını düzeltmek için taş konsolların taşıdığı çıkımlar yapılmıştır (C.Güran, 1976).

Mekan düzeni olarak büro hanlarını avlulu ve avlusuz olarak iki temel gruba ayırmak mümkündür. Avluların üzeri cam çatı ile örtülü ve boyutları klasik hanların avlularına oranla daha küçüktür. Klasik Osmanlı ticaret hanlarından farklı olarak büro hanlarında revak yoktur. Avlulu ve galerili büro hanları mekan düzeni bakımından klasik Osmanlı ticaret hanlarını andırır. Avlulu hanlarda, avlu etrafındaki odalar bazı hanlarda direk boşluğa bazı hanlarda ise avlu etrafındaki koridora açılmaktadır. Avlusuz hanlarda ise hol ve ya merdivenin üzerinde ışıklık görülmektedir.

Çoğu büro hanının zemin katı mağaza veya dükkanlara ayrılmıştır, fakat zemin katı dükkansız hanlar da bulunmaktadır (Ş.Gülenaz, 2000; s: 33-48). Kısaca ifade etmek gerekirse, cephelerin bezenmesi; dükkanlarla dışa açılma; avlunun örtülmesi; malzemenin değişmesi; revakların yerini demir korkuluklu galerilerin, koridorların veya hollerin alması; örtü

sisteminde kubbe veya tonoz yerine demir putrelli volta döşeme kullanılması; mekanların nispeten küçüklüğü; tavan yüksekliğinin nispeten azlığı; bazı hanlarda uygulanan asansör ve kalorifer faktörü genel olarak mimarideki farklılıkları da beraberinde getirmiştir.

Klasik Osmanlı Ticaret Hanları ile büro hanları arasındaki diğer bir fark ise fonksiyonunda görülür. Klasik hanların fonksiyonu hem üretim, hem depolama, hem de ticarete yönelikken, XIX. yüzyılın getirdiği yeniliklerden biri olan uzmanlaşma ve tek bünyede toplanmış işlevlerin ayrıştırılması gereği olarak üretim yapıları fabrikalar, depolama yapıları antrepolar, tüketim yapıları ise pasajlar ve genel olarak hanlar olmuştur. Büro hanları ise üst katlarında üretim ve satışın idaresiyle ilgili büro odaları, zemin katta perakende yada toptan mal ticaretinin yapıldığı dükkanlar veya kafe, lokanta, postane, banka şubesi vs. bulunan dükkanlardır. Büro hanlarının klasik Osmanlı ticaret hanlarından bir diğer farkı da sadece oda oda değil, aynı zamanda her katta bir şirket olabilecek şekilde kat kat kiraya verilebiliyor olmasıdır; hatta bir hanın tümünün tek bir şirketin idare binası olarak kullanıldığı hanlar da bulunmaktadır. Bir başka önemli fark ise, klasik Osmanlı ticaret hanlarının vakıflarca, vakıflara gelir getirmesi amacıyla, büro hanlarının ise rant elde etmek amacıyla daha çok şahıslar ve şirketlerce yaptırılmış olmasıdır. Bugün, İstanbul'da özellikle Eminönü bölgesinde birçok han binası, yarı harap halde ayakta durmakta olup hemen hepsi tüccar yazihaneleri ve tüccar malları için ardiye olarak kullanılmaktadır (F.Akocan,1963; s: 137).

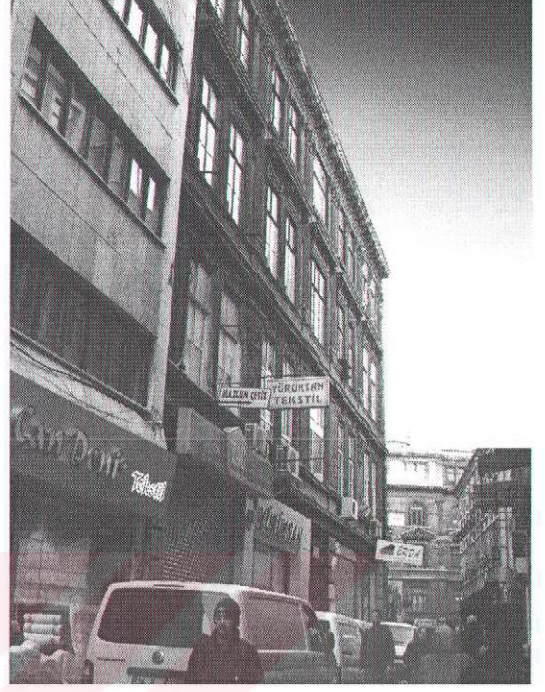
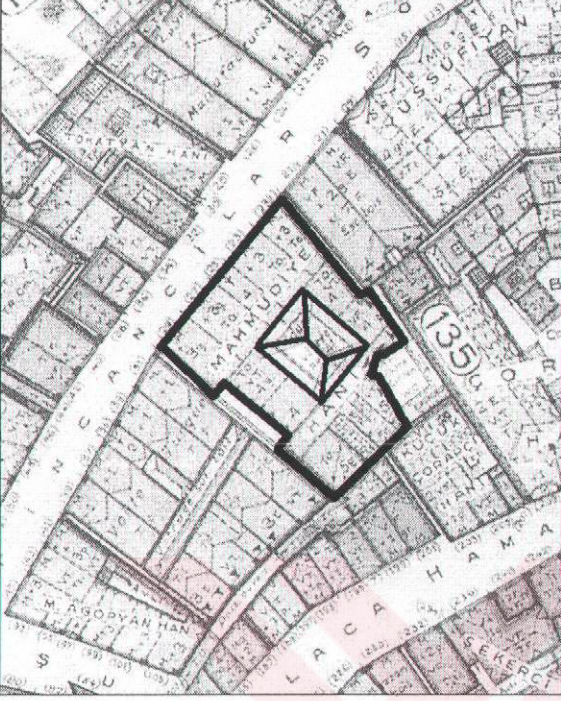
Büro hanlarının cephesinde görülen önemli gelişmelerden biri olan çini kullanımı son derece ilginçtir. İlk defa XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı mimarlığında dış mekânda kullanılmış olan çininin cephelerde kullanımı Türk mimarlarına ait değildir. İstanbul'da çalışan bazı Fransız ve İtalyan mimarlar iç mekanlarda kullanılan Osmanlı çinilerinin oryantalist beğeniye çok uygun bir kullanımı olabileceğini düşünmüş ve Kütahya'da ürettikleri gibi Fransa'da da çini imalatı yapmışlar ve bu dekoratif malzemeyi oldukça yoğun bir biçimde kullanmışlardır. I.Ulusal Mimarlık Dönemi mimarları ise çiniyi, oryantalist beğeniden farklı bir şekilde, Osmanlı mimarlığında içerde kullanıldığı gibi kare veya daha çok dikdörtgen çerçeveler içerisine alarak cephede kullanmışlardır (Liman Hanı, 1914; Vakıf Hanları) [15].

4.2.3.1 Mahmudiye Han

Eminönü, Mercan Mahallesi Fincancılar Sokağı'nda bulunan Mahmudiye Han'ın girişinin de bulunduğu tek cephesi yine bu cadde üzerindedir.

Birçok han gibi kitabesi olmadığından yapım tarihi kesin olarak bilinmemesine rağmen yapım

özellikleri dikkate alınarak XIX. yüzyıl sonlarında yapılmış olduğu düşünülebilir. Aynı sokak üzerinde yine aynı dönemde yapılmış olan birçok hanın daha bulunması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Şekil 4.14 Mahmudiye Han planı (J. Pervititch)

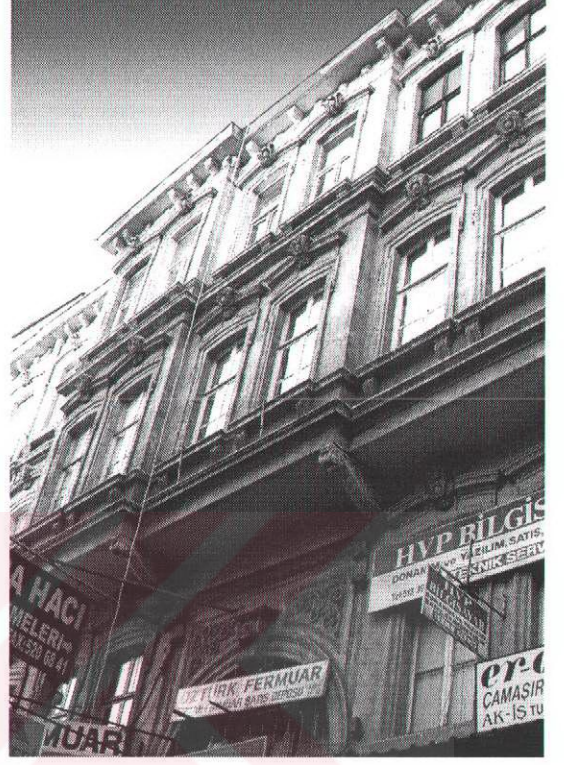
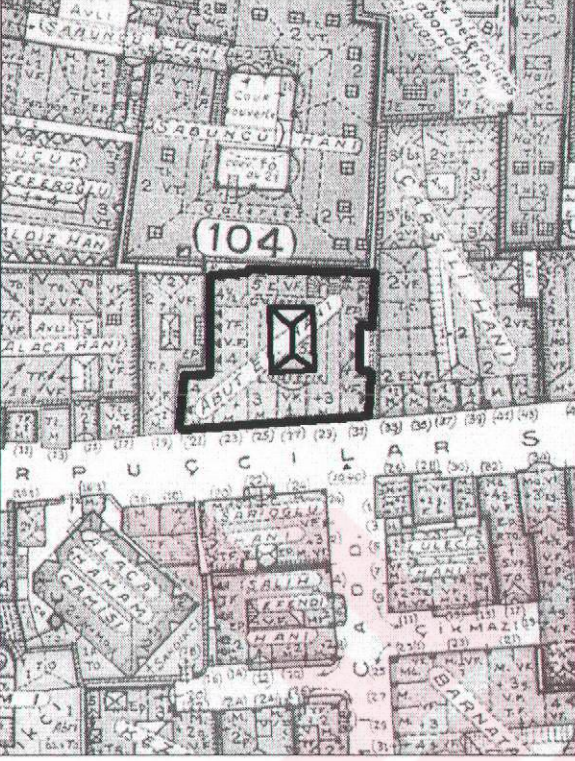
Şekil 4.15 Mahmudiye Hanı Fındıkçılar sokağı cephesi

Hanın bulunduğu parselde uygun olarak, daha düzgün bir planda tasarlanabilmesine olanak sağlayabilecek bir arsa üzerinde yapılan plan çeşitli yerlerinden ışık almak amacıyla kırılmıştır (Şekil 4.14). Bodrum hariç 4 katlı olarak tasarlanan hanın, düzgün dörtgen, üzeri demir konstrüksiyonlu cam kırma bir çatı ile örtülü bir galeri boşluğu ve bunun etrafını tamamen saran bir koridora kapı ve pencerelerle açılan büro odaları bulunmaktadır. Demir putrelli yapı kagir sistemde inşa edilmiştir. Volta döşemeli yapılan handa ayrıca bir de bodrum katı bulunmaktadır. Birçok büro hanında görülen, avluyu saran dökme demir korkuluklar ve zeminden başlayarak galeri boşluğunu taşıyan ince, zarif demir sütunlar oldukça dikkat çekicidir.

XIX. yüzyıl büro hanlarının tipik özelliklerini izleyebildiğimiz hanın üst katları günümüzde birçok handa olduğu gibi depo olarak kullanılıyor olmasına rağmen fonksiyonunda bir değişiklik olmaması ile tipik bir büro hanıdır.

4.2.3.2 Abud Efendi Han

Eminönü, Çelebioğlu Mahallesi'nde, Marpuççular sokağı üzerinde bulunan hanın tek girişi tek cephesi olan marpuççular sokağındandır. Diğer cepheleri bitişik nizam olduğundan sağırdır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 Abud Efendi Han planı (J. Pervititch)

Şekil 4.17 Abud Efendi Han Marpuççular sokağı görünüşü

1887'de Abud Efendi tarafından yaptırılmış olan zemin katla beraber 4 katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin katı dükkanlı olan handa üst katlar büro mekanlarına ayrılmıştır. Girişin sol ucundaki dükkan iki katlı olup, bağımsız bir merdiven ile üst kata bağlanır. Hanın girişinden öncelikle üzeri demir konstrüksiyonlu cam bir çatı ile örtülmüş olan düzgün dörtgen bir avluya ulaşılır buradan da bir merdivenle üst katlara ulaşılan handa, büro odaları galeri boşluğunu çevreleyen koridora açılmaktadır. Katlarda 14 büro hanı bulunmakta bunların 6 tanesi doğal olarak ön cepheden ışık almakta geri kalan odalar ise ışıklıktan aydınlanmaktadır.

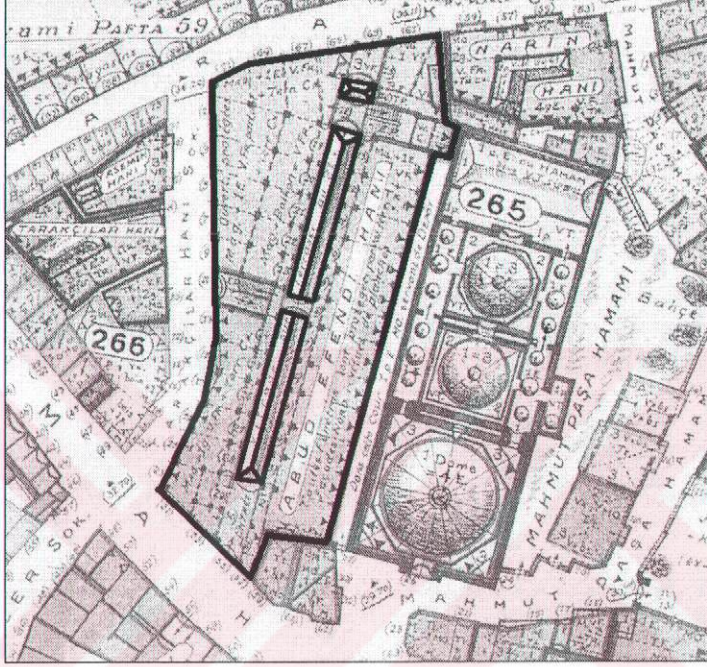
Sanayi devriminden sonra yapılmış olan birçok handa olduğu gibi Abud Efendi Handa da bu devrin getirdiği yenilikleri görmek mümkündür. Öncelikle döşemeler volta döşemedir ve galeri boşluğunu taşıyan ince sütunlar ve galeriyi çepeçevre saran korkuluklar demirden yapılmıştır.

Avrupalı etkilerin görüldüğü oldukça hareketli Neo Barok ağırlıklı cephesi ve bu dönem

hanlarında rastlanılan üzeri camemkanlı avlusu ile tipik bir büro hanıdır (Şekil 4.17).

4.2.3.3 Büyük Abud Efendi Han

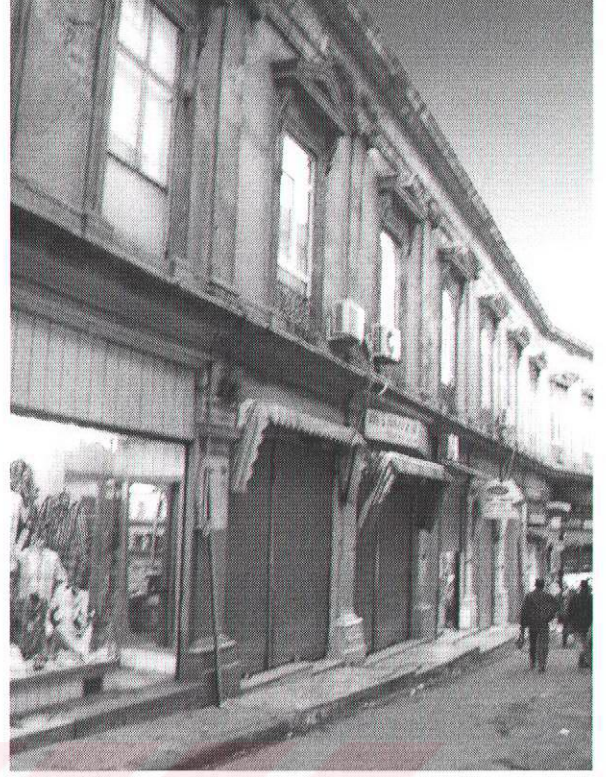
Eminönü'nde, Tarakçılar Caddesi ve Tarakçılar Hanı Sokağı ile Mahmutpaşa Yokuşunun birleştiği oldukça yamuk bir parsel üzerinde inşa edilmiştir. Ana girişi Mahmutpaşa yokuşunda olan hanın diğer sokaklara açılan iki girişi daha bulunmaktadır. Yapının diğer cephesi ise Mahmutpaşa Hamamına bitişik olduğundan sağırdır (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 Büyük Abud Efendi Hanı planı (J. Pervititch)

XIX. yüzyılın ilk modern yapılarından olan Büyük Abud Efendi Han'ın üç kapısından ikisinin üzerinde, bir tarafında Osmanlıca diğer tarafında Fransızca olarak "Stamboul Yenni-Tcharchi/İstanbul Yeni Çarşısı 1313 –1895" yazılı kitabeler bulunmaktadır (Şekil 4.19).

Mahmutpaşa Yokuşuna açılan girişinden başlayarak Tarakçılar caddesine kadar devam eden ve Avrupa'da yapılmış örneklerini anımsatan üzeri demir konstrüksiyonlu cam bir ışıklıkla örtülen avlu ile yapı uzunlamasına ikiye bölünmektedir. Tarakçılar hanı sokağındaki diğer giriş ise yine bu avluya birleşmektedir (Şekil 4.20). Üst katlara iki adet merdivenle ulaşılmaktadır. Bürolar galeri boşluğunun etrafını çepeçevre saran koridora açılmaktadır.

Şekil 4.19 Büyük Abud Efendi Hanı Mahmutpaşa Yokuşu girişi

Şekil 4.20 Büyük Abud Efendi Hanı Tarakçılar Hanı sokağı girişi

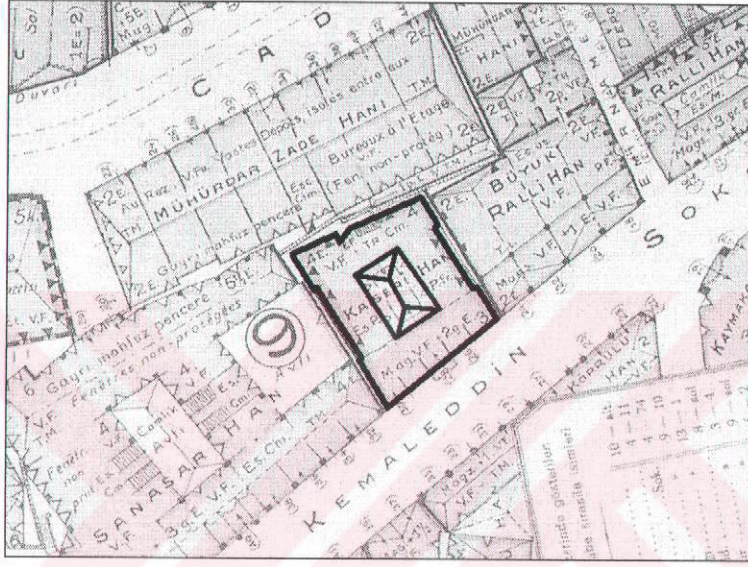
Yenilikçi tasarımı, üç sokağı birbirine bağlayan yapısı ile yoldan yürürken bile algılanabilen üzeri cam çatılı bir pasaj izlenimi yaratan avlusu ve üst katlarda avlu boşluğunun etrafını çevreleyen koridora açılan büro odaları ile XIX. Yüzyılın tipik büro hanlarından biri olan Büyük Abud Efendi Hanı günümüzde de yapıldığı dönemdeki fonksiyonunu devam ettirmesi bakımından dikkat çekicidir.

4.2.3.4 Kayseri Han

Şeyh Mehmet Geylani Mahallesi, Mimar Kemalletin Caddesi üzerinde bulunan Kayseri han, girişinin de bulunduğu tek cephesi aynı cadde üzerindedir. Diğer cepheleri bitişik nizam olduğundan sağırdır. Sağır olan sol yan cephesi ise yine aynı dönemde yapılmış bir büro hanı olan Sansaryan Han ile bitişiktir (Şekil 4.21). Binanın yapım tarihi, parapet duvarında da yazılmış olan 1895'tir. Bulduğu cadde birçok büro hanına ev sahipliği yapmasına rağmen günümüzde yalnızca birkaç tanesi ayakta kalabilmiştir.*

* Yapıldığı dönemde, hemen bitişiğinde Rali Han ve Sanasaryan Han bulunmaktaydı. Bunların haricinde aynı caddede Kayseri Han'ın sırasında İsmail Paşa Hanı, Credit Lyonnais'nin Antreposu, Karşı sırasında ise Köprülü Han ve Gülbenkian Han mevcuttu.

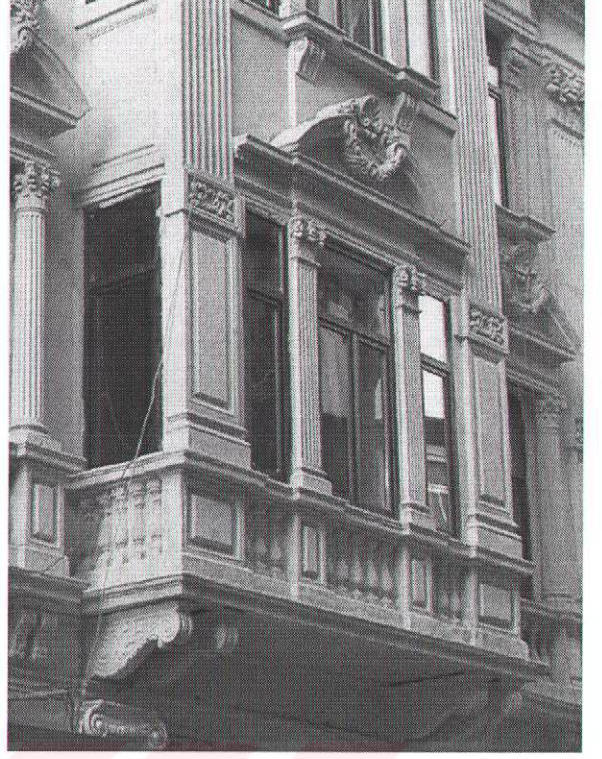
Yapıldığı dönemde pek sık rastlanmayacak bir şekilde planı oldukça düzgündür. 3 katlı olarak inşa edilmiş olan hanın üzeri cam bir çatı ile örtülmüş bir galerisi bulunmaktadır. Zemin katta birçok büro hanında olduğu gibi dışarıya açılan dükkanlar bulunmakta ve girişin tam karşısındaki barok dönem izlerini taşıyan elips kıvrımlı iki kollu bir merdivenle üst katlara ulaşılmaktadır. Üst kat odaları galeri boşluğunun etrafını saran bir koridora açılmaktadır. Katlarda 13 adet büro bulunmakta ve bunların giriş cephesine bakan 5 tanesi hem cepheden aldığı ışıkla hem de galeriden gelen ışıkla geri kalanları ise yalnızca cam çatıdan aydınlanmaktadır.

Şekil 4.21 Kayseri Han planı (J. Pervititch)

Tipik bir büro yapısı olan han dönemin getirdiği yeniliklerden yararlanarak demir putrelli yığma bir yapı olarak inşa edilmiştir. Merdivenlerinde kullanılan dökme demir korkuluklar ve galeri boşluğunu taşıyan ince zarif demir sütunlar ile endüstri devriminin izlerinin rahatlıkla görülebildiği hanın döşeme sistemi “volta döşeme” olup birbirine geçilebilen büro odalarının kapıları da yine demirdendir. Neo-barok tarz alınlıklar, (Şekil 4.23) Fransız balkonlu pencereler ve kozmopolit başlıklı plastrlar ile tek cephesi olan giriş cephesi, XIX. yüzyılın tüm özelliklerini yansıtır nitelikte ve oldukça hareketlidir.

Zemin katındaki dükkanlar ve kullanılan birkaç büro ile kısmen de olsa işlevini yitirmiş olarak günümüze kadar gelebilmiş olan han orijinal halini koruyabilmiş olması, yapıldığı dönemde meydana gelen mimari alandaki değişimleri yansıtabilen hareketli cepheleri ile tam anlamıyla bir XIX. yüzyıl büro hanıdır (Şekil 4.22).

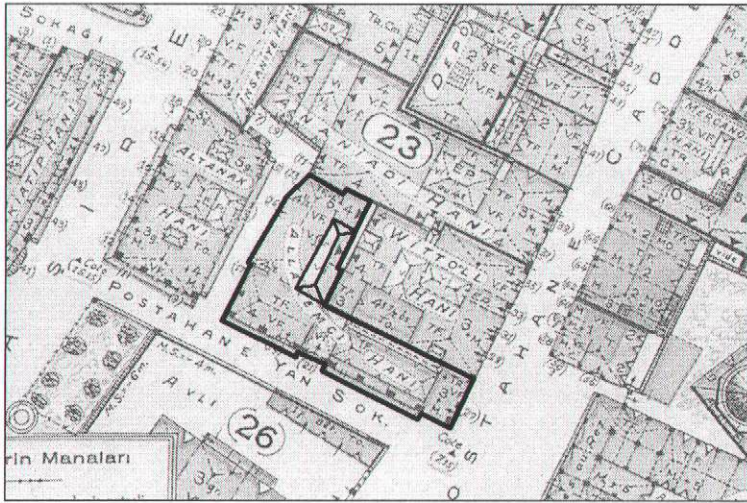

Şekil 4.22 Kayseri Han Mimar Kemalettin sokağı cephesi

Şekil 4.23 Kayseri Han çıkma detayı

4.2.3.5 Alalemcıyan Han

Eminönü Hobyar Mahallesinde, Yeni Postane Caddesi ile Postane Yanı Sokağı'nın kesiştiği köşe parselinde bulunmaktadır. Giriş cephesi Postane yanı sokağına bakan hanın dar cephesi, Yeni Postane Sokağına bakarken daha geniş olan sol yan cephesi yapıldığı dönemde Ananiadi Han, Altanak Han ve İnsaniye Hanlarının baktığı dar bir çıkmaza açılmaktadır.

Şekil 4.24 Alalemcıyan han planı (J. Pervititch).

Şu an kullanılmayan, yeni adı “Banka Hanı” olan hanın giriş kapısı üzerinde orijinal ismi ve 1900 olarak yapım tarihi okunmaktadır. Parsele uymak ve tüm odaların ışık almasını sağlamak amacıyla “L” şeklinde tasarlanan han üç katlıdır, ayrıca iki bodrum, bir asma kat ve bir de çatı katı bulunmaktadır (Şekil 4.24).

4 katlı olan handa zemin kat dükkanları uygulanan vitrin nedeniyle orijinal hallerini koruyamamışlardır. Alalemcıyan Han’da zemin katta bulunan dükkanlar han içine açılmazlar, fakat zemin kat ile bağımsız bir merdivenle bağlantısı olan asma kata açılırlar.

Hanın avlusu olmadığından üst katlarında büro odaları, hanın sağır cephesine dayanmış olan koridora açılmaktadır. Yan cephesinin baktığı çıkmazla birlikte tüm büro odalarının doğal olarak aydınlanması sağlanmıştır. Ayrıca handa üzeri kırma cam bir çatı ile örtülmüş bir de galeri boşluğu bulunmaktadır.

Şekil 4.25 Allalemcıyan Han Yeni Postane Sokağı Görünüşü

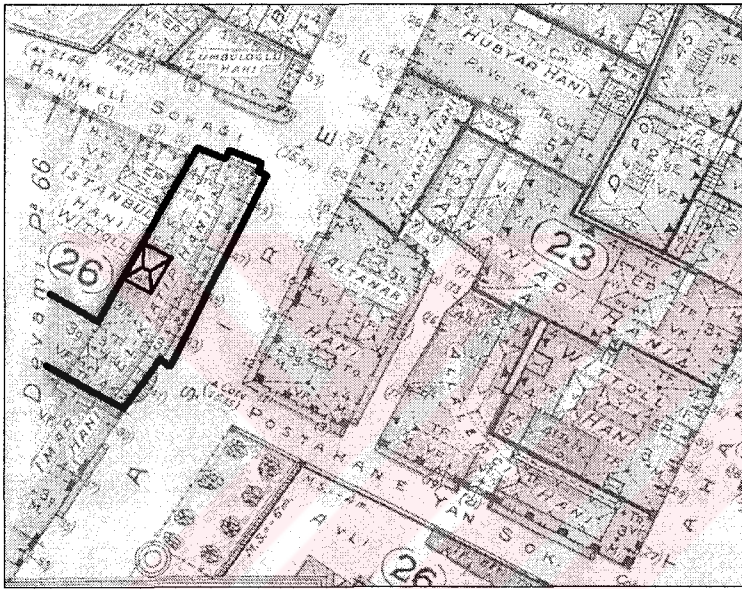
Demir putrelli kagir bir yapı olan hanın özellikle demir giriş kapısının üzerindeki alınlık kısmında ve Büyük Postane Caddesi’ne bakan dar cephesinde uygulanmış demir korkuluklu balkonlar ile döşemelerinde kullanılmış olan demir putrellerle XIX. yüzyıl sonunda yapılmış diğer örneklerle büyük benzerlikler göstermektedir.

Geniş uzun pencereleri, bürolarının tek tek kiraya verilebileceği gibi aynı zamanda birkaçı ve ya katın tamamının kiralanabilir olması, farklı planlama anlayışı ile günümüz büro hanlarının ilk izlerinin görülebildiği ve orijinal halini iyi muhafaza etmiş olması sebebiyle incelenmeye değer tipik bir büro hanıdır (Şekil 4.25).

4.2.3.6 Feşci Başı El Katip Han

Hobyar Mahallesinde, Aşir Efendi Caddesi ile Hanımeli Sokağı'nın kesiştiği köşe parselinde bulunan hanın girişi Aşir Efendi Caddesine bakan uzun cephesinde bulunmaktadır.

Giriş kapısında da yazdığı gibi 1904 tarihinde inşa edilmiş olan han aynı sokakta bulunan birçok yüzyıl başı hanlarından biridir. Dar uzun bir plana sahip olan han bodrum kat hariç 3 katlıdır ayrıca bir de çatı kat bulunmaktadır. Karşı sokağında bulunan Alalemcıyan Hanın planı ile benzerlik gösteren hanın zemin katı bağımsız bir merdivenle üst katlarına ulaşılabilen dükkanlardan oluşmaktadır. Ancak giriş cephesi, aynı dönemde yapılmış birçok büro hanında da görüldüğü gibi uygulanan değişiklikler sebebiyle oldukça farklılaşmıştır (Şekil 4.26).

Şekil 4.26 Feşci Başı El Katip Han planı (J. Pervititch)

Şekil 4.27 Feşci Başı El Katip Aşir Efendi sokağı cephesi

Avlusuz hanlardan olan Feşci Başı El Katip Han'da büro katlarında odalar sağır cepheye bitişik olan koridora açılmaktadır. Koridor ise merdiven üzerindeki ışıklıktan aydınlanmaktadır. Kot farkı sebebiyle ikinci kat ve çatı katı Köprücü Kasım Sokağı'na kadar uzanmaktadır (Şekil 4.27).

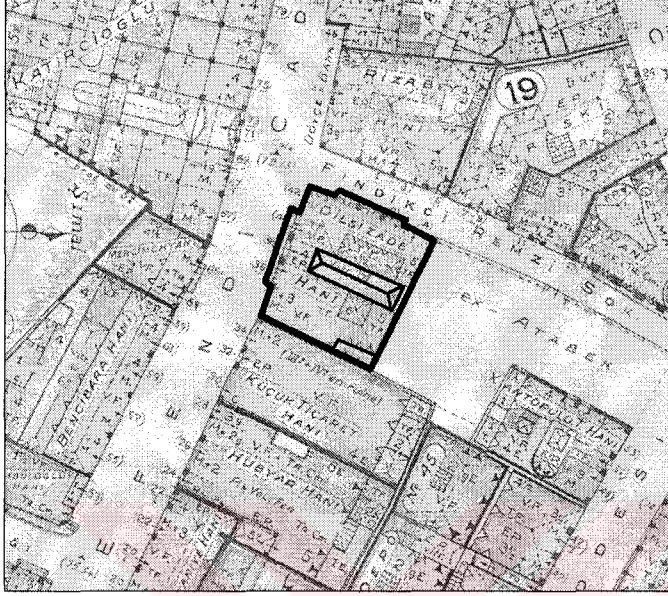
Geniş pencereleri ile dikkat çeken, Art Nouveau ağırlıklı cephesi ile XX. yüzyıl başlarında yapılmış tipik büro hanlarından olan hanın avlusunun bulunmayışı ve geçmişteki fonksiyonunu devam ettirebilen büro hanlarından olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir.

4.2.3.7 Dilsizzade Han

Eminönü, Hobyar Mahallesinde Fındıkcı Remzi Sokağı ile Aşir Efendi Caddesinin birleştiği

köşe parselinde bulunmaktadır.

XIX. ve XX. yüzyıllarda yapılmış mahalle hatta sokak üzerinde bulunan birçok büro hanından biri olan Dilsizzade Hanı, kitabesinde de yazdığı gibi 1905 tarihinde yapılmıştır. Giriş cephesi Aşir efendi caddesinde bulunan hanın diğer iki cephesi bitişik nizam olduğundan sağırdır.

Şekil 4.28 Dilsizzade Hanı Planı (J. Pervititch)

Şekil 4.29 Dilsizzade Hanı Aşir Efendi caddesi cephesi

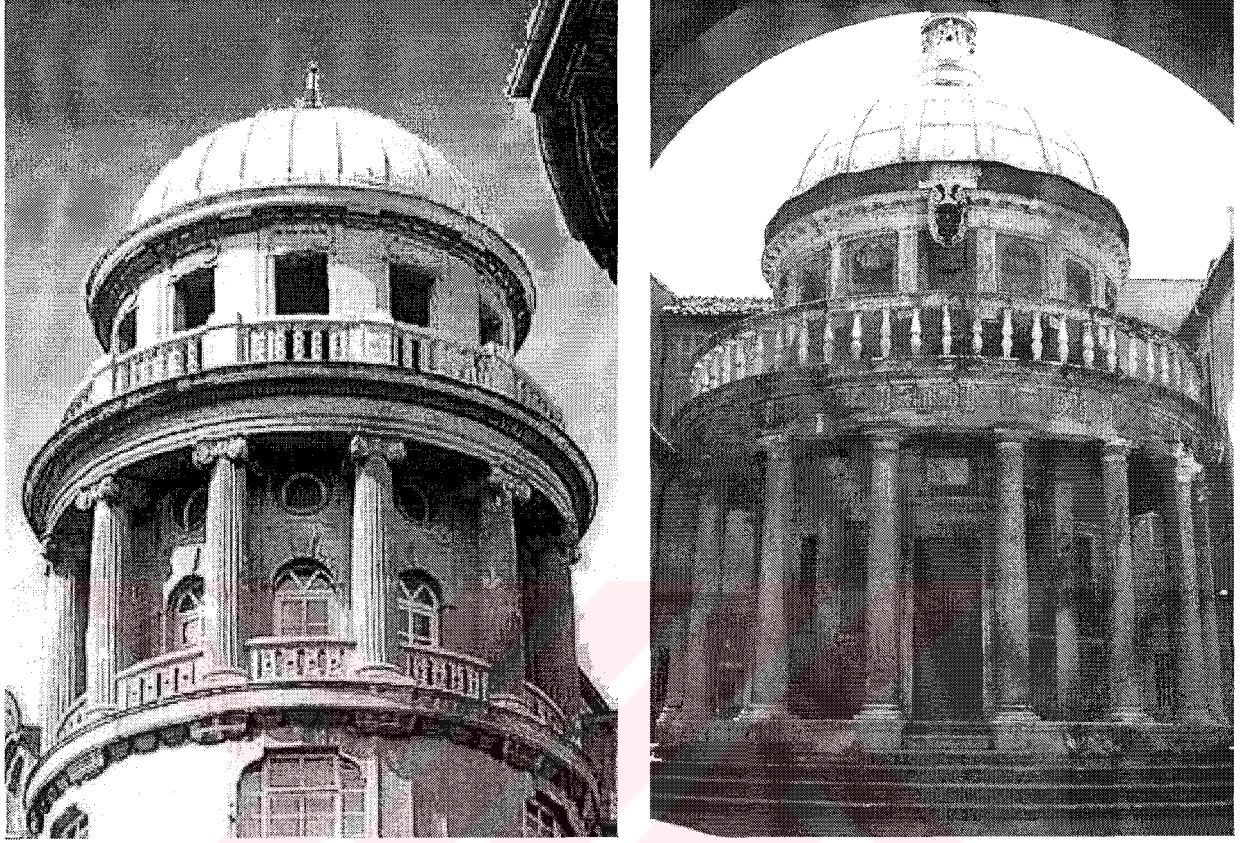
Düzdün dörtgen sayılabilecek bir plana sahip olan han 4 katlıdır ve zemin katında mağazalar bulunmaktadır. Üst katlarda ise üzeri demir konstrüksiyonlu cam bir çatı ile örtülmüş dökme demir korkuluklu galeri boşluğunu çepeçevre saran koridora açılan büro odaları bulunmaktadır. Birçok büro hanında örnekleri görüldüğü gibi odalar tek tek kiraya verilebilmelerini yanında tüm katın da kiraya verilebiliyor olması önemli bir gelişmedir. İki cephesi bitişik nizam olmasına rağmen Küçük Ticaret Han'a bitişik olan cephesinde bırakılan boşluk ile tüm büro odalarının aydınlanması sağlanmıştı (Şekil 4.28).

Zemin katında, girişten başlayarak arka cephesindeki merdivene ulaşan bir koridor ve bu koridorun iki yanında geniş dükkanlar bulunmaktadır. Planlamadaki önemli bir farklılık ise Klasik Hanlarda görüldüğü gibi zemin kat dükkanları yapının içine açılmamakta yalnız dışarıdan kullanılmaktadır (Şekil 4.29).

Volta döşemeli kagir bir yapı olan Dilsizzade Han'ın giriş cephesi olabildiğince simetrik düzenlenmiştir. Dönemin diğer bir özelliği olan pencereler uzun ve geniştir. Koridorun üzerinde bulunan galeri boşluğu ile avlusuz-galerili hanlar grubunda yer almaktadır.

4.2.3.8 Germania Hanı

Germania Han, Bahçekapı Hobyar Mahallesinde, Fındıkçı Remzi Sokağı ile Sultan Hamam Caddesinin kesiştiği köşe parselinde bulunmaktadır.

Şekil 4.30 Germania Hanı

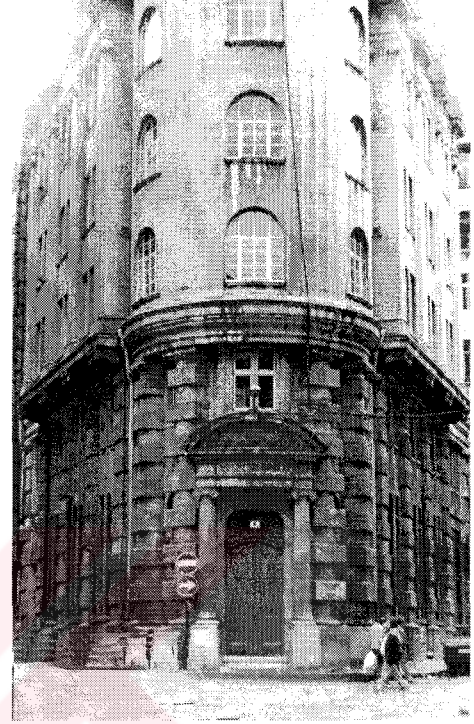
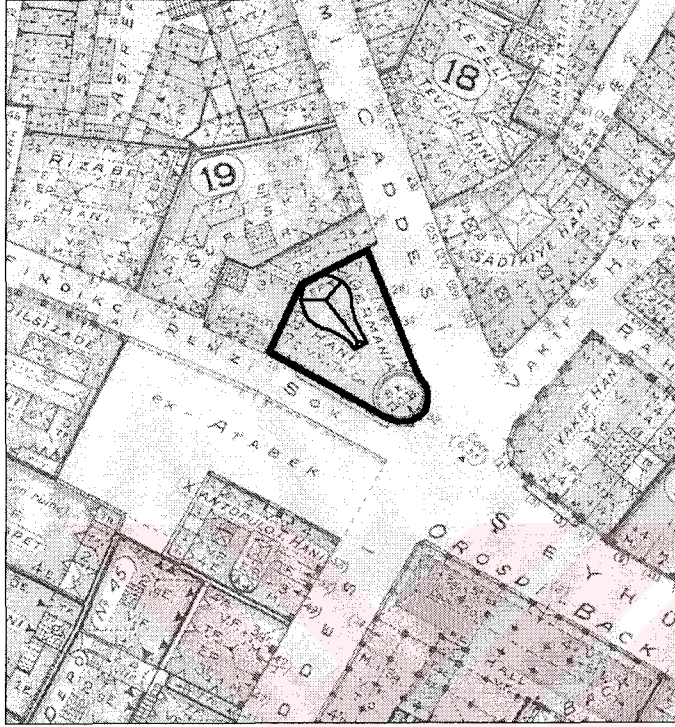
Şekil 4.31 S. Pietro tapınağı [3]

1906 yılında tamamlanan hanın, Sirkeci Garının mimarı, aynı zamanda Mimar Kemalletin'in hocası olan August Jachmund tarafından "Deutsche Orient Bank-Alman Doğu Bankası" için tasarlanmıştır [16]. Tam karşısında yine köşe parselinde öğrencisi Mimar Kemalletin tarafından tasarlanan 1. Vakıf Hanın bulunması da ilginç bir tesadüftür.

Pruvayı andıran, tasarımının odak noktasını oluşturan, köşe görünümlü yivli yüzeyi ve silindirik köşeli hacmi ile oldukça dikkat çekicidir (Şekil 4.33). 7 katlı, neo klasik üslupta tasarlanmış olan hanın girişi de yine bu kulenin altındadır. Dönemin ortak biçimlenme özelliği olan ve birçok yüzyıl sonu yapısında da görülen ancak diğerlerinden farklı olarak, galerinin üzeri "eğrisel" konstrüksiyonlu cam çatı, hanın yapımında endüstriyel ürünlerden oldukça faydalandığının bir göstergesidir (Şekil 4.32).

Göğe yükselen sütunlarla desteklenmiş güçlü gövdesi düzgün kesme taş duvar bir tabana oturmaktadır (Şekil 4.30). Zemin katın iki kat yüksekliğinde dükkanlar üzerindeki katlarda

büro odalarından oluşmaktadır. İstanbul 1900 adlı kitapta D.Barillari, E. Godoli’ni “Donato Bramente’nin tasarımının Montorio’daki S. Pietro’dan esinlenilmiş bir tapınak ile taçlandırılmış” şeklinde örnek göstererek, bina genelindeki etkisinin tasvirine çalışmıştır (Şekil 4.31).

Şekil 4.32 Germania Han planı (J. Pervititch)

Şekil 4.33 Germania Han girişi

Detsche Orient Bank bu han ile sarsılmaz bir finansal temel üzerine kurulmuş, ekonomisinin güvenilirliğini yansıtmaya çalışmaktadır. Stuttgart Bankası ihalesi ile Anadolu Osmanlı İmparatorluğu demiryollarının kurucusu olan Deutsche Orient Bank’ın asıl amacı Türk pazarında kendine yer bulmak ve Alman şirketlerine ekonomik anlamda destek sağlamaktır. (D.Barillari, E. Godoli, 1997; s: 18-36).

Yöresel etkiler altında gerçekleştirilen bu yapı, batı seçmeciliğine göre biçimlenmiş cepheleri ve bunun üzerine eklenen Osmanlı ve Arap mimarisinin izleri yapı öğeleri ile bir mimari üslup kargaşası yaratmıştır.(Y. Yavuz, 1981; s:11). Yüzyılın ilk yıllarında yapılmış , İstanbul mimarisindeki Alman etkisini, mimari üslubun yanında kullanılan endüstri ürünlerinin fazlalığı ve dikkat çeken süslü cepheleri ile mimarlık tarihinde yerini almış büro hanlarından biridir.

4.2.3.9 I. Vakıf Han

Sultanhamam'da, Sümerbank mağazasının karşı köşesinde, Vakıf Hanı Caddesi ve Şeyhülislam Hayri Efendi Caddeleri ile Rahvancılar Sokağı'nın çevrelediği eski bir medresenin arsası üzerinde inşa edilmiştir. İlk yapıldığında hemen bitişiğinde, 1975 yılında yıkılmış olan Celal Bey Hanı bulunmaktaydı (Şekil 4.34). Mimar Kemallettin Bey'in 1918'de yaptığı bu han, zamanın Evkaf Nazırı Ürgüplü Hayri Efendi'nin önerisiyle başlatılan gelir getirmesi amaçlanan hanlar dizisinin ilkidir (A. Hacimirzaoğlu, 1996; s: 81).

Yapı üzerinde tarih yazıtı bulunmadığından yapım tarihi kesin olarak saptanamamasına rağmen orijinal projelerinden 1911 yılında tasarlandığı anlaşılmaktadır (Y. Yavuz, 1981; s:147). 1911'de tasarlanan hanın inşaatı 1918 yılında tamamlanmıştır.

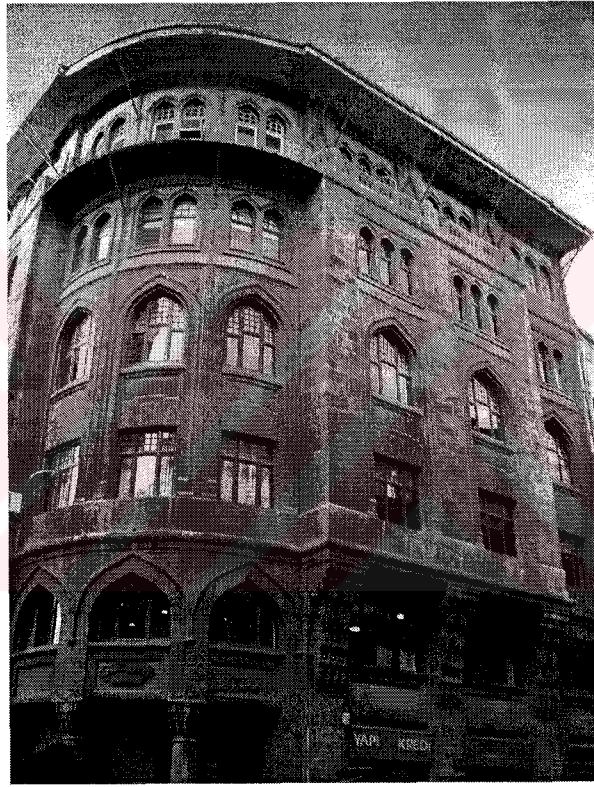
Şekil 4.34 I. Vakıf Hanı planı (J. Pervititch)

Bodrumla birlikte 7 katlı olan hanın inşasında, çağdaş yapım tekniği olan çelik iskelet sistemi kullanılması ve cephenin kesme taş duvarla kaplanması bu strüktürün dışarıdan algılanabilmesini engellemektedir (Şekil 4.35). Giriş cephesi Vakıf Hanı ve Şeyhülislam Caddesinin birleştiği köşedendir ve yuvarlatılarak vurgulanmıştır.* Yapının planı girişin bulunduğu köşenin haricinde karedir. Yapının zemin katı ticari amaçla tek bir mekan olarak tasarlanmış olup bugün bir banka şubesi olarak kullanılmaktadır. Giriş katının üzerindeki ara

* Hanın karşısında yer alan ve mimarın hocası Jachmund tarafından tasarlanmış olan "Deutsche Orient Bank" ın köşesinde de yuvarlak bir kule bulunduğu göz önünde tutulursa, hanın köşesinin, Alman üslubunda yapılmış olan bu yapı ile bir denge sağlamak amacıyla yuvarlatıldığı düşünülebilir.

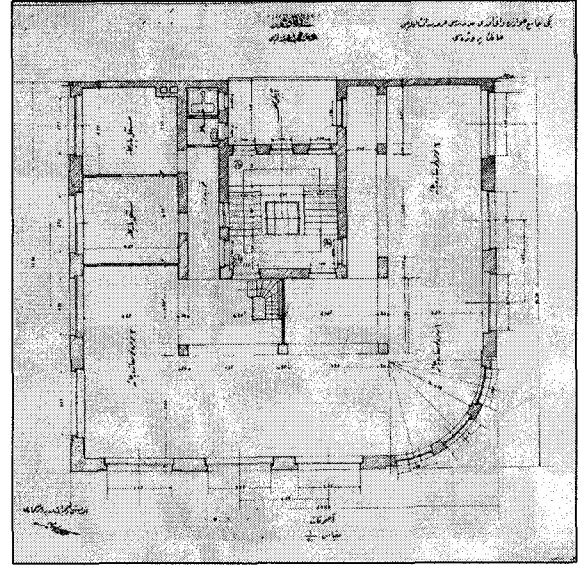
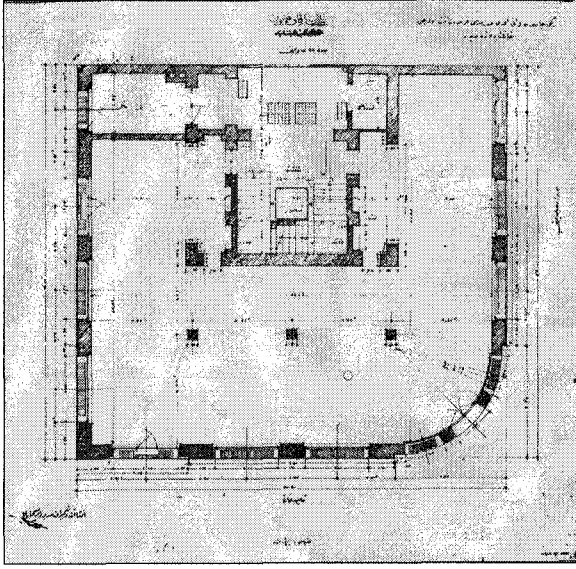
kata bağımsız merdivenle çıkılmaktadır (Şekil 4.37). Başarılı olarak nitelendirilebilecek plan şemasında, günümüzdeki büro planlamasının tasarım anlayışını yansıtan ilk örnek olarak, asansör ve merdiven kovası kare planlı olarak tasarlanıp yapının merkezine yerleştirildiği için hem mekandan kazanılmış hem de bina çok yüksek katlı olmamasına rağmen rijitliği sağlanmıştır. Üst katlarda, merdiven kovasını çevreleyen koridora açılan, her katta onar bürodan toplam 50 adet büro mekanı bulunmaktadır (Şekil 4.38).

Han avlusuz hanların ender örneklerindedir. Üst katların artık tamamen büro işlevini kazanması ve tüm katın bir şirket tarafından kullanılabilmesi gibi oda oda da kiraya verilebiliyor olması bu hanın büro hanı olarak adlandırılabilmesini sağlamıştır (Şekil 4.39).

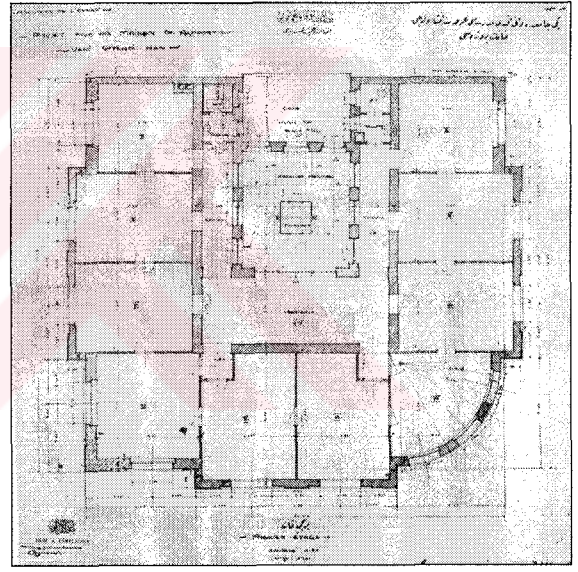
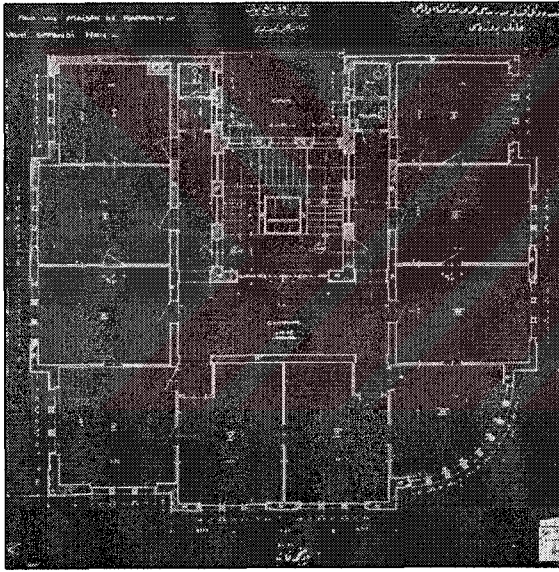
Şekil 4.35 I. Vakıf Hanı giriş cephesi

I.Ulusal Mimarlık Üslubu biçimlenme anlayışına uygun bir yaklaşımla ve titiz bir işçilikle yapılmış olan hanın cepheleri, 2. ve 5. kat düzeylerinden geçen sürekli taş kuşaklarla üçe bölünmüştür (Y. Yavuz, 1994; s: 243). Hanın her katında ayrı pencere düzenleri kullanıldığı görülmektedir. Zemin katında vitrin açıklıkları büyük, düşey dikdörtgenler olarak bırakılmıştır. Yapının yuvarlatılmış köşesindeki giriş, ara kat düzeyinde yer alan ve kapının iki yanındaki bir çift mermer sütunla taşınmakta ve penci kemerli üçlü pencere dizisi ile tanımlanmaktadır (Şekil 4.36).

Şekil 4.36 I. Vakıf Han Zemin Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)

Şekil 4.37 I. Vakıf Han Asma Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)

Şekil 4.38 I. Vakıf Han I. Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)

Şekil 4.39 I. Vakıf Han II. Kat Planı (Y.Yavuz, 1981)

Yapının büro hanı olmasının yanında, dış yüzeylerinde Klasik Osmanlı Mimarlığı'ndan esinlenen süsleme öğeleriyle bezendiği görülmektedir. I. Ulusal Mimarlık döneminin en belirgin özelliklerinden olan turkuvaz ve lacivert çiniler üst kat pencere kemerlerinin köşelerine yerleştirilmiştir. Özellikle cumbaları taşıyan taş konsolların yüzlerine stalaktitler yapılmış ve vitrin açıklıklarının iki yanına sütunçeler yerleştirilmiştir. Pencere açıklıklarının kemer köşelerine gülçeler yapılmıştır (Y. Yavuz, 1981; s: 148). Yapı, yine bu dönem örneklerinde görülen, demir payandalarla desteklenmiş alt yüzleri nakışlı geniş saçağıyla, II. Meşrutiyet döneminde batıya ve yabancı azınlıklara sırt çevirmeye başlayan halkın milli

duygularını okşayan bir yapı olarak ulusal mimarlık dönemindeki görevini başarıyla yerine getirmiştir.

Osmanlı Klasik üslubunun özelliklerini izleyebildiğimiz görkemli cepheleri ile fark edilen Birinci Vakıf Hanı, XX. yüzyılın başlarında batıdaki örneklerle yapılmış, çok katlı yapı görüntüsü ile değişen tarihi yarımadanın geleneksel mimarisine ayak uydurmaya çalışan, halkın milli duygularını hesaba katarak geleneksel Osmanlı mimarisine fazla yabancılaşmayan, I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin ilk çağdaş büro hanı olarak dikkati çekmektedir.

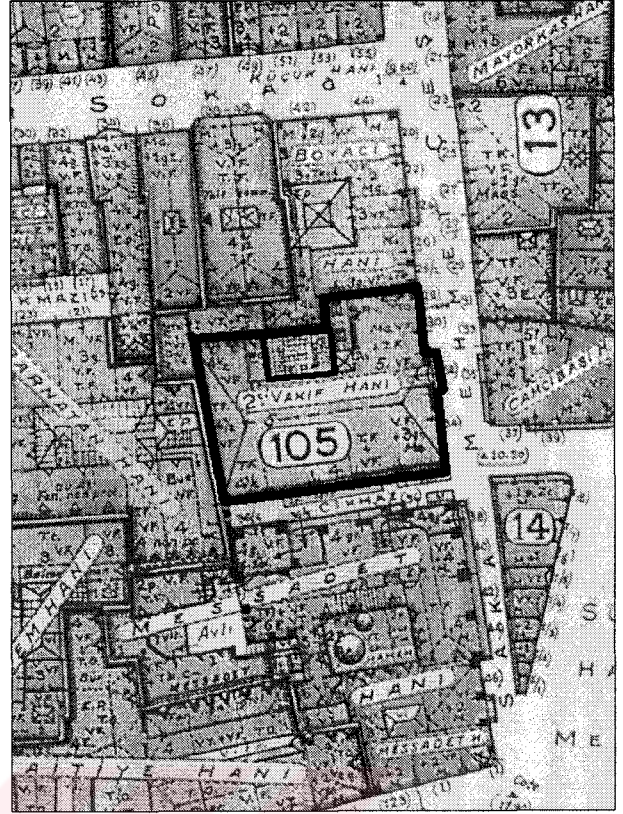
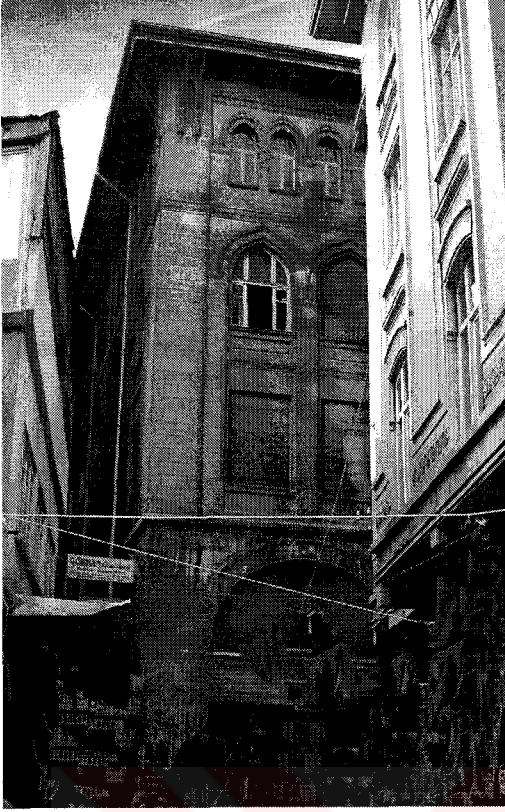
4.2.3.10 II. Vakıf Han

İstanbul'un en yoğun iş merkezlerinden biri olan Sultanhamam'da oldukça dar bir sokak olan Saka Çeşmesi Sokağında, imkanları oldukça kısıtlı bir arsa üzerinde inşa edilmiştir. İki yan cephesi bitişik nizam olduğundan sağırdır. Giriş cephesi sokağa bakan hanın diğer yan cephesi ise Sakaçeşme Sokağına dik, kısa bir çıkmaza açılmaktadır (Şekil 4.41).

Cephesinin algılanabilmesi oldukça güç olan han, konumundaki aksaklıklar sebebiyle en az tanınan vakıf hanıdır. I. Vakıf Han ile benzer bir üslupta, en küçük bir parseli bile iş yeri olarak düzenlenmiş dar bir bölgede çok katlı iş hanları arasında sıkışıp kalmıştır.

Yapı diğer vakıf hanları ile birlikte, 1911'de tasarlanmıştır. Hanın bulunduğu bölge, eskiden sandık imalatçılarının yoğunlaştığı bir mekan olduğundan "Sandıkçılar" adıyla anılmaktadır. Hanın bulunduğu arsa üzerinde bulunan Saka Çeşmesi ve buna bağlı su deposu yıktırılmış ve han yaptırılırken yıkılan çeşmenin en azından adını yaşatmak amacıyla sokağa ismi verilmiştir. Bunun yanında Mimar Kemalettin, hanı tasarladığında ön cephesinin sağ köşesine yıkılan çeşmesinin yerine yeni bir çeşme yapılmasını önermiş ama bu gerçekleşmemiştir (Y.Yavuz, 1994; s:148).

Bodrumla birlikte altı katlı olan yapının dışa bakan duvarları kesme taşla kaplanmış, geri kalan duvarları ise tuğla ile örülmüştür. Geniş açıklıkların geçilmesine olanak sağlayan volta döşeme sistemi kullanılmış ve yapının üstü kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür. Hanın zemin katında asma katla beraber iki katlı yedi adet dükkan, üst katlarında ise sekiz adet bürodan toplamda 24 adet kiralık büro, giriş aksını devam ettiren bir koridora açılmaktadır (Şekil 4.42). Avlusuz hanlardan olan yapıda merdiven boşluğu üzerinde bir ışıklık bulunmakta ve tuvaletler ile asansör bu ışıklıktan, dükkanlar ve büroların çoğu ise dar çıkmazdan aydınlanmaktadır (Şekil 4.40).

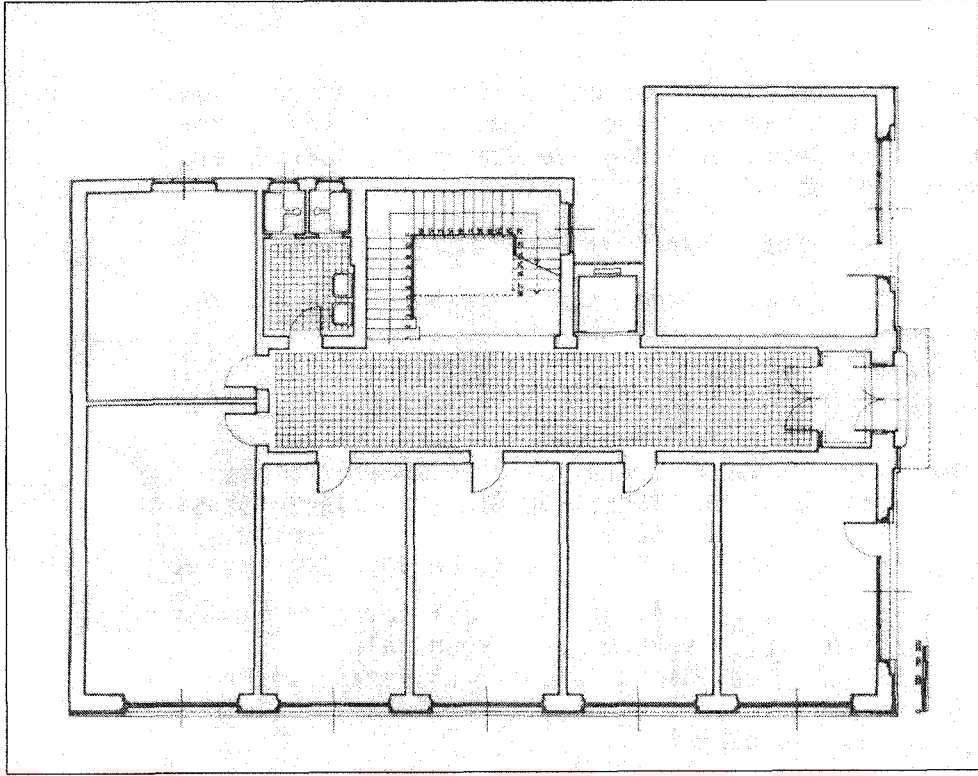
Şekil 4.40 II. Vakıf Han Ön cephesi

Şekil 4.41 II. Vakıf Han planı (J. Pervititch)

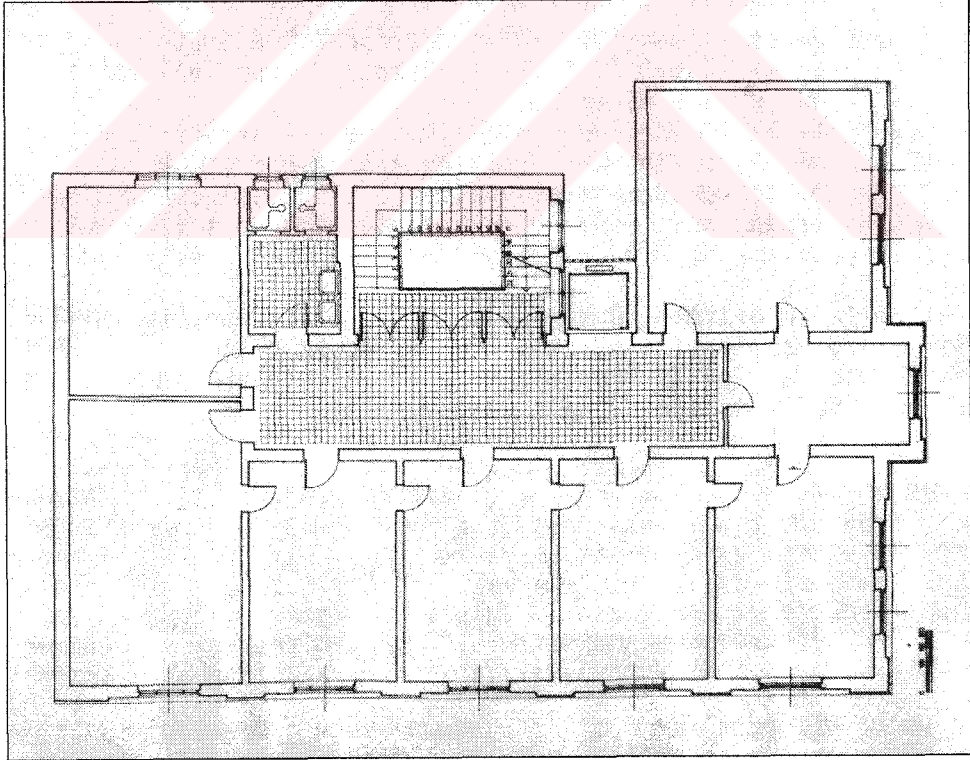
Ön cephede giriş ortalanmış ve vurgulanması amacıyla, üstüne gelen bürolar dışarıya taşırılmıştır. 1. ve 3. kat döşemeleri düzeyinden geçen sürekli taş kuşaklarla cephe 3 yatay bölüme ayrılmış ve bunların arasında kalan yapı elemanları kendi içlerinde düzenlenmiştir. Dükkan açıklıkları sepet kulbu kemerlerle geçilmiş, girişin üzerinde ise sivri kemer kullanılmıştır. 1. kat pencereleri düz ikinci kat pencere açıklıkları ise penci kemerle geçilmiştir. En üst katta ise yine penci kemerli ikiz pencereler kullanılmıştır. Demir payandalarla desteklenmiş geniş saçakla cephe bitirilmiştir.

Yapı diğer vakıf hanlarında da bulunan I.Ulusal Mimarlık Dönemi'nin ortak biçimlenme özelliklerini yansıtan birçok geleneksel Osmanlı motifini bünyesinde bulundurmaktadır. Orta aksta bulunan çıkmayı taşıyan taş konsollar mukarnaslarla bezenmiş, dükkan açıklıklarının iki yanı köşe sütunçelerle süslenmiştir. En üst kattaki kemer köşeleri turkuvaz ve lacivert renkli çinilerle döşenmiş ve üstlerine türk üçgeni motifli silmeler yapılmıştır.

Ulusal Mimarlık döneminin etkilerine göre tasarlanmış cepheleri ile dikkat çeken han teknolojinin önemli göstergelerinden olan asansör, kalorifer sistemi ve volta döşeme ile İstanbul'un hızla gelişen sanayisine ve ticaret bölgesine mekan sağlamayı amaçlamaktadır.

Şekil 4.42 II. Vakıf Han giriş kat planı (Y:Yavuz, 1981)

Şekil 4.43 II. Vakıf Han normal kat planı (Y:Yavuz, 1981)

4.2.3.11 Kurukahveci Han

Ana girişi, Tahmis Caddesi ve Çiçek Pazarı Sokağı'nın kesiştiği parselde olan hanın arka girişi Fındıkçılar Sokağı'na bir diğer girişi ise Hasırcılar Caddesi Çıkamazı'na ulaşmaktadır. Bitişik nizamda yapılmış olan hanın yalnız oldukça dar olan giriş cepheleri sokağa açılmaktadır (Şekil 4.44).

Şekil 4.44 Kurukahveci Han planı (J. Pervititch)

Şekil 4.45 Kurukahveci Han arka cephesi

Zeminle birlikte 4 katlı olan hanın yapım tarihi 1912'dir. İki sokağı bağlayan ince uzun bir plana sahip olan hanın yine planı gibi ince uzun bir galeri boşluğu ve bu boşluğu örten demir konstrüksiyonlu iki yana eğimli cam bir çatısı bulunmaktadır. Demir putrelli kagir bir yapı olan Kuru Kahveci Han XX. yüzyılda yapılmış tipik bir büro hanı olup zemin katta 10 adet dükkan ve döner merdivenle üst kata ulaşan, normal büro katlarında da 12 bürodan toplam 42 büro mekanına sahiptir. Cephelere bakan birkaç oda dışında kalan bürolar yapıyı boydan boya ikiye ayıran galeriyi çevreleyen koridor ve galeri boşluğunun üzerindeki cam çatıdan aydınlanmaktadır.

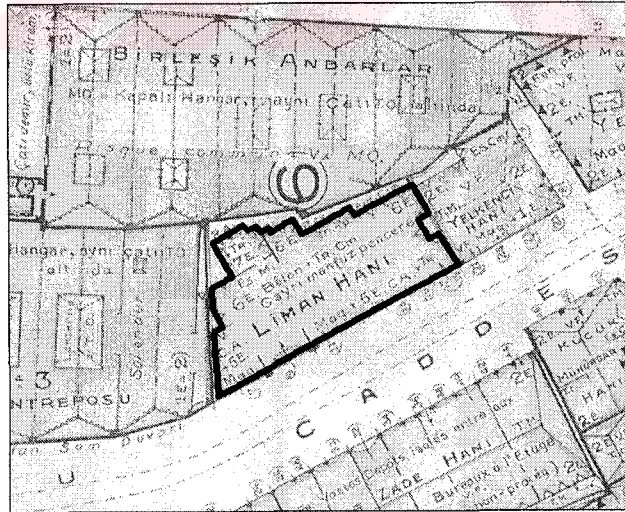
Zemin katta bulunan dükkanların vitrinlerini yenilemeleri sebebiyle tamamen değişmiş olan cephenin üst katlarda orijinal halini koruduğu gözlenmiştir. Art nouveau üslubundaki plastrlara sıva ile enine kesme taşlı süsü verilmiştir. Bütün kat pencereleri, büyüklükleri ile dikkat çekmektedirler ki bu özellikler bu yüzyılda yapılmış olan hanları önceki dönemlerde yapılmış olan hanlardan ayıran önemli detaylardandır.

Ender olarak yapılmış XX. yüzyıl büro hanlarından biri olan Kurukahveci Han, pasaj izlenimi veren kırma cam bir çatı ile örtülü, uzun galeri boşluğu, geniş açıklıklı pencereleri, oldukça zor bir arsada tasarlanmasına rağmen planlamasında uygulanan çözüm ve günümüzde ilk yapıldığı dönemlerdeki işlevini devam ettiriyor olması ile oldukça dikkat çekici bir yapıdır.

4.2.3.12 Liman Han

Eminönü Sirkeci’de, Yalı Köşkü Caddesinde bulunan Liman Han’ın * girişinin de bulunduğu tek cephesi bu cadde üzerindedir. Ön cephe dışındaki bütün cepheler sağır olduğundan bitişik nizamdır (Şekil 4.46). Sağ yan cephesi Yelkenci Han, sol yan cephesi ise Hususi Antreposu ile bitişiktir. I. Ulusal Mimarlık döneminin önde gelen mimarlarında olan Mimar Vedat Tek tarafında Sultan’ın çocukları için büyük bir iş hanı yapma siparişi alınması üzerine 1912 yılında yapılmıştır (A. Batur, 2002).

Harbiye Nezareti’nin baş mimarlığına atanan Vedat Bey’in, Sirkeci’de tasarladığı, şimdi Liman Hanı olarak anılan Mesadet İş Hanı beş katlı olup, zemin katında bir saçakla tamamlanan iki katlı dükkanlar bulunmaktadır. Dükkanların üzerini örten bu saçak eğrisel bezemeli demir konsollar tarafından taşınmaktadır. Avlusuz olan handa tam giriş aksındaki büyük merdivenin orta boşluğunda dökme demirden bir asansör kovası yer almaktadır. Asansör ve giriş cephesindeki demir konsollu saçak, Endüstri Devrimi’nin hanın üzerinde görülen ilginç yansımalarının önemli örneklerindedir.

Şekil 4.46 Liman Han planı (J. Pervititch)

* İlk yapıldığı tarihlerde “Mesadet Han” adıyla anılmaktadır.

Eminönü'nde yüzyıl başlarında ticaretin hızla artmasına ters oranda azalan boş arsalar ve sınırlı metrekaredeki boş arsalar, sanayinin, yapı malzemelerinde şimdiye kadar görülmeyen bir teknolojiye izin vermesi ile demir putrellerle kuvvetlendirilip çok katlı olarak inşa edilmiştir (Y. Salman, 1994; s:213). Günümüzde binanın üst katları iç mekanlardaki bazı değişikliklerle yine eski işlevi olan büro binası olarak kullanılmaktadırlar.

Şekil 4.47 Liman Hanı Yalı Köşkü caddesi

Şekil 4.48 Liman Hanı Yalı Köşkü caddesi

Cephesi, I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin özelliği olan lacivert ve turkuvaz renkli çiniler ile bezelidir. Yan yana iki pencerenin düşey aksları arası ve giriş kapısı üzerinde çini kabartmalar bulunmaktadır. Merdiven kovanının cephedeki basamak hizasından başlayan ve 60 –70 cm. yükselen sürekli bir çini hat ile bezelidir (Şekil 4.47-48).

Cephelerinde malzeme işçiliğinde gösterilen titizlik ile dikkat çekici bir bina olmasının yanında Türkiye'de betonarme strüktürün kullanıldığı ilk binalardan biri olan han, endüstri devriminin izlerinin görülebildiği tasarımı ile de tipik bir XX. yüzyıl büro hanıdır.

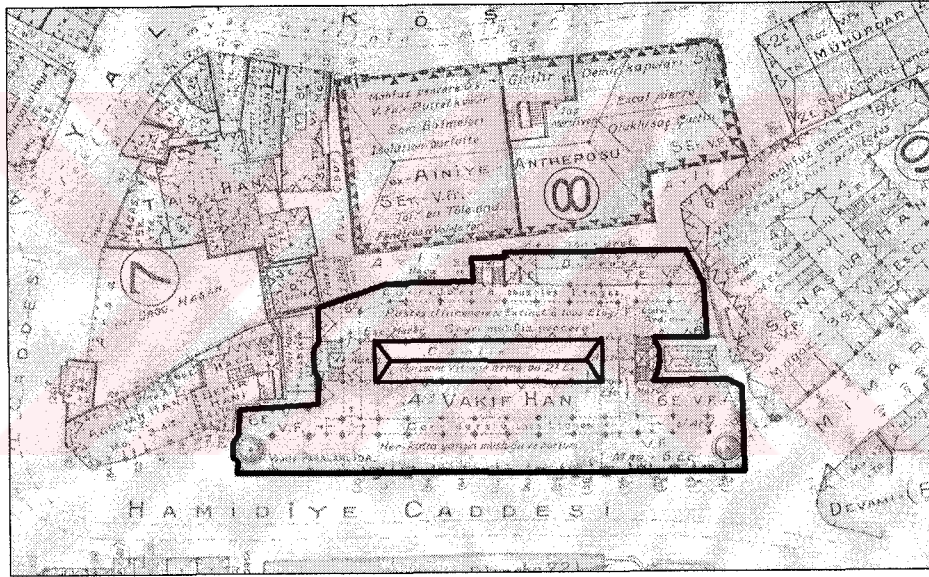
4.2.3.13 Dördüncü Vakıf Hanı

Ek gelir sağlamak amacıyla planlanan yedi kira hanından yalnızca beş tanesi tamamlanmıştır. Bunlardan Dördüncü Vakıf Hanı ise Mimar Kemalettin'in baş yapıtı olarak

nitelendirilebilmektedir.

Bahçekapı'da, Mimar Kemalettin ve Hamidiye Caddelerinin kesiştiği köşede, 1912-1926 yılları arasında inşa edilmiştir. Binanın yapımı için, Yeni Cami'nin de bir bakıma uzantısı olan arsada bulunan, I. Abdülhamit Külliyesinin İmaretî* vakıflarca yıktırılmıştır (Şekil 4.49).

1930'larda düzenlenmiş sigorta haritalarından binanın özellikle doğu ve batı sınırlarında önceden yapılmış iş hanlarının bulunduğu ve bu hanlara komşu olan vakıf hanın diğer binaları göz önünde tutarak planlanmış olduğu ve bu sebeple düzgün bir plana sahip olmadığı gözlenmektedir (H.K. Söylemezoğlu, 1978; s:18). Vakıf hanlarının yapıldığı yıllarda, bu yapıların çevrelerine uyumu konusunda tümüyle duyarsız davranılmadığı, hanların yakınlarındaki binalarla ilişkileri üzerinde titizlikle durulduğu görülmüştür.** Ancak yine yapıldığı dönemde bir çok eleştiriye maruz kalmıştır.

Şekil 4.49 IV. Vakıf Han planı (J. Pervititch)

Tasarımı diğer vakıf hanları ile birlikte 1911'de yapılmış olan hanın inşasına 1912'de başlanmış ancak savaş nedeniyle yarım kalan yapının kaba inşaatı ancak 1926'da tamamlanabilmiştir. Yıldırım Yavuz'un İstanbul Ansiklopedisi "Dördüncü Vakıf Hanı"

* Yirminci yüzyıl başlarında İstanbul'da şehir içinde şehir toplu trafiğini sağlamak amacıyla atlı tramvay kullanılmaya başlanmış ve şehir içinde belli yolların genişletilmesi gereği duyulmuştur. Bu genişletilen yollar arasında Hamidiye Külliyesi arsasındaki kısa yol parçasının da alındığı ve böylece imaretin yıktırıldığı ve arta kalan arsa üzerine de Dördüncü Vakıf Hanın yapımı kararlaştırılmıştır.

**Altıncı Vakıf Han'ın gerçekleştirilememesi nedeniyle, çevresindeki yapıların görünümünü bozacağı endişesidir.

maddesinde de belirttiği gibi iç mekanı tamamlanamayan han Fransız askerlerince “Caserno Victor” adıyla karargah olarak kullanılmıştır.

Bodrumla birlikte 7 katlı olan yapı çelik iskelet sistemde inşa edilmiş, ön ve yan yüzleri kesme taşla bölücü duvarları ve arka cephesi ise tuğla ile örülerek sıvanmıştır (Şekil 4.50). Çelik makaslarla gerçekleştirilen kırma çatı düz, asbest levhalarla kaplanmıştır (Y.Yavuz, 1981; s:173) (Şekil 4.51).

Şekil 4.50 IV. Vakıf Han Hamidiye Caddesi sol yan cephesi

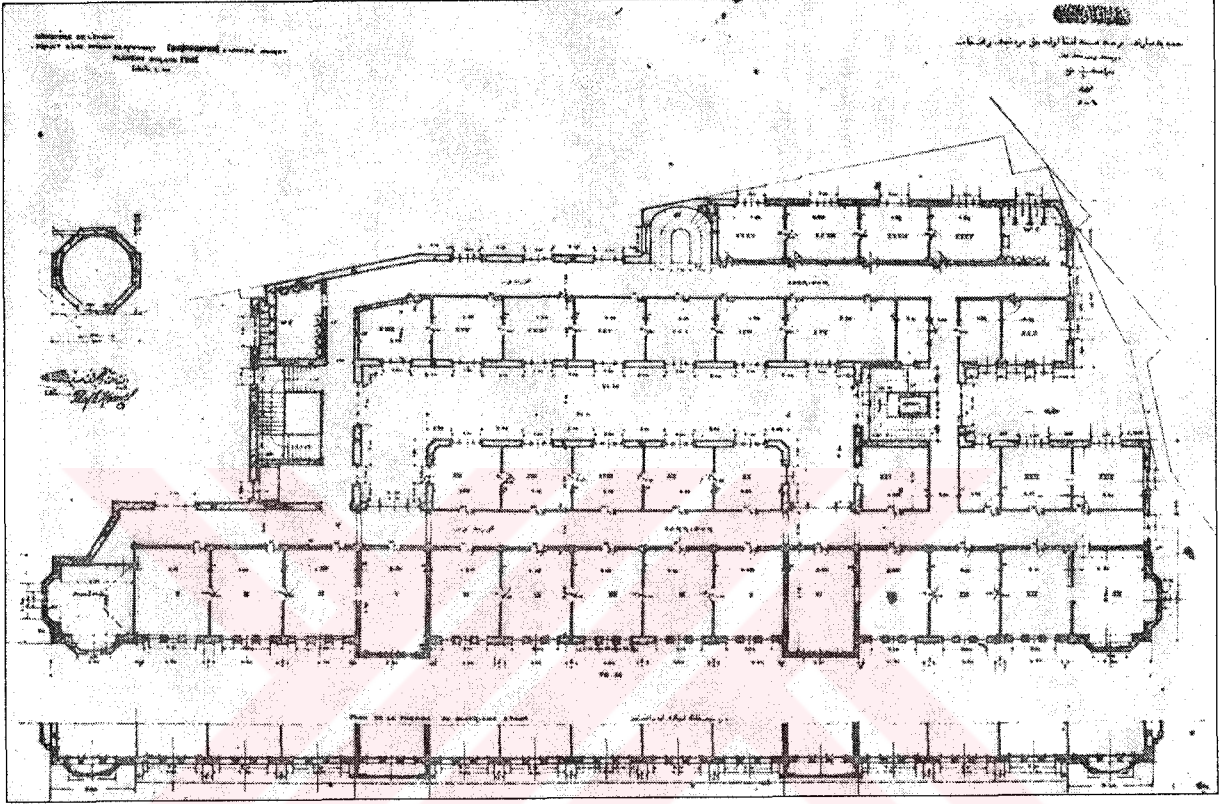
Şekil 4.51 IV. Vakıf Han Hamidiye Caddesi cephesi [9]

Mevcut komşu binalar arasında, çok kenarlı yamuk bir arsa üzerinde, kendini tek yüzlü bir yapı olma durumundan kurtarmak üzere binanın sağ ve sol yan cepheleri olabildiğince meydana çıkarılmaya çalışılmış ve iki köşede yükselen kubbeleriyle anıtsal bir etki yakalaması amaçlanmıştır (Şekil 4.51).

Arsanın düzgün olmayan şekli karmaşık bir plan düzeninin ortaya çıkmasında ve özellikle arka bölümde arsanın biçimine ayak uydurmak amacıyla planın kademelenmesinde etkili olmuştur (Şekil 4.52).

Zemin katta orta doğrultuya göre simetrik düzenlenen iki giriş “U” biçimli bir pasajın iki ucuna açılmaktadır. Pasajın devamında bir galeri boşluğu bulunmakta ve burada bulunan bir çift merdiven ve asansörlerle üst katlara ulaşılmaktadır. 5 büro katında çalışanların iki ana merdivene uzaklıkları dönemin yangın talimatnameleri dikkate alınarak 30 metre aralıkla

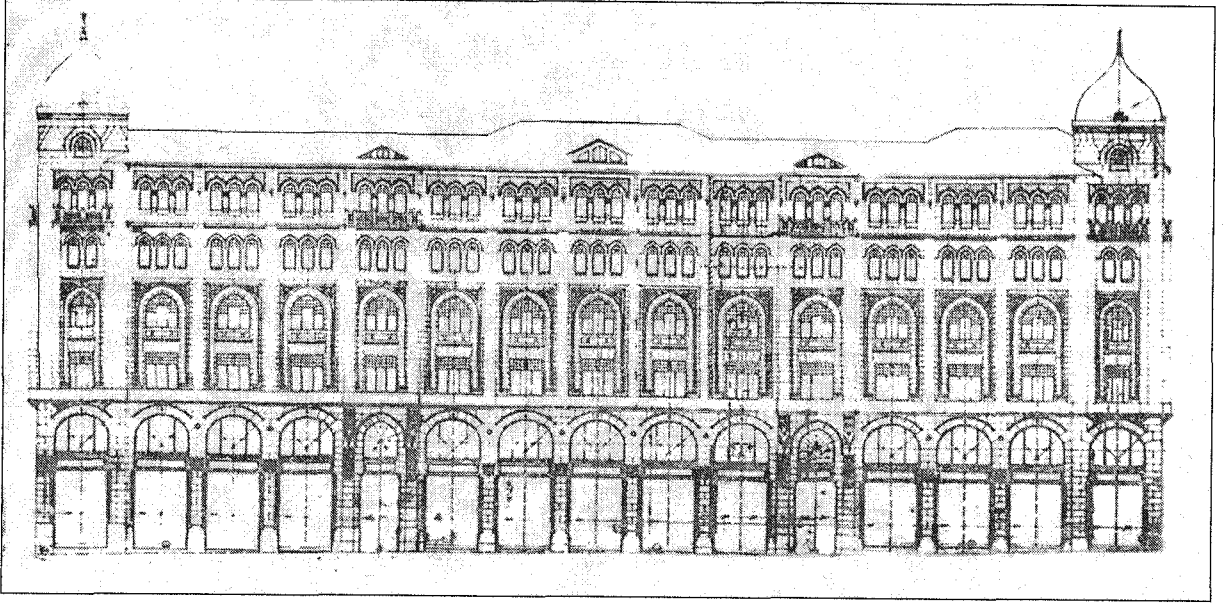
yerleştirilmiştir. Yapıda ayrıca Klasik Osmanlı Hanlarında görülmeyen, binanın arka yüzünde ve orta aks hizasında zemin kattan başlayarak çatı arasına ulaşan asansörsüz bir servis merdiveni tasarlanmıştır. Zemin katta avluya ve caddeye açılan ikişer katlı 24 dükkan vardır. Diğer katlarda ise her katta 37'şer odadan toplam 148 kiralık büro mevcuttur (Y.Yavuz, 1994; s:102).

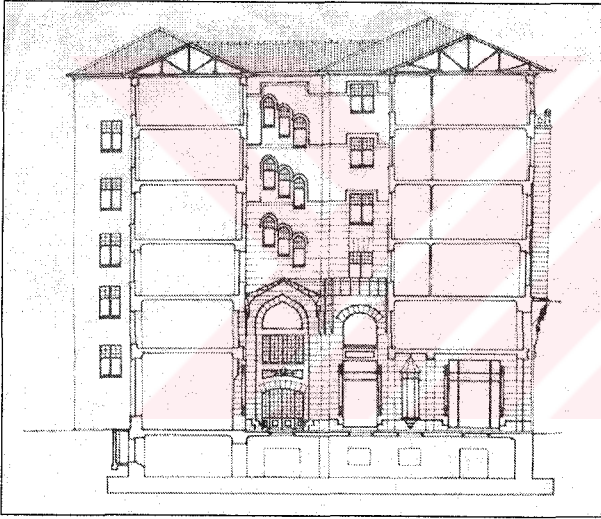
Şekil 4.52 IV. Vakıf Hanı I. kat planı (Y:Yavuz, 1981).

Girişlerin üzerine gelen bürolarla köşe odalar dışarıya taşırılarak ön cephesindeki simetrik düzenleme vurgulanmıştır. Köşe çıkmalarının üzerine birer oda yapılarak kubbe ile örtülmüş böylece birer kule görüntüsü kazanılması sağlanmıştır. Kuleler arasında kalan uzun cephe geniş bir saçakla bitirilmiştir (Şekil 4.53).

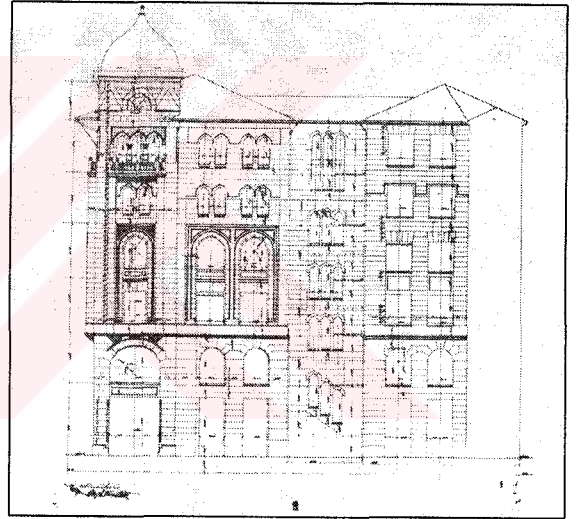
Bina bir iş hanı, bugünkü deyimle “büro binası” olarak planlanırken I. Ulusal Mimarlık Dönemi ilkelerine uygun olarak, çok zengin bir biçimde ve özenle bezenmiş cephelere sahiptir. Zengin geometrik oymalar, profiller, renkli çini panolar, pencere formlarındaki çeşitlilik bunun en belirgin özelliklerindedir. Cumbaları taşıyan taş konsollar, mukarnaslar, rumiler, madalyon ve gülçeler ile bezenmiştir. İskelet sistemin getirdiği olanaklar içinde, pencere açıklıkları geniş dikdörtgenler şeklinde tasarlanmıştır. Böylece cam yüzeylerin duvar yüzeylerine olan oranı artmış ve iç mekanların daha aydınlık olması sağlanmıştır.

Şekil 4.53 IV. Vakıf Han Hamidiye caddesi cephesi (Y, Yavuz, 1981)

Şekil 4.54 IV. Vakıf Han en kesiti (Y, Yavuz, 1981)

Şekil 4.55 IV. Vakıf Han yan cephe (Y, Yavuz, 1981)

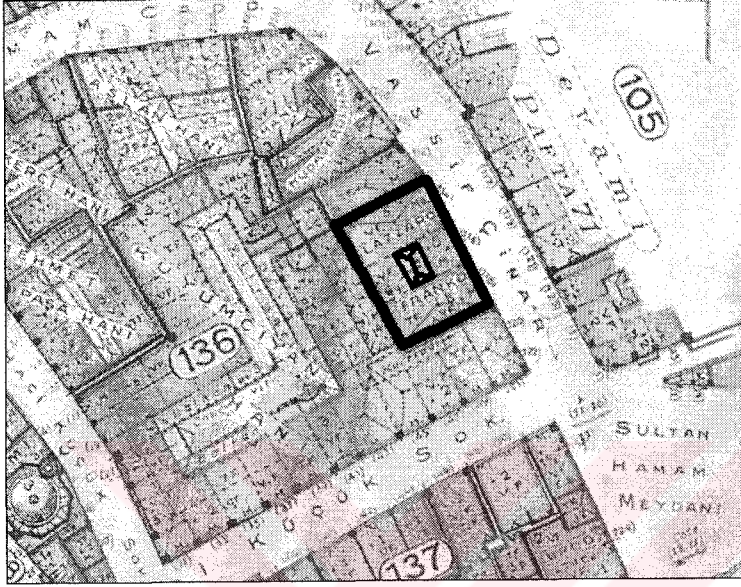
Boyutları, titiz tasarımı ve işçiliği, bu dönemin mimari anlayışını yansıtan görkemli cephesi ile Osmanlı han mimarisinde çığır açmıştır. Osmanlı geleneğinden gelen mimari dili olan sivri kemerler, zambak biçimli kubbe alınlıkları, Sinan tarzı kolon başlıkları, Türk evi saçağı gibi mimari unsurları ile batı modellerine uyan cephe şeması içinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Döneminin bu son büyük ticaret yapısı imparatorluğun görkemli geçmişini çağrıştırmaktadır.

4.2.3.14 Balcı Han

Eminönü Sultanhamam bölgesinde, Vasıf Çınar Caddesinde bulunan Balcı Han'ın tek cephesi olan giriş cephesi de aynı caddeye bakmaktadır. Diğer üç cephesi de bitişik nizam olduğundan

sağırdır. Bugünkü ismi “Balcı Han” olan hanın ilk yapıldığı tarihte ismi J. Pervititch Sigorta Haritalarında “Lazzaro Franko” olarak geçmektedir (Şekil 4.56).

Birçok handa da olduğu gibi Balcı Han’ın da kitabesi bulunmamaktadır. Üslup özellikleri ve planlaması dikkate alındığı zaman XIX. yüzyıl sonlarına tarihlenebilen hanın yapıldığı tarihe yazılı kaynaklardan rastlanamamıştır.

Şekil 4.56 Balcı Han planı (J. Pervititch)

Şekil 4.57 Balcı Han Vasıf Çınar caddesi cephesi

Zemin kat ile birlikte 5 katlı olan hanın planı, yapıldığı dönemde pek rastlanmayan bir şekilde düzgün dörtgendir. Hüdaverdi Han ve Kuyumciyan Han ile bitişik olarak tasarlanan han avlusuz hanların örneklerinden olup koridoru, merdiven boşluğu üzerinde bulunan bir ışıklıkla aydınlanmaktadır. Vasıf Çınar caddesinde paralel olarak tasarlanan koridora açılan bürolardan birbirine geçmeli olarak tasarlanan ve caddeye cephesi olanlar doğal olarak aydınlanmakta, diğer büro odaları ise yapının sağır cephesinde bulunmaktadır. Zemin katında 4 adet mağaza, büro katlarında ise her katta 9 adet bürodan toplam 36 büro odası bulunmaktadır.

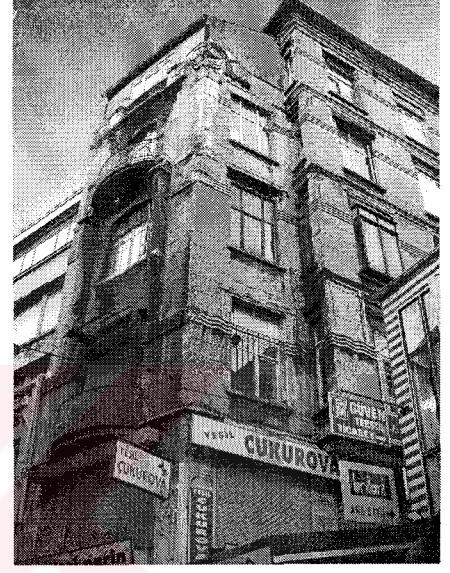
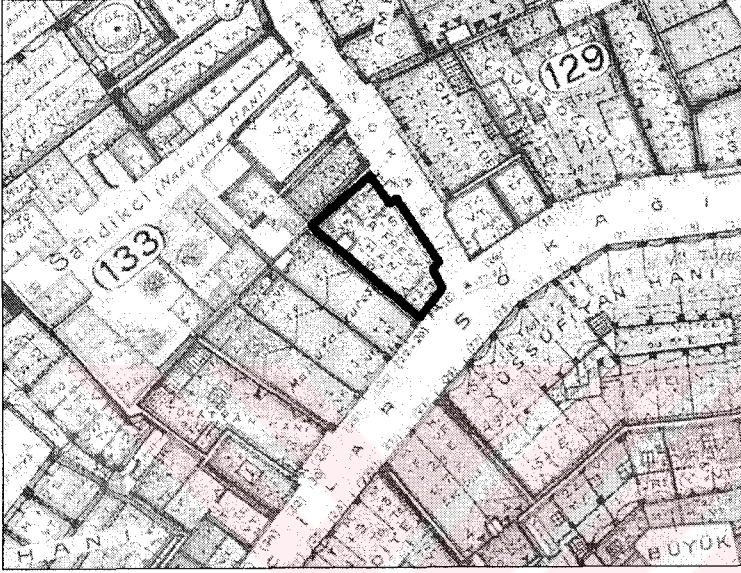
Demir putrellerle desteklenmiş yapı kagir sistemde inşa edilmiştir. Bu dönem hanlarında görülen volta döşeme kullanılmıştır.

Zemin kat cephesi dükkan vitrinleri nedeniyle orijinal halini oldukça yitirmiştir. Balcı Han’ın oldukça hareketli Klasik ve Barok izlerini taşıyan motiflerle bezeli cephesi oldukça dikkat çekicidir (Şekil 4.57).

Cephe bezemesine verilen önem ve fonksiyonlarındaki süreklilik ile günümüzde halen kullanımda olan bina tipik bir büro hanıdır.

4.2.3.15 Fresko Han

Eminönü, Mercan Ağa Mahallesi, Nasuhiye Sokağı ile Fincancılar Sokağının köşesindeki küçük köşe parselinde inşa edilmiştir. Eğimli bir arazi üzerinde konumlanan hanın diğer iki cephesi bitişik nizam olduğundan sağırdır.

Şekil 4.58 Fresko Han planı (J. Pervititch)

Şekil 4.59 Fresko Han Fincancılar sokağı görünüşü

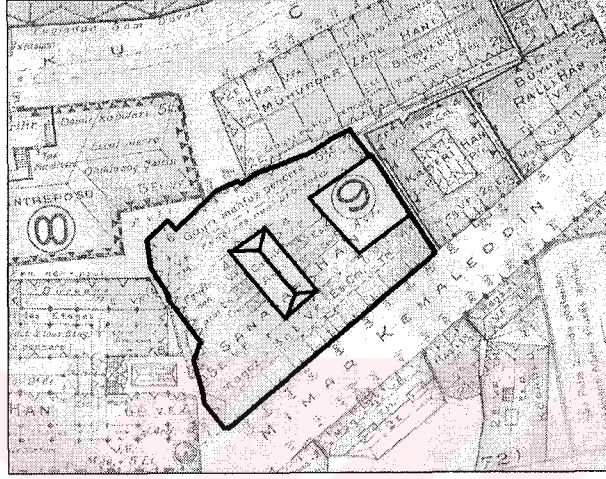
Girişi, Fincancılar Sokağı'ndaki dar cepheden olan han, 5 katlı olarak inşa edilmiştir. Avlusu olmayan hanın zemin katında dükkanlar bulunmaktadır. Üst katlarında ise koridora açılan, cepheleri caddeye bakan büro odaları mevcuttur (Şekil 4.58).

Bugün kullanılmayan hanın cephesi oldukça harap olmasına karşın Art nouveau üslubunun özelliklerini görmek mümkündür (Şekil 4.59). Botter Apartmanından etkilenilmiş olan handa, cephede floral süslemeli kabartmaların içine alındığı kornişler, demir kafeslerin tasarımları, üçüncü katın pencerelerinin yanındaki ağaç profilleri, üst kattaki eğrisel duvarlar arasına sıkıştırılmış balkonlar göze çarpmaktadır (E: Godoli, D. Barillari, 1997).

Fresko Han, yamuk, eğimli ve oldukça küçük bir arsada tasarlanmasına rağmen planlamasının arsa ile uyumu ve çeşitli kaynaklardan alınan bezeme motiflerinin uyumlu bir şekilde yorumlanması ile dikkate değer bir büro hanıdır.

4.2.3.16 Sansaryan Han

Eminönü, Şeyh Mehmet Geylani Mahallesi, Mimar Kemallettin Caddesi üzerinde bulunan arsada inşa edilmiş olan hanın tek cephesi olan giriş cephesi yine bu caddeye bakmaktadır. Diğer cepheleri tamamen bitişik nizam olmasa da sağdır. Sol yan cephesi yine aynı dönemlerde yapılmış olan 4. Vakıf Hanı ile sağ yan cephesi ise Kayseri Han ile bitişik olan yapı, Eminönü liman ticaretinin en yoğun olduğu bölgede konumlanmış olması bakımından önemlidir (Şekil 4.60).

Şekil 4.60 Sanasaryan Han planı (J, Pervititch)

“Sveti Stefan” Bulgar kilisesini de inşa etmiş olan Hovsep Aznavur tarafından tasarlanan hanın yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mimar Hovsep Anzavur İtalya’da eğitim gördüğü için çelik yapı inşaatı konusunda da bilgisi bulunmaktadır [17]. Yapının iskelet sisteminde inşa edilmiş olması, Avrupalı cephe süslemeleri, üzeri demir konstrüksiyonlu cam çatısı ile XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarına tarihlenebilmektedir.

Şekil 4.61 Sanasaryan Han Mimar Kemallettin sokağı giriş cephesi

4 katlı olarak tasarlanmış olan han oldukça büyük bir parselde konumlandırılmıştır. Girişin hemen karşısındaki avluya bakan merdivenler ile üst katlara ulaşılmaktadır. Üzeri cam çatı ile örtülü kapalı bir avlunun yanında bir cephesi Kayseri Han ile bitişik bir de açık avlusu bulunmaktadır.

Yapı ilk yapıldığı dönemlerde zemin katı dükkanlı olan handa dükkanlar caddeye açılmakta iken bugün Eminönü Adliyesi olarak kullanıldığı için bunlar tamamen değişmiştir. Üst katlarında ise avluyu saran koridorun etrafında büro odaları bulunmaktadır.

Cephesinde kullanılan kaplama sayesinde binanın yapım sistemi dışardan anlaşılammaktadır (Şekil 4.61).Avrupai izler taşıyan cephesinde kullanılan irili ufaklı alınlıklar özellikle dikkat çekicidir. Cephede kullanılan geniş ve yüksek pencereler ile binayı yatayda ayıran kat silmeleri ve kapı ve pencere üstlerinde kullanılan alınlıklar geniş cepheyi monotonluktan kurtaramamıştır. Sansaryan Hanı gerek cephe düzenlemesi gerekse planlaması bakımından tipik bir büro hamdır.

5. SONUÇ

XIX. yüzyılın başlarında İstanbul'un denizden görünüşünün ihtişamı karşısında, karaya ayak basar basmaz keşfedilen başka bir gerçek de bu görünüşün yanıltıcı olduğudur. Yakından bakıldığında İstanbul yorgun ve oldukça bakımsızdır. İmparatorluk XIX. yüzyılda kaçınılmaz sona doğru giderken umutsuz bir varolma çabası içindedir. Ekonomik krizi, teknolojiyi ve buna bağlı olarak ta endüstriyel geri kalmayı aşmak amacıyla Batıdan esinlenme çabaları ve bu amaçla yapılan reformlar -ki bu reformlar Tanzimat Fermanı ile uygulanmaya başlanılan ancak topluma uymayan ve meselelere yalnız yüzeysel çözüm yolu sunan reformlardı da imparatorluğu kurtarmayı başaramamıştır.

Modernizmin XIX. yüzyılda İstanbul'daki izlerini, dönemin Avrupa şehirlerini izleyerek anlamak mümkün olacaktır. Bu amaçla Avrupa'da büro binalarının gelişim süreci izlendiğinde görülmektedir ki Avrupa merkezinde belirli sorunlara cevap olarak kendiliğinden meydana gelen oluşumlar, İstanbul'da sonradan edinilen belirli bir yaşam tarzının getirdiği doğrultuda Avrupa modelleri örnek alınarak uygulanmıştır.

1838 antlaşması ve Tanzimat fermanı ile ithal edilmeye başlanılan batının fikri yapısı Osmanlı'da yalnız toplumsal alanda değil mimarlık alanında da etkilerini kısa zamanda göstermiştir. XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı mimarlığı için tam bir geçiş dönemi başlamıştır. İnşa edilen yapıların ve özellikle ticaret yapılarından hanların planlamasında oldukça köklü değişimler gözlenmiştir. Osmanlı bu dönemde daha karmaşık bir görünüm kazanmaya başlamış ve batı etkisi ile farklılaşan ve çeşitlenen malzeme sıkı kent dokusu içerisinde yeni yapı türlerine olan gereksinmeyi arttırmıştır.

XIX. yüzyıl sonlarında İstanbul yarımadasında geleneksel çarşı düzeni devam ederken, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile dünya ekonomik sisteminin bütünleşmesinin bir sonucu olarak Osmanlı dış ticaretinin gelişmesi ile bu bölgede modern mağazalar, bankalar, sigorta şirketleri ve modern büroların yer almaya başlaması, bu tarihten sonra İstanbul'un uluslararası önemde bir ticaret merkezi olmasına neden olmuştur.

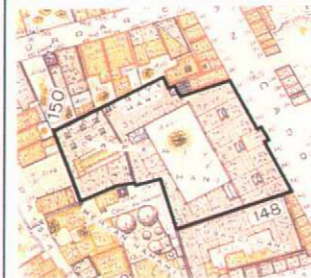

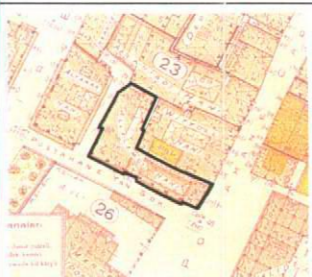

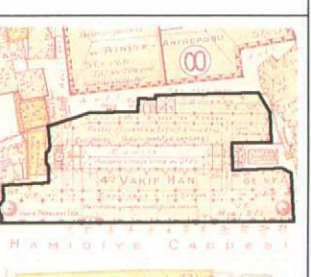

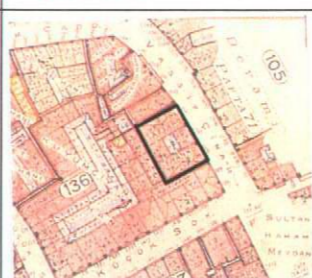

1800 ile 1923 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu araştırmada, incelenmiş olan Eminönü hanları ile ilgili elde edilen bulgular ışığında planlama özelliklerini belirleyen tablolar oluşturulmuştur. Bu tabloların yapılmasındaki öncelikli amaç, XIX. yüzyılda yapılmış olan Eminönü hanlarının plan düzenlemesi, kat adetleri ve dönem özellikleri bakımından incelenerek senelere göre yerlerinin tespiti ve bu tespitin yapılan çalışmaları destekler biçimde

kolaylıkla izlenebilmesini sağlamaktır. Bu tablodan elde edilen verileri şu şekilde sıralamak mümkündür;

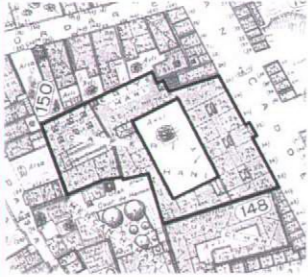
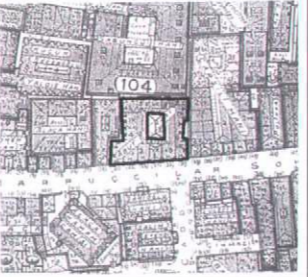

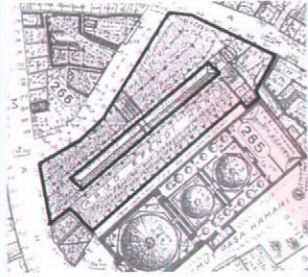
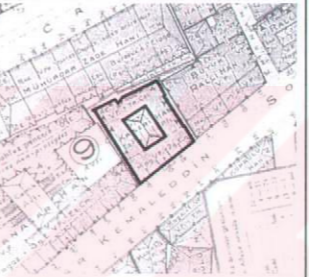

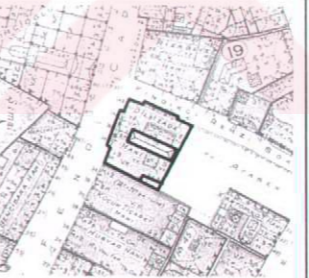
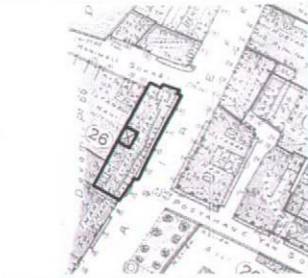

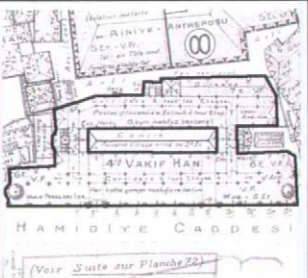

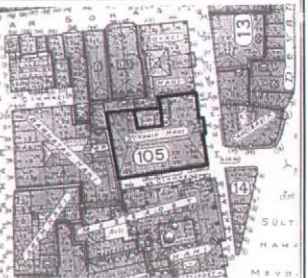

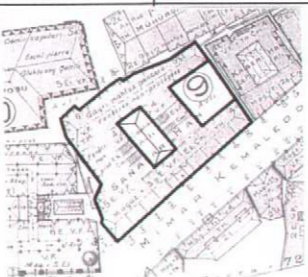
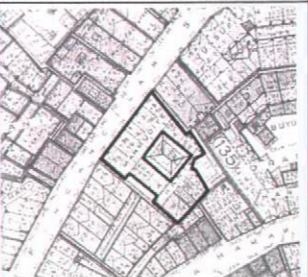

- XIX. yüzyılın ortalarında farklılaşmaya başlayan han mimarisi, batılılaşmanın sonucunda ortaya çıkan tüm bu etmenler sebebi ile tam anlamıyla bir geçiş evresi yaşamıştır. Bunun neticesinde bölgede 3 farklı han tipi ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, fetihten XIX. yüzyılın başına kadar İstanbul'da yapılmış olan Klasik Osmanlı Ticaret hanlarıdır. Klasik Osmanlı Ticaret Hanları, şehir içinde yer alan ve konaklama işlevi içermeyen, yalnızca ticaret yapılan hanlardır. İnşasında geleneksel malzemeler kullanıldığı için belli kalıpların dışına taşamamış ve zamanla yerini farklı bir anlayışla inşa edilen Geçiş Hanlarına bırakmıştır. Batı izlerinin ve özellikle Endüstri Devriminin yansımalarının görüldüğü bu yapılar, ticaret bölgesinin ihtiyacına göre biçimlenmiş ve bilinçli bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu gelişimin sonucu son tip olan ve bizim araştırmamızın temelini oluşturan Büro Hanları ortaya çıkmıştır. Büro Hanları ise gerek cephe düzenlemesi gerekse planlaması bakımından Avrupa'dan ithal edilmiş bir mimari anlayış olmasına karşın bunların birer kopyası olarak değil eski ile yeninin bir kombinasyonu olarak yeni bir tarzda tasarlanmışlardır. Çizelge 5.1'e bakıldığında planlardaki bu farklılaşmanın zamanla doğrultulu olarak arttığı görülmektedir. Klasik ticaret hanları yüzyılın ilk çeyreğinde görülürken Geçiş Hanları, ve Büro Hanları yüzyıl ortası ve sonunda inşa edilmişlerdir. Yüzyılın son on yılında ve XX. yüzyılın başında artık tamamen büro hanları yapılmaya başlanmıştır.
- Osmanlı'da hanlar ilk tasarlandığında açık avlulu olarak planlanmıştır ki bunlar Klasik Osmanlı Ticaret Hanlarıdır. Tümü açık avlulu inşa edilen bu tip hanların haricinde Geçiş Hanlarının da açık avlulu olarak yapıldığı görülmektedir [Caferiye Han (1888), Sabuncu Han]. Ancak teknolojinin gelişimi ile beraber avlunun üzeri cam bir çatı ile örtülmeye başlamıştır. Bunlar kapalı avlulu hanlar olup geçiş hanlarının birçoğu ve büro hanlarının bazıları (Sansaryan) bu şekilde yapılmıştır. XIX. yüzyıl sonuna gelindiğinde nüfusun artması ve artan arsa bulma sorunu ile planlar küçülmeye başlamış ve avluların yerini önce boyut olarak küçülen ve avlulu planlardaki gibi zemin katında geniş, boş bir mekana sahip olmayıp, bir koridor ve ya bir geçidin üzerinde yükselen galeri boşlukları ve daha sonra da merdiven üzerine konulan ışıklıklar (II. Vakıf Han) almıştır.

Çizelge 5.2'de görülmektedir ki yüzyılın başında açık avlulu olarak inşa edilen hanların avluları yüzyıl ortalarında kapanmış ve yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyıl başında avlusuz hanlar görülmeye başlanmıştır.

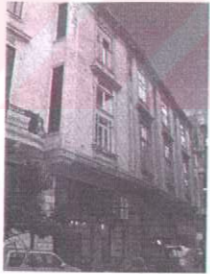

Çizelge 5.1 Dönem özellikleri bakımından XIX. yüzyıl Eminönü hanları

ARİH	KLASİK TİCARET HANLARI	GEÇİŞ HANLARI		BÜRO HANLARI				
1815 1880	 BÜYÜK YILDIZ HAN 1817	 GIRITLI MUSTAFA PAŞA HAN 1868	 YUSUFYAN HAN					
1881 1890		 CAFERİYE HAN 1888		 ABUD EFENDİ HAN 1887	 GERMANİA HAN 1890			
1891 1900				 BÜYÜK ABUD EFENDİ HAN 1887	 KAYSERİ HAN 1895	 ALALEMCİYAN HAN 1900		
1901 1910				 FESÇİBAŞI EL KATİP HAN 1904	 DİLSİZADE HAN 1905			
1911 1920				 I. VAKIF HAN 1911	 II. VAKIF HAN 1911	 KURUKAHVECİ HAN 1912	 LIMAN HAN 1912	 IV. VAKIF HAN 1918
9. YY. SONU 0. YY. BAŞI		 SABUNCU HAN		 MAHMUDİYE HAN	 BALCI HAN	 FRESKO HAN	 SANASARYAN HAN	

Çizelge 5.2 Plan şemasına göre XIX. yüzyıl Eminönü hanları

ARİH	AÇIK AVLULU HANLAR		KAPALI AVLULU HANLAR (CAMEKANLI)		AVLUSUZ HANLAR				
	ODALAR KORİDORA	ODALAR AVLUYA			GALERİLİ-İŞIKLIKLİ		GALERİSİZ-MERDİVEN ÜZERİ İŞIKLIKLİ		
1815 1880									
	BÜYÜK YILDIZ HAN 1817		GIRITLI MUSTAFA PAŞA HAN 1868	YUSUFYAN HAN					
1881 1890									
		CAFERIYE HAN 1888		ABUD EFENDİ HAN 1887			GERMANİA HAN 1890		
1891 1900									
			BÜYÜK ABUD EFENDİ HAN 1887		KAYSERİ HAN 1895		ALALEMÇİYAN HAN 1900		
1901 1910									
					DİLSİZZADE HAN 1905		FESÇİBAŞI EL KATİP HAN 1904		
1911 1920									
			KURUKAHVECİ HAN 1912	IV. VAKIF HAN 1918			I. VAKIF HAN 1911	LİMAN HAN 1912	II. VAKIF HAN 1911
9. YY. SONU									
10. YY. BAŞI	SABUNCU HAN	SANASARYAN HAN		MAHMUDIYE HAN			BALCI HAN	FRESKO HAN	

Çizelge 5.3 Kat adetlerine göre XIX. yüzyıl Eminönü hanları

ARİH	2 KATLI HANLAR	3 KATLI HANLAR		4 KATLI HANLAR		5 KATLI HANLAR		6 KAT VE ÜZERİNDEKİ HANLAR	
1815 1880		 BÜYÜK YILDIZ HAN 1817	 GİRİTLİ MUSTAFA PAŞA HAN 1868	 YUSUFYAN HAN					
1881 1890		 CAFERİYE HAN 1888	 BÜYÜK ABUD EFENDİ HAN 1887					 GERMANİA HAN 1890	
1891 1900				 ABUD EFENDİ HAN 1887	 ALALEMCIYAN HAN 1900				
1901 1910				 FESÇİBAŞI EL KATİP HAN 1904	 DİLSİZADE HAN 1905				
1911 1920			 KURUKAHVECİ HAN 1912			 I. VAKIF HAN 1911	 II. VAKIF HAN 1911	 LİMAN HAN 1912	 IV. VAKIF HAN 1918
9. YY. SONU 9. YY. BAŞI	 SABUNCU HAN			 SANASARYAN HAN	 MAHMUDİYE HAN	 BALCI HAN	 FRESKO HAN		

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde gerek planlaması gerek cephe organizasyonu ile farklılaşan hanlar bu değişimle daha da karmaşık bir hal almışlardır. Plan şeması bakımından, bugünkü büro planlamasına çok yakın tasarımlar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle I. Vakıf Hanın planı bugünkü şartlardaki yapı malzemesi ile çok yüksek katlı yapılabilecek bir tasarımdır. Kareye yakın bir plan, yapı merkezine yerleştirilen çekirdek ve ıslak hacimler ile bunların etrafını saran büro mekanlarının açıldığı bir koridor. Yapı merkezine konulan çekirdek sayesinde hem mekandan tasarruf yapılmış hem de yapı her ne kadar çok yüksek katlı olmasa da rijitliği sağlanmıştır.

- İncelediğimiz dönemde yapılan hanların 1 tanesi 2 katlı, 5 tanesi 3 katlı, 7 tanesi 4 katlı, 4 tanesi 5 katlı ve 3 tanesi ise 6 kat ve üzerindedir. Bu bilgiler ışığında hazırlanan Çizelge 5.3'ten elde edilen verilere göre XIX. yüzyılda yapılmış olan Klasik Osmanlı Ticaret Hanlarının 3 katın üzerinde yapılmadığı görülmektedir. Geçiş hanları 3 ve genellikle 4 katlı yapılmışken büro hanları 4 katın üzerinde inşa edilmiştir. Ticaret yapılarının, kapalı çarşıdan başlayarak limana doğru kayması ile genişleyen ticaret mekanında meydan gelen sıkışıklık zamanla orantılı bir biçimde artmıştır. Bunun sonucunda da mekan ihtiyacına cevap verecek biçimde kat adetleri de yükselmeye başlamıştır. Özellikle kent dokusunda sıkışmış olarak yapılan büro hanları, mekan yetersizliği ile yurt dışındaki benzerleri gibi geniş açıklıklı arsalarda tasarlanmadıklarından hem planlamaları parsel durumuna göre şekillenmiş hem de kat adetleri daha fazla yükselmiştir. Ancak batılı kentlerdeki örnekler ile kıyaslanamasa da hissedilir oranda kat adetlerinde artış gözlenmiştir. Çizelgede görülmektedir ki zaman ilerledikçe kat adetleri de artmaktadır. Bu artışın yoğunlaştığı dönem Endüstri Devriminin ve Osmanlı'nın batı kültüründen etkilenmesi ile aynı döneme rastlamaktadır. Tablodan elde edilen diğer bir veri ise büro hanlarının kat adetlerinin aynı dönemlerde yapılmış geçiş hanlarına göre daha fazla olmasıdır. Örneğin 1888 yılında yapılmış olan Caferiye Han 3 katlı inşa edilmiş iken, 1890 yılında yapılmış olan Germania Han 7 katlı olarak yapılmıştır. Burada Germania Han'ı tasarlayan A. Jachmund'un, Avrupa'da aldığı eğitimin ve orada kazandığı deneyimin payı muhakkak ki çok büyüktür.

Büro Hanları, İstanbul'da değişen ekonomik ihtiyaca cevap vereceği düşüncesiyle inşa edilmiş ve uzun zaman Eminönü Bölgesinin değişmez ticaret mekanları olmuşlar ve hatta günümüzde yer yer fonksiyon değiştirerek ve ya eski işlevlerini üstlenerek varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bu dönemde inşa edilen binalar İstanbul'un çok katmanlı tarihsel dokusuna yeni bir boyut getirmişler ancak yarımada'nın batı kısmında yoğunlaşmaları dar bir alanla sınırlı kalmalarına sebep olmuştur. Her ne kadar Avrupai tarzda, batı normlarına

göre düzenlenen büyük ölçekli yapılar olarak görülseler de tarihsel dokunun içerisinde ve az sayıda olduklarından kentin görünümünü tümüyle değiştirememişler ancak zaman ilerledikçe gelişen teknoloji ve kullanılan yapı malzemelerinin de bu teknolojiye bağlı olarak farklılaşması ile şehrin silüetini etkileyecek “High Rise” binaların gelişim sürecinin başlangıcını gösterir bir konumda Türk mimarlık tarihinde yerlerini almışlardır.

Bugün Eminönü tarafının silüeti eski halini oldukça korurken Galata tarafı batılı görünümünü, gittikçe artan çok katlı yapıları ile daha da belirgin bir hale gelmiştir. XIX.yüzyılda dış ticaretin öne çıkmasıyla da ticari merkez yavaş yavaş Haliç’in kuzeyine kaymaya başlamıştır. O günden bu güne kayma Galata-Beyoğlu-Taksim-Elmadağ-Şişli-Levent-Maslak yönünde gittikçe hızlanarak kuzeye doğru yayılmaktadır. Bu hat üzerinde yükselmeye başlayan büro binaları artık şehrin pek çok noktasında göğü delmekte ve böylece şehrin görüntüsü günden güne farklılaşmaktadır. Çarşılar bölgesi ise eski İstanbul’un lezzetini, kokusunu, rengini kısmen de olsa günümüzde sürdürebilmektedir. Bu yüzden bu bölge, kentin en önemli ticari ve geleneksel görüntüsünü yitirmemesi sebebiyle de turistik merkezlerinden biri olarak ilgi çekmeye devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayverdi, E. H., (1978), "19. Asırda İstanbul Haritası", İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Akozan, F., (1963), "Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri", Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'at Tarihi Enstitüsü Yayınları, 137, İstanbul.
- Arel, A., (1954), "İstanbul Hanları", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Arel, A., (1975), "Onsekizinci Yüzyılda İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci", İstanbul.
- Aykut, P., (1994), "Mongeri Guilio, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 5:487, İstanbul.
- Barillari, D. ve Godoli, E., (1997), "İstanbul 1900 - Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları", Yem Yayınları, 18-36, İstanbul.
- Batur, A., (1983), "Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi", İletişim Yayınları, 5:1380-1384, İstanbul.
- Batur, A., (2002), "Bir Meşrutiyet Aydını Vedat Tek, Voyvoda Caddesi Toplantısı", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Bilecik, G., (2002), "Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi, Türkler", Yeni Türkiye Yayınları, 10:764, Ankara.
- Can, C., (1993), "İstanbul'da 19.yy. Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları", Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Cantay, G., (1994), "Sabuncu Han, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 6:382-383, İstanbul.
- Ceylan, O., (1989), "Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri ile Olan Etkileşimleri", Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Cezar, M., (1971), "Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi", İstanbul.
- Cezar, M., (1985), "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı", Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, İ., (1997), "Mahmutpaşa'da Koruma Amaçlı Plan Çalışması ve Büyük Yeni Han", Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çelik, Z., (1998), "19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çetintaş, S., (1944), "Mimar Kemalettin Mesleği ve Sanat Ülküsü, Güzel Sanatlar Dergisi", 5:160-172, İstanbul.
- Dökmeci, V., Dülgeroğlu, Y. ve Akkal, L.B., (1993), "İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları", LiteratürYayıncılık, İstanbul.
- Duffy, F., Cave, C. Ve Worthington, J., (1976), "Planning Office Space", Architectural Press, Great Britain.
- Ersoy, B., (2001), "Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri", 16:1-3.

- Gülenaz, N., (1998), "İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi", İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Gülenaz, N., (2000), "İstanbul'da 19. Yüzyılda Osmanlı Ticaret Hanları, İstanbul Dergisi", 33:43-50, İstanbul.
- Gülenaz, N., (2001), "Osmanlı Büro Hanlarına Bir Örnek Kayseri Han, İstanbul Dergisi", 37:60-62, İstanbul.
- Güran, C., (1976), "Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi", Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Hacımirzaoğlu, A.(ed.), (1996), "Karaköy-Galata, Adım Adım İstanbul", Intermedia, 155, İstanbul.
- Hacımirzaoğlu, A.(ed.), (1996), "Osmanlı Ticareti'nin Kalbi", Adım Adım İstanbul", Intermedia, 81, İstanbul.
- Işıközlü, F., (1973), "İstanbul'un Eski Vakıf Hanları", Vakıflar Dergisi, 10:421-430, Ankara.
- İlter, İ., (1969), "Tarihi Türk Hanları", KGM Yayınları, 5-11, Ankara.
- Kara, B., (1997), "İstanbul Çukur Han ve Çevresi Koruma Projesi", Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Keskin, M., (1994), "Mimar Kemalettin ve Yapıtları, Arkitekt Dergisi", 413:67, İstanbul.
- Köksal, A., (1995), "Cam ve Anlamın Dönüşümü, Arredamento Dekorasyon", 2:85-89, İstanbul.
- Kuban, D., (1994), "Eminönü, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 3:158-164, İstanbul.
- Nigizberk, M.N., (1933), "Mimar Kemalettin ve Eserleri", Mimar, 3:1, İstanbul.
- Önen, Z., (1992), "Eminönü Hanlar Bölgesi", Mimarlık, 29-31, İstanbul.
- Özdemir, H., (1996), "Osmanlı Devletinde Bürokrasi", Okumuş Adam Yayıncılık, 65-166, İstanbul.
- Özer, B., (1964), "Rejyonalizm, Üiversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme", İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayınları, s:32-34, İstanbul.
- Pamir, H., (2000), "Millenium Dome, XXI. Mimarlık Kültürü Dergisi", Tepe İnşaat,1:95, İstanbul.
- Pamuk, Ş., (1984), "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi", Yurt Yayınları, 15-49, Ankara.
- Salman, Y., (1994), "Liman Hanı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 213, İstanbul.
- Seçkin, N., (1994), "Kuşakçı Han, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 5:135, İstanbul.
- Sey, Y., (2003) "Türkiye Çimento Tarihi", Tarih Vakfı Yayınları, 12-27, İstanbul.

- Söylemezoğlu, H. K. (1978), "Mimar Kemalettin ve Dördüncü Vakıf Hanı, Arkitekt Dergisi", 369: 17-22
- Sözen, M., (1984), "Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı", Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Tanyeli, U., (2002), "Türkiye'de Metropol Kavrayışı: İstanbul Üzerinden Bir Oku(ya)ma(ma) Denemesi, Arredomento Mimarlık", Boyut Yayın Grubu, 10:89-96, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve İlkin S., (1997), "Mimar Kemalettinin Yazdıkları", Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 291, Ankara.
- Tekeli, İ., (1996), "19. yüzyılda İstanbul Metropol Alanın Dönüşümü, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri", 19-30, İstanbul.
- Tuğlacı, P., (1981), "Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İstanbul.
- Yap, N. ve Tenison, R., (1999), "London The Secrets and The Splendour", Köneman, 277, Germany.
- Yavuz, Y., (1981), "Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, Ankara.
- Yavuz, Y., (1983), "Osmanlı Mimarlığı'nın Son Yılları, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi", İletişim Yayınları, 1082, İstanbul.
- Yavuz, Y., (1994), "Birinci Vakıf Hanı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 243, İstanbul.
- Yavuz, Y., (1994), "Dördüncü Vakıf Hanı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, III:102, İstanbul.
- Yavuz, Y., (1994), "İkinci Vakıf Han, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, IV:148, İstanbul.
- Yavuz, Y., (1994), "Kemalettin Bey, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, IV:243, İstanbul.
- Yavuz, Y.ve Özkan, S., (1983), "Osmanlı Mimarlığının Son Yılları, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi", İletişim Yayınları, 5:1078-1085, İstanbul.

INTERNET KAYNAKLARI

- [1]www.uffizi-firenze.it
- [2]www.english.firenze.net
- [3] www.greatbuildings.com
- [4]www.traveladvantures.org
- [5]www.colombia.edu.cu
- [6]www.webeditor.com
- [7]www.greatarchitecture.com
- [8]www.activefinans.com

[9]www.sitemynet.com

[10]www.dtsk.com

[11]www.geocities.com

[12]www.sanayitesisleri.com

[13]www.sanayitesisleri.com

[14]www.eminönü_bld.gov.tr

[15]www.obarsiv.com

[16]www.skyscrapers.com

[17]www.biyografya.com

[18]www.arkitera.com

EKLER

Ek 1 Ek 1 J. Pervititch Sigorta Haritaları Lejandı

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	01.08.1977	
Doğum yeri	İstanbul	
Lise	1988-1994	Kadıköy Kız Lisesi
Ön Lisans	1995-1997	Yıldız Teknik Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Restorasyon Programı
Lisans	1997-2001	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2001-	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Araştırma ve Planlama Anabilim Dalı

Çalıştığı kurum(lar)

2002- Devam Etm. Mimar Sinan Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu
Mimari Restorasyon Programı Araştırma Görevlisi